HET MIDDENSTANDSBANKWEZEN IN NEDERLAND

HET MIDDENSTANDS-BANKWEZEN IN NEDERLAND

PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN DOCTOR IN DE HANDELSWETENSCHAP AAN DE NEDERLANDSCHE HANDELSHOOGESCHOOL TE ROTTERDAM, OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS PROFESSOR MR. DR. H. R. RIBBIUS, HOOGLEERAAR IN DE RECHTSWETENSCHAP, IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN IN HET GEBOUW DER HOOGESCHOOL, OP DONDERDAG 28 JUNI 1923, DES NAMIDDAGS TEN 3 URE

DOOR

HENDRIK JOHAN MARIE JANZEN
GEBOREN TE HAARLEM

C. N. TEULINGS' KONINKLIJKE DRUKKERIJEN
'S-HERTOGENBOSCH

Aan mijne Ouders

Bij het verlaten der Hoogeschool is het mij een behoefte aan Hoogleeraren, Lectoren en Docenten mijn dank te zeggen voor het genoten onderwijs.

In het bijzonder jegens U, Professor Volmer, Hooggeachte Promotor, voel ik mij verplicht mijn oprechte dankbaarheid uit te spreken. Uw voortdurende belangstelling en medewerking zijn mij voor de samenstelling van dit proefschrift van groote waarde geweest.

Ook U, Hooggeleerde Bruins, breng ik mijn dank voor de vele waardevolle gegevens en aanwijzingen, die ik van U mocht ontvangen.

Tevens maak ik van de geboden gelegenheid gaarne gebruik om U, Hooggeleerde Drucker, te danken voor den steun bij de samenstelling dezer studie ondervonden.

STELLINGEN.

I.

De ontwikkeling van het Nederlandsche Middenstandsbankwezen is voor een groot deel het gevolg van de toenemende bankconcentratie.

II.

De rentevergoeding aan rekeninghouders door den Rijkspostchèque- en girodienst dient geheel te worden afgeschaft.

III.

Psychologisch vóóronderzoek ware ook gewenscht voor de hoogere beroepen, in het bijzonder voor die welke het studeeren aan een inrichting van hooger onderwijs vereischen.

IV.

Een herziening van art. 1198 B. W., waardoor de verpanding van een goed, dat in het bezit van den pandgever blijft, erkend wordt, verdient onder zekere voorwaarden, aanbeveling.

V.

De vordering uit een herdisconteerde promesse, voortkomend uit een rekening-courantcrediet tegen onderpand van een crediethypotheek, wordt niet gedekt door deze zekerheid.

VI.

De positie van de kartels in Duitschland is, tengevolge van de door de inflatie veroorzaakte prijsstijging en de daarmee samenhangende vergrooting van de credietbehoefte, belangrijk versterkt.

VII.

De winstdeelende obligatieleening is een in Nederland te weinig toegepast middel tot verkrijging van vreemd kapitaal.

VIII.

De toelating van vreemdelingen op de Amsterdamsche effectenbeurs als leden van de Vereeniging voor den Effectenhandel verdient geen aanbeveling. De instelling van een bijzonder provisietarief voor de buitenlandsche banken, te Amsterdam gevestigd, is gewenscht.

IX.

In zijn „Geschiedenis der Amsterdamsche Stoomvaart" wijdt Dr. de Boer te weinig aandacht aan de schade, die de vertraagde opening van het Noordzee-kanaal aan de ontwikkeling dier stoomvaart heeft toegebracht.

X.

De keuze tusschen het gebruik van het Suez- en het Panamakanaal voor de route naar Zuid-Australië vanuit de West-Europeesche havens wordt belangrijk beinvloed door de prijzen van stookolie en steenkolen op de tusschenstations.

INHOUD.

INLEIDING.

De bestaande literatuur over het Nederlandsche Middenstandsbankwezen is gering en zeer verspreid. Een systematisch onderzoek van de vraagstukken, die zich in verband met dit onderwerp voordoen, zal men hier te lande tevergeefs zoeken. Toch rechtvaardigt de snelle ontwikkeling, die de Nederlandsche Middenstandscredietbanken sedert het uitbreken van den oorlog genomen hebben, een meer uitgebreide behandeling dan tot nu toe het geval is geweest, volkomen. Het loont de moeite de eigenaardige positie, die de middenstandsbanken in onze bankorganisatie en tegenover de bankconcentratie innemen, nader te onderzoeken.

Van het plan om in dit geschrift een samenvattende beschouwing over de ontwikkeling en den huidigen stand van de credietverleening aan kleinhandel en kleinnijverheid in de voornaamste Europeesche landen te geven moest worden afgezien. De ongunstige economische en politieke verhoudingen in de meeste Europeesche landen maakten het verzamelen van recente gegevens uitermate bezwaarlijk.

Een dergelijk overzicht zou hierdoor noodgedwongen een samenvatting zijn geworden van hetgeen in de literatuur is bijeengebracht. Wij willen te dien opzichte dan ook volstaan met het noemen van de voornaamste werken, die echter grootendeels vóór het uitbreken van den oorlog verschenen zijn.

Uiteraard wordt op den inhoud dezer geschriften in den loop van deze studie herhaaldelijk ingegaan.

In DUITSCHLAND, welks coöperatieve credietbanken als voorbeeld voor de oprichting der Nederlandsche middenstandsbanken gediend hebben, vinden wij een groot aantal geschriften over het ,,Kreditgenossenschaftswesen'', zoowel over het stedelijk- als het landbouwcrediet.

Schulze-Delitzsch, de grondlegger van het credietwezen voor den kleinhandel en de kleinnijverheid, publiceerde in 1855 zijn klassiek geworden boek ,,Vorschusz- und Kreditvereine als Volksbanken'', waarvan in 1915 onder toezicht

van Crüger, den tegenwoordigen leider der Schulze-Delitzsch-banken in Duitschland, de achtste druk verscheen. Zijn „Assoziationsbuch für deutsche Handwerker und Arbeiter" publiceerde Schulze in 1853.

Verder vestigen wij de aandacht op het uitnemende werk van Schönitz, [1]) waarin alle theoretische en practische vraagstukken betreffende het middenstandscrediet een zeer uitgebreide behandeling vinden.

Een geschiedkundig overzicht van de ontwikkeling van het coöperatieve credietwezen in Duitschland geven o.a. de werken van Crüger: Grundriss des deutschen Genossenschaftswesens 1908, Finck: Das Schulze-Delitzsch'sche Genossenschaftswesen und die modernen genossenschaftlichen Entwicklungstendenzen 1909 en Wygodzinski: Das Genossenschaftswesen in Deutschland 1911.

Een zeer uitgebreid statistisch overzicht van de ontwikkeling van het Duitsche coöperatiewezen geeft Krebs: Entwicklung des deutschen Genossenschaftswesens seit Erlasz des Genossenschaftsgesetzes vom 1. Mai 1889. Ein statistischer Ueberblick Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik 1917.

Van recenten datum (1922) is het Economist-artikel van Kleine-Natrop: De coöperatieve vereenigingen in Duitschland, in het bijzonder de coöperatieve credietvereenigingen.

In FRANKRIJK, waar het „Crédit populaire" door onvoldoende belangstelling van den middenstand een zeer geringe ontwikkeling heeft genomen, heeft de Staat zich bij deze credietverleening reeds vóór den oorlog geinteresseerd door het verleenen van subsidies en rentelooze voorschotten aan productieve- en credietassociaties ten bedrage van frs. 40 millioen (wet van 1899), welk bedrag later niet onbelangrijk werd verhoogd.

Als uitvloeisel van den oorlog kwamen tot stand de wet van 13 Maart 1917 (Loi ayant pour objet l'organisation du crédit au petit et au moyen commerce, et à la petite et moyenne industrie) en de wet van 24 October 1919 (loi portant ouver-

---

[1]) Der kleingewerbliche Kredit in Deutschland, 1912.

ture d'un crédit de 50 millions de francs en faveur des petits commerçants, des petits industriels, des petits fabricants et artisans démobilisés).

Landry, die, eerst als Député en later als Sénateur, een belangrijk aandeel in de totstandkoming van de wet van 1917 heeft gehad, geeft belangrijk materiaal over het kleincrediet in zijn werk Le Crédit industriel et commercial, 1914. Verder verwijzen wij naar het werk van Martineau [1]), dat de credietbronnen van den middenstand bespreekt en een schets geeft van de ontwikkeling van het kleincredietwezen en van de oorzaken, die geleid hebben tot de talrijke déconfitures bij het „crédit populaire".

ZWITSERLAND is van oudsher een land met een zeer ontwikkeld bankwezen. De enorme vlucht, die het spaarbankwezen daar genomen heeft sinds het begin der 19e eeuw, is bekend.

De spaarbanken ontwikkelden zich later tot de Spar- und Leihkassen, die veel tot de credietverleening aan den middenstand hebben bijgedragen. Toen, tegen het einde der vorige eeuw, deze Kassen zich meer „kapitalistisch" ontwikkelden, hebben de Kantonalbanken, gesteund door middelen uit de staatskas, in de daardoor ontstane leemte der credietverleening trachten te voorzien.

De Middenstandsvereenigingen (o.a. die te Basel en Zürich) zijn omstreeks 1910 tot het oprichten van kleine coöperatieve credietbanken overgegaan.

De werken van Jenne en Wetter geven belangrijke gegevens omtrent de ontwikkeling van de Zwitsersche bankorganisatie tot aan het uitbreken van den oorlog. [2])

In BELGIË is het succes der middenstandsbanken zeer gering geweest, wat zoowel te wijten is aan verkeerden opzet en onvoldoende organisatie als aan de geringe medewerking van belanghebbenden. [3])

---

[1]) L'état et le crédit au petit et moyen commerce et à la petite et moyenne industrie, 1914.

[2]) Bij het ter perse gaan van dit werk werd ontvangen: Schmid, Kleingewerbliche Kreditinstitute in der Schweiz. (Verlag Neuenschwander, Weinfelden, 1923).

[3]) Vgl. Van der Cruyssen. Het crediet der middenstanden in België. Prae-advies voor het Nationaal Congres voor de Ambachtsnijverheid. Amsterdam, 1907.

Op enkele maatregelen, van Staatswege genomen ter bevordering van het kleincredietwezen (spaarbankwezen, verpanding van magazijnvoorraad), komen wij later terug.

Het periodiek „Berichten van het Ambt voor Ambachten en Neringen", uitgegeven door het Ministerie van Oeconomische Zaken, geeft geregeld berichten over de organisatie van het middenstandscredietwezen, wetsvoorstellen enz.

ENGELAND, het land der verbruikscoöperaties der arbeiders, kan niet wijzen op een ontwikkeling van de ondernemerscoöperatie, in het bijzonder der credietcoöperatie. Henry Wolff, de groote voorstander van de coöperatieve credietassociaties, heeft in zijn uitnemend en vlotgeschreven boek „People's banks" 1910, de ontwikkeling van het landbouw- en middenstandscredietwezen in de Europeesche landen geschetst en de voorwaarden aangegeven, waaraan een behoorlijk georganiseerd kleincredietwezen behoort te voldoen.

Voor de historische schets, in Hoofdstuk III van dit geschrift gegeven, en het verloop der Regeeringsgaranties voor de Credietverleening aan den Middenstand (Hoofdstuk VI), danken wij meerdere gegevens aan de inlichtingen, ons welwillend verstrekt door de directies der verschillende Middenstandsbanken en door den Heer de Coster, Oud-Secretaris der Regeeringscommissie inzake het Middenstandscrediet, waarvoor wij hier gaarne onzen dank brengen.

De gegevens omtrent de relaties van het Nederlandsche middenstandsbankwezen met het buitenland danken wij aan de directie der Hanzebank te Utrecht.

Van de geboden gelegenheid om bij de Hanzebank te 's-Hertogenbosch en de Algemeene Centrale Bankvereeniging voor den Middenstand te Amsterdam nader met de practijk van het bankwezen kennis te maken hebben wij dankbaar gebruik gemaakt. Hopelijk is dit aan de waarde van Hoofdstuk IV ten goede gekomen. De gewaardeerde steun van den Heer A. B. A. van Ketel bij de bewerking van dit hoofdstuk ondervonden, zij hier dankbaar gememoreerd.

HOOFDSTUK I.

De Middenstand en zijn Credietbehoeften.

Aan een beschouwing van de credietbehoeften van den middenstand en de voorziening daarin dient vooraf te gaan een omschrijving of definieering van het begrip Middenstand.

Talrijk zijn de pogingen geweest om een omvattende begripsbepaling daarvan te geven en even dikwijls was het resultaat onvoldoende.

Enkele schrijvers verklaren ronduit geen definitie van den middenstand te kunnen geven. Volgens hen maakt de, uit zooveel heterogene bestanddeelen samengestelde, maatschappelijke klasse een dergelijke poging a priori onvruchtbaar. [1]) Anderen geraken tot een negatieve begripsbepaling ; zij rekenen tot den middenstand diegenen, die noch tot de klasse der kapitalisten noch tot die der arbeiders behooren. [2])

De meeste schrijvers beschouwen den landbouwenden stand, uitdrukkelijk of stilzwijgend, als een afzonderlijke categorie ; slechts enkelen nemen den landbouwer in hun definitie op.

Aengenent [3]) verdeelt den middenstand in landbouwenden, handeldrijvenden en industrieelen middenstand. Alleen de twee laatstgenoemde categorieën vinden een behandeling bij de bespreking van het middenstandsvraagstuk. Tot den handeldrijvenden middenstand rekent hij : de degelijke winkeliers. Vanzelf vallen hierdoor buiten den middenstand diegenen, die zonder de minste kennis van zaken een winkeltje opzetten, dat wel bestemd is hen uit den oogenblikkelijken nood te redden, maar in werkelijkheid den nood voortdurend doet stijgen. Ook vallen er buiten de groothandelaars en de

---

[1]) Westerman. Het giroverkeer voor den middenstand. Jaarboek Handelsver. Rotterdam 1911 ; Kellenaers. Het Handboek voor den middenstand, pag. 1.

[2]) Grevers. De middenstand en zijn credietorganisatie. Vragen van den Dag 1918, pag. 81 e.v. Plate. Gedenkboek Handelsver. Rotterdam 1910 ; Dr. Bos. Het middenstandsvraagstuk. Vragen des Tijds 1906, pag. 2.

[3]) Aengenent. Leerboek der Sociologie.

grossiers. [1]) Tot den industrieelen middenstand rekent Aengenent de ambachtsbazen, die alleen of met enkele knechts of leerlingen een bedrijf uitoefenen, bakkers, slagers, schilders, goudsmeden, bleekers, schoenmakers, horlogemakers, timmerlieden, smeden enz. [2])

Stoffel rekent tot den middenstand, behalve de kleine, zelfstandige handelaren en industrieelen, de boeren, hetzij met eigen bedrijf of pachters, en ook den z.g. nieuwen middenstand: menschen, die, al zijn zij bij een ander in dienst, toch door hun meerdere ontwikkeling en hun hoogere bekwaamheid, gewoonlijk gepaard gaande met eenig bezit, aanspraken kunnen doen gelden op een hoogere belooning voor hun werk dan de gewone arbeider. Zij bezitten een betrekkelijke onafhankelijkheid, hebben eenig weerstandsvermogen en worden niet door onmiddellijk broodsgebrek gedwongen elke voorwaarde te aanvaarden, die een werkgever of patroon stelt. [3])

De Duitsche economisten hebben definities van den middenstand opgesteld, waarbij de geciteerde Hollandsche schrijvers zich in hoofdzaak aansluiten. Wij verwijzen naar de Inleiding tot het Verslag, uitgebracht door de Staatscommissie voor de Middenstandsenquête, waar de definities van Schmoller, Bödeker, Wernicke, Pierstorff, Müffelmann e.a. vermeld worden. [4])

Bedoelde commissie, die zich met den inhoud dezer definities niet kon vereenigen en meer het begrip „ondernemer" op den voorgrond meende te moeten stellen, heeft geen eigen begripsbepaling gepubliceerd. Aan de enquêteurs werd vrijheid gelaten te bepalen of iemand te rekenen is tot de huiswerkers — die met arbeiders zijn gelijk te stellen —, tot de grootondernemers, of tot den zelfstandigen middenstand.

Het kan van zeer groot belang zijn een omvattende bepaling van den middenstand te geven b.v. wanneer de wetgever zich in het bijzonder bezighoudt met de belangen dezer klasse. Wij denken hier aan de Duitsche Gewerbeordnung en aan het ontwerp-wet ter oprichting van middenstandskamers, ingediend door de Staatscommissie voor den middenstand.

---

[1]) t. a. p. pag. 319.
[2]) t. a. p. pag. 339.
[3]) Stoffel. De middenstand pag. 10.
[4]) t. a. p. pag. 10 e.v.

De Gewerbeordnung geeft geen definitie van het kleinbedrijf. Stieda zegt hieromtrent in het artikel Gewerbegesetzgebung in het Handwörterbuch der Staatswissenschaften het volgende: ,,Die Reichsgewerbeordnung vermeidet es, eine Definition des Gewerbes zu geben, sie begnügt sich damit, eine Reihe von Tätigkeiten zu bezeichnen, auf welche sich ihre Bestimmungen nicht erstrecken sollen. Dies sind teils Tätigkeiten, welche begrifflich schon nicht zu den gewerblichen gehören, teils solche, auf welche die Bestimmungen der Gewerbeordnung grundsätzlich Anwending finden würden, für welche sie aber durch eine ausdrückliche Vorschrift ausgeschlossen werden". [1])

Artikel 2 van het ontwerp-wet ter oprichting van middenstandskamers omlijnt als volgt:

Onder patroons verstaat deze wet alle meerderjarige, mannelijke en vrouwelijke hoofden of bestuurders van een bedrijf van nijverheid of handel, waarin behalve het hoofd of de bestuurder, niet meer dan 20 personen boven de 20 jaren tegen genot van loon werkzaam zijn.

Met bestuurders van een bedrijf worden gelijkgesteld bestuurders van afzonderlijk beheerde onderdeelen van een bedrijf.

Deze wet is niet van toepassing:

1. Op de hoofden en bestuurders van bedrijven, wier belastbaar inkomen uit het bedrijf minder bedraagt dan 600 gulden 's jaars.

2. Op de hoofden en bestuurders van bedrijven, uitgeoefend door of staande onder beheer van den Staat, van een provincie, een gemeente, een waterschap of een veenschap.

3. Op de hoofden en bestuurders van bedrijven, welke grootendeels fabriekmatig worden gedreven.

Als het aantal der werkkrachten wordt gerekend het gemiddelde van de laatste drie kalenderjaren van het bedrijf, of bij korter bestaan, het gemiddelde over het tijdvak van bestaan. Ten aanzien van bedrijven, waarin niet gedurende het geheele jaar pleegt gearbeid te worden, geldt voor kalender-

[1]) Vgl. ook Landmann. Kommentar zur Gewerbeordnung für das Deutsche Reich. pag. 32 e.v.

jaar zoodanig gedeelte van het jaar als bij algemeenen maatregel van bestuur wordt bepaald. [1])

Ook de Wet op de Kamers van Koophandel 1920 maakt een onderscheid tusschen groot- en kleinbedrijf (art. 2). Als criterium wordt gesteld het in de handelszaak gestoken kapitaal. Kiezers van de afdeeling grootbedrijf zijn zij, wier namen in het handelsregister voorkomen als betrokken bij een handelszaak, voor welke bij de inschrijving in het handelsregister tenminste f 100.— en als jaarlijksche bijdrage tenminste f 20.— moet worden betaald, tenzij op grond van hun handelszaak blijkt, dat zij niet als kiezer voor het grootbedrijf in aanmerking komen. Zij, wier namen niet op de lijst van het grootbedrijf voorkomen, worden geplaatst op de lijst van het kleinbedrijf (art. 4).

Art. 19 Handelsregisterwet 1918 bepaalt, dat een bedrijf met een werkkapitaal van meer dan f 50.000.—, doch niet meer dan f 100.000.— bij inschrijving f 100.— en als jaarlijksche bijdrage f 20.— verschuldigd is.

Handels- of industrieele bedrijven met een kapitaal van minder dan f 50.000.— rekent deze wet dus tot de kleinbedrijven.

Zij, die getracht hebben een definitie van den middenstand te geven en de overtuiging hebben, dat hun begripsbepaling eenigszins vaag en onvolledig is, kunnen terecht wijzen op het verschijnsel in onze moderne samenleving, dat er geen scherpe afscheiding, maar veeleer een geleidelijke overgang is tusschen de hedendaagsche, maatschappelijke klassen.

Wij willen trachten, mede aan de hand van bovengenoemde definities, zoo volledig mogelijk de kenmerkende eigenschappen van den handeldrijvenden en industrieelen middenstand en zijn bedrijfsconstellatie aan te geven.

1. Een der voornaamste kenmerken van den middenstand is de economische onafhankelijkheid. Hierdoor onderscheidt de middenstand zich van den arbeidersstand, wiens afhankelijkheid tegenover een bepaald persoon veel grooter is, zoowel economisch als maatschappelijk. Een absoluut maatschappelijke

---

[1]) Verslagen en mededeelingen van de Afd. Handel van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel. Jaargang 1908, No 3.

zelfstandigheid bezit de middenstand evenwel niet, waardoor deze zich onderscheidt van de klasse der kapitalisten, die door een grooter kapitaalbezit minder voor haar bestaansvoorwaarden op den arbeid is aangewezen. Degene, die in een absoluut afhankelijke positie staat tot zijn leverancier-credietgever en dus geen voldoende eigen kapitaal bezit om zijn bedrijf te financieren (b.v. een zetbaas in een café, sigarenwinkel, enz.) is te beschouwen als een gesalarieerde arbeider of employé, niet als een middenstander-ondernemer.

2. Uit de voorwaarde van zelfstandigheid volgt direct een andere n.l. een zeker vermogensbezit. Een gevolg van dit vermogensbezit is, dat de middenstander niet gedwongen wordt door tijdelijk gemis van inkomen uit zijn bedrijf direct elke voorwaarde tot verkrijging van een inkomen aan te nemen of een beroep te doen op een werkloosheidsuitkeering. Het vermogen, dat de middenstand kenmerkt, zou concreet zijn uit te drukken in cijfers en kunnen varieeren b.v. van f 5000.— tot f 100.000.—. [1])

3. De middenstand kenmerkt zich door een zekere ontwikkeling, die gebaseerd is op genoten algemeen-vormend onderwijs en voldoende kennis van de techniek van het bedrijf (vakonderwijs). Een voldoende vooropleiding is een eerste eisch voor het bestaan van den middenstand.

4. Het bezit van eenig eigen vermogen en grondige kennis van het bedrijf veronderstellen het verkrijgen van een inkomen, dat hooger is dan dat van den loonarbeider en geringer dan dat van den kapitalist. In cijfers uitgedrukt kan het varieeren van f 3.000.— tot f 20.000.—.

Als gemiddelde kan worden aangenomen een inkomen van ten hoogste f 7.000.—.

5. De verhouding van den uitvoerenden en leidenden arbeid van den ondernemer typeert den middenstand. In het grootbedrijf vereischen de leiding en het toezicht allen beschikbaren tijd van den ondernemer, terwijl de uitvoerende arbeid aan ondergeschikten moet worden overgelaten. In het midden-

---

[1]) Het gewogen rekenkundig gemiddelde, zoowel als de modus van het kapitaalbezit zullen nauwelijks hooger liggen dan f 10.000 à f 15.000.

standsbedrijf zal de ondernemer zijn tijd verdeelen tusschen het geven van leiding en het mede-arbeiden in het bedrijf. Hoe meer de uitvoerende arbeid overheerscht, des te meer nadert de middenstander tot den arbeidersstand, wiens kenmerk is het volbrengen van uitvoerenden arbeid.

6. Het aantal arbeiders kan voor de industrieele bedrijven een aanwijzing zijn, of deze tot de middenstandsbedrijven zijn te rekenen. De kapitaal-intensieve bedrijven zullen bij eenzelfde aantal arbeiders eerder tot de grootbedrijven zijn te rekenen dan de arbeidsintensieve bedrijven. De grens, die door de Staatscommissie voor den Middenstand getrokken wordt, lijkt ons aannemelijk.

Een deel van het eigenlijke middenbedrijf valt buiten de onderscheiding van de Staatscommissie, die slechts spreekt van groot- en kleinbedrijf. Een ondernemer werkend met ongeveer 20 arbeiders, medegerekend diegenen, die belast zijn met verpakking, expeditie, magazijntoezicht, administratie enz. heeft geen groot-, maar een typisch middenstandsbedrijf.

Ook hier zouden twee grenzen gesteld kunnen worden, een naar boven, b.v. op 50 arbeiders en een naar beneden b.v. op drie volwassen arbeiders, die geen gezinsleden van den ondernemer zijn.

7. De handeldrijvende middenstand vertoont het kenmerk, dat deze zich gewoonlijk beperkt tot den z.g. distributieven handel, d.w.z. den handel, die in het groot inkoopt om in het klein (en détail) te verkoopen. Kenmerkend is de verkoop aan den laatsten afnemer, den consument. Het warenhuisbedrijf, dat ook tot de distributieve bedrijven is te rekenen, onderscheidt zich van den handeldrijvenden middenstand, die hoofdzakelijk het winkelbedrijf uitoefent, [1]) door de grootere kapitaalsbehoefte, die ondernemingsvormen gewenscht maakt, welke voor het middenstandsbedrijf minder geschikt zijn.

8. De omzet per eenheid en in totaal kan een aanwijzing zijn voor het middenstandsbedrijf. De omzet per eenheid is gewoonlijk klein. Het kapitaal wordt per jaar meestal enkele

---

[1]) Hirsch. Organisation und Formen des Handels und der staatlichen Binnenhandelspolitik. Kap. III. Grundriss der Sozialoekonomik V.

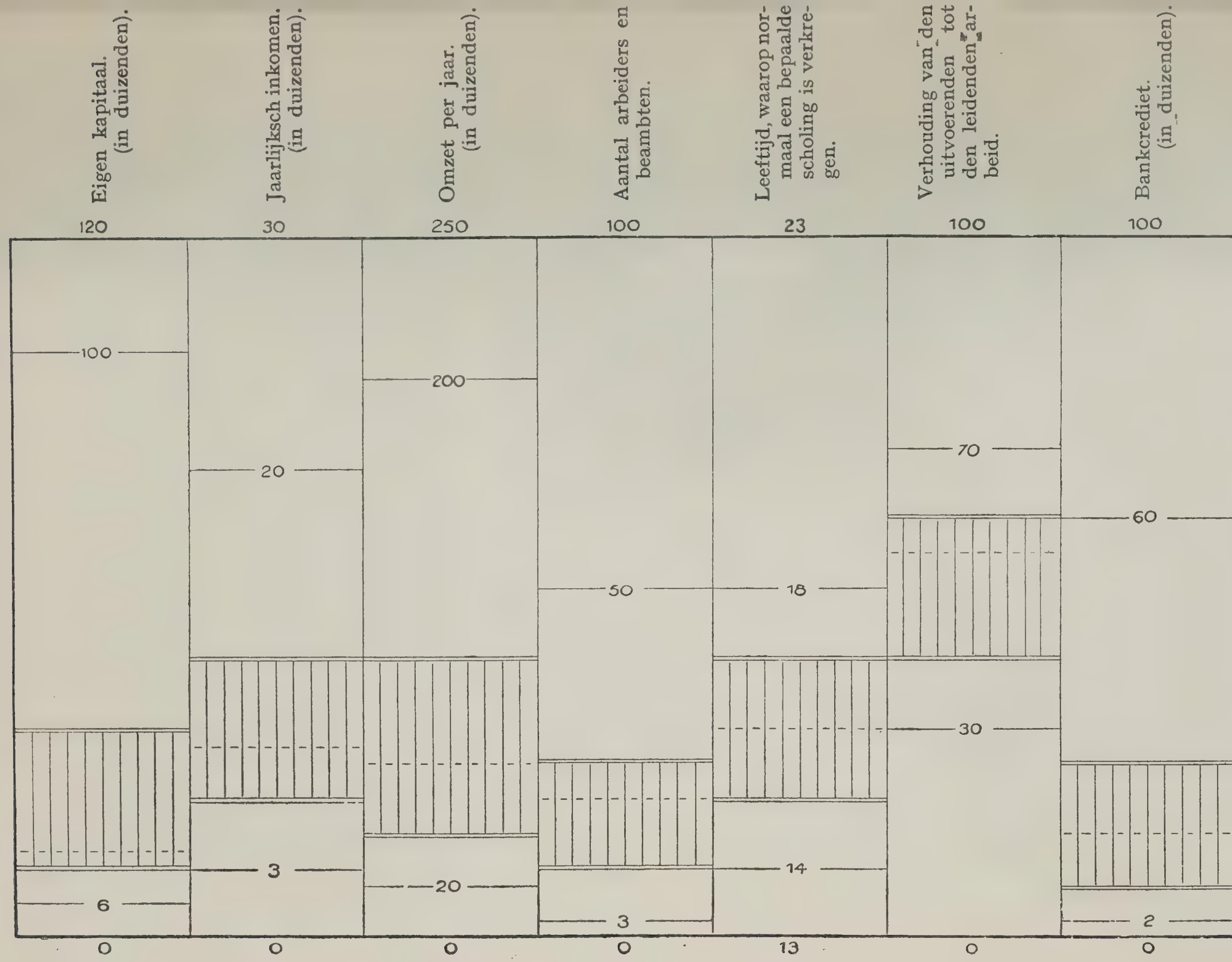
malen omgezet, terwijl de totale omzet, die natuurlijk met den omzet per eenheid samenhangt, gebonden is aan het beperkte bedrijfskapitaal, waarover het middenstandsbedrijf beschikt. De omzet kan in verschillende bedrijven sterk uiteenloopen. Deze zal voor bedrijven, die met een geringen voorraad werken, zooals bakkerijen, belangrijk grooter zijn dan voor bedrijven, die verplicht zijn ten gerieve van hun clientèle een grooten voorraad te houden (juweliersbedrijven, confectiebedrijven enz.). Deze restricties in aanmerking genomen, kan men bedrijven, waarvan de omzet minder dan f 200.000.— bedraagt, tot de middenstandsbedrijven rekenen.

Een nauw aaneengesloten, door gelijkheid van doel en middelen zich kenmerkende eenheid vormt de middenstand niet. Hij voldoet ook niet aan de eischen door Spann [1]) gesteld aan een stand in den door hem gedachten staat. In de „systematische Gliederung der Stände und ihrer Gemeinschaftsgrundlagen" wordt hij niet genoemd. Uitgroeiend uit den stand der handwerkslieden en indringend in die der ondernemers, als leiders der maatschappelijke voortbrenging, omvat hij een groep van personen, wier standseigenaardigheid minder ligt in een positieve eigenschap dan in het noch arbeider noch kapitalist zijn, in het innemen van een in nagenoeg ieder opzicht „gemiddelde" plaats in de maatschappelijke rangorde.

Het geven van getallen ter bepaling van het begrip middenstand gaat met groote bezwaren gepaard. Het is gewenscht om bij de bepaling van de boven- en benedengrens, een zône open te laten, waarin ondernemingen, die tot de middenstandsbedrijven zijn te rekenen, een plaats kunnen vinden.

Ter bepaling of een persoon en diens onderneming tot den middenstand is te rekenen, zal men moeten nagaan of en in hoeverre aan de bovengenoemde kenmerken voldaan wordt. Wordt aan alle kenmerken voldaan, dan is het bedrijf als een zuiver middenstandsbedrijf aan te merken. Wordt de grens hier of daar overschreden, dan kan men spreken van grooten en kleinen middenstand. Ter verduidelijking kan men de kenmerken graphisch voorstellen, op de wijze als hierachter is geschied.

[1]) Der Wahre Staat. pag. 204 e.v. — Leipzig 1923.

Toelichting.

ongeveer de grens.

ruw benaderd gewogen gemiddelde (modus).

kern van den Middenstand.

Volgens deze graphiek ware een ondernemer met f 15.000 kapitaal, een inkomen van f 8.000.— en een omzet van f 75.000 's jaars, die 15 beambten en werklieden in dienst heeft, de H.B.S. met 3-jarigen cursus afliep en sedert aanvullend onderwijs genoot, zich zelf ook met allerlei uitvoerenden arbeid (correspondentie, etaleeren enz.) belast, en een bankcrediet van f 18.000 heeft opgenomen, als een typisch middenstander te beschouwen.

Volgens dit schema zou ook met voldoende mate van nauwkeurigheid de verhouding van het aantal middenstanders en middenstandsbedrijven tot de totale bevolking en het totaal aantal ondernemingen van Nederland bepaald kunnen worden.

De credietbehoefte van den middenstand bevat een gezond en een ongezond element.

De gezonde credietbehoefte wordt aangetroffen bij elke goed rendeerende onderneming, die de kiemen van ontwikkeling en uitbreiding in zich bevat. Het tot zich trekken van vreemde middelen ter financiering dezer uitbreiding is alleszins te verdedigen. De ongezonde credietbehoefte, die bij den middenstand wordt aangetroffen, is het gevolg van het verkoopen der goederen op langen termijn. Dit uitstel van betaling is, zooals wij nader zullen zien, niet te verdedigen, omdat de debiteuren veelal over de middelen beschikken ter spoedige afbetaling[1]) of wanneer zij hierover niet beschikken, misbruik maken van credietverleening. De bezwarende voorwaarden, waarop de middenstand op zijn beurt gewoonlijk verplicht is crediet te nemen, vergrooten de nadeelen aan dit betalingsuitstel door afnemers, verbonden.

Aan de nadeelen, die voor den middenstand verbonden zijn aan het uitstel van betaling en de pogingen, die aangewend

---

[1]) De perioden van geldruimte bij de afnemers bepalen ook den duur van het te verleenen crediet. Zoo is in een agrarisch land b.v. Oostenrijk, waar een groot deel der bevolking slechts eens per jaar over de vruchten van den arbeid beschikken kan, het uitstel van betaling van veel grooter verbreiding dan in een industriestaat. Vgl. Thorwart, Die Diskontierung von Buchförderungen, Bank-Archiv 1908-09 pag. 316. — De invloed van de perioden van geldruimte bij de afnemers is altijd zeer wel merkbaar; de arbeider betaalt op weekrekening, de handels- en bankbediende op maandrekening en de rijksambtenaar veelal op kwartaalrekening.

zijn om hierin verbetering te brengen, zal hier een korte beschouwing gewijd worden. Tallooze malen is het kwaad der credietverleening op langen termijn ter sprake gebracht, zoodat met een bespreking der hoofdpunten kan volstaan worden.

De uitlatingen van eenige vooraanstaande kenners van den middenstand mogen het belang dezer kwestie nader toelichten.

Dr. Bos bespreekt in de Vragen des Tijds [1]) o.a. de concurrentie tusschen consumptie-coöperatie en middenstandsbedrijf in verband met de bestaansmogelijkheid van laatstgenoemde. De nadeelen van langdurige credietverleening voor den middenstand beschrijft hij als volgt:

„Een tweede oorzaak, waardoor de verbruiks-coöperaties „vaak een zware concurrentie doen aan den particulieren „winkel, is het goed volgehouden systeem van contante be-„taling, dat ook weer contante betaling bij den inkoop der „waren in het groot mogelijk maakt en daarbij zeer gunstige „voorwaarden kan doen bedingen. De langdurige credieten, „welke in vele winkels worden gegeven, zijn de pest voor den „winkelier. Waar hij van den aanvang af, het systeem van „contante betaling paart aan scherpe prijsbepaling, zal hij „moeilijk in de levering door eenige coöperatieve winkelzaak „kunnen worden overtroffen".

Op het Nationaal Congres voor de Ambachtsnijverheid in 1907 te Amsterdam gehouden, wees Pierson er op, dat het Congres te veel aandacht schonk aan de credietbevrediging en te weinig aan de credietbeperking bij den middenstand. Deze beperking is te bereiken door het tegengaan van langdurige credietverleening door den winkelier, het middel is de onderlinge samenwerking. Het gevolg van het uitstel van betaling is niet alleen, dat de middenstand zonder voldoende bedrijfskapitaal geraakt, maar dat hij bovendien gebruik moet maken van leveranciers-crediet, waaraan gewoonlijk een gevaar voor zijn zelfstandigheid verbonden is. De kleinhandelaar, die bij zijn leverancier in het krijt staat, zal practisch verplicht zijn de latere inkoopen bij denzelfden leverancier te doen, waardoor hij niet in staat is van goedkoopere aanbiedingen of andere voordeelen van andere zijde aangeboden, gebruik te maken.

[1]) Vragen des Tijds 1906 t. a. p. pag. 34.

Verschillende pogingen zijn aangewend om het misbruik tegen te gaan, zoowel van de zijde der consumenten als wel hoofdzakelijk van die der middenstanders zelf.

In het buitenland vindt men verschillende consumentenvereenigingen, die zich ten doel stellen den contanten aankoop te bevorderen. Wij vermelden hier den Nationalen Bond voor Contante Betaling in België, die werd opgericht naar aanleiding van een rede uitgesproken door Prof. Pyfferoen op het Congres der kleine Burgerij te Namen in 1901.

In Nederland is het vraagstuk enkele malen op de Congressen van den Bond van Vereen. v. d. Handeldr. en Industr. Middenstand aan de orde gesteld b.v. in Maastricht 1905 en Amsterdam 1909. [1])

Het uitschrijven van maandrekeningen, het oprichten van rabat- zegelvereenigingen enz. [2]) beteekenen een stap in de goede richting. Vermeld dient nog een poging door de Staatscommissie voor den Middenstand in 1910 gedaan om den contanten verkoop langs legislatieven weg te bevorderen. Voorgesteld werd bij de wet te bepalen, dat de kooper, die nalatig is zijn schulden te betalen, verplicht zal zijn, rente (moratoire interessen) te betalen, vanaf den datum, dat de rekening, behoorlijk gedateerd (door een poststempel), in het bezit van den debiteur zou zijn gekomen.

Dit wetsvoorstel, dat van meerdere zijden [3]) op juridische gronden heftig werd aangevallen, is nooit in behandeling genomen.

In verband met het uitstel van betaling willen wij hier nog nagaan of de credietverleening door de banken het borgsysteem bevordert of tegengaat.

Door sommige schrijvers wordt verondersteld, dat de toeneming der contante middelen, teweeggebracht door een door de bank verleend crediet, het borgsysteem in de hand zal werken. De middenstander zal geen haast maken met het

---

[1]) Prae-advies Dr. Nouwens. Het credietvraagstuk voor den middenstand. Het te geven crediet.

[2]) Zie omtrent de ontwikkeling dezer vereenigingen Sociaal Jaarboek voor Nederland. I. Middenstandsbeweging.

[3]) O.a. Levy. Contante betaling. Het boek voor den Middenstand 1911.

incasseeren van zijn uitstaande vorderingen en op zijn best mag verwacht worden, dat hij zijn inkoopen contant, althans stipter op den overeengekomen tijd zal betalen. Het onderpand, dat de bank zal accepteeren, bestaat somtijds in een cessie van wissels en incasso's. Dit onderpand zal bij de beschouwing der credietverleening behandeld worden, zoodat hier met een bloote vermelding kan volstaan worden. Echter willen wij wijzen op een gevolg van de credietrelatie met de bank, n.l. dat de credietnemer zijn wissels en incasso's aan de bank ter incasso moet geven. Door deze bepaling in de credietovereenkomst wordt indirect bereikt, dat de incasseering der vorderingen krachtig ter hand wordt genomen. De credietnemer heeft ook belang, dat zijn incasso's regelmatig betaald worden, met het oog op de grootte van het crediet, dat hij van de bank kan verkrijgen.

Door het opnemen van bankcrediet door den middenstand wordt dus het borgsysteem niet bevorderd, maar veeleer tegengegaan, dank zij de voorwaarden, die de credietverleenende bank, zij het ook met andere bedoelingen, aan haar clientèle stelt.

Het incasseeren van de vorderingen van den credietnemer zal gewoonlijk ook plaats vinden, wanneer de bank andere zekerheid verkrijgt, doordat de bank veelal bepaalt, dat alle transacties van den debiteur via de bank moeten loopen. De bedoeling die bij het stellen van deze voorwaarde heeft voorgezeten, zal bij de bespreking van de techniek der credietverleening nader uiteengezet worden. [1])

De gezonde credietbehoefte van den middenstand, dat is die, welke dient ter instandhouding en uitbreiding van het bedrijf, is te verdeelen in een credietbehoefte op langen en een op korten termijn. Bij de bespreking van de credietpolitiek der middenstandsbanken zullen wij hebben na te gaan, welke oorzaken den aard dezer credietbehoeften bepalen. Speciaal aan de credietbehoefte op langen termijn van den industrieelen middenstand zal de aandacht gewijd worden. De voorziening in deze credietbehoefte door enkele credietinstituten, en

[1]) Vgl. ook Müffelmann. Bekämpfung des Borgunwesens. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik 1910. pag. 536.

in het bijzonder door de middenstandsbanken, zal in de volgende hoofdstukken worden nagegaan.

Om een denkbeeld te verkrijgen van de kapitaalbehoeften van den middenstand hebben wij de balansen van enkele typische middenstandsbedrijven bestudeerd.

Hoewel het aantal balansen, dat tot dit doel beschikbaar was, niet groot genoeg is geweest om het publiceeren van gemiddelden te wettigen, kwamen enkele tendenzen sterk naar voren. Echter was noch van een eenvormige kapitaalbehoefte, noch van een eenvormige voorziening daarin sprake.

Van overwegenden invloed op de kapitaalbehoefte van de middenstandsbedrijven is de aard van het bedrijf en van het publiek, dat zij bedienen.

De invloed van de seizoendrukte is in verschillende soorten van bedrijven zeer verschillend, zij is gering in de levensmiddelenbranche, echter weer groot in het confectiebedrijf.

De wensch om de gebouwen, waarin het bedrijf wordt uitgeoefend, in eigendom te hebben is bij den middenstand vrij algemeen te constateeren.

De behoefte aan crediet op langen termijn is, speciaal bij den industrieelen middenstand, betrekkelijk groot.

Behalve voor de bedrijven in luxe-artikelen, de timmerlieden, metselaars, smeden en de ijzerhandelaren in de provincieplaatsen, die op jaarrekening werken, schijnt in de laatste jaren het door den middenstand verleende crediet aan afnemers eenigszins te zijn afgenomen. Toch dwingt deze credietverleening den middenstand nog zeer dikwijls geheel onnoodig tot het nemen van crediet tegen drukkende voorwaarden.

Het grootste gedeelte van het crediet is blijvend noodig. Eerst wanneer het bedrijf allengs den omzet verkregen heeft, dien het in verband met het afzetgebied, dat bestreken wordt, duurzaam kan behouden, wordt aflossing van het crediet uit de winst mogelijk.

Een betrekkelijk veel voorkomende verhouding tusschen eigen en vreemd kapitaal is dat het eigen kapitaal half zoo groot is als het vreemde, terwijl het bankcrediet niet veel hooger is dan de eigen middelen.

HOOFDSTUK II.

Credietinstellingen, behalve de Middenstandsbanken, die voor credietverleening aan den Middenstand in aanmerking komen.

Zooals wij gezien hebben, heeft het krediet, dat de consument vraagt, langen tijd op overmatige wijze beslag gelegd op het uiteraard beperkte bedrijfskapitaal van den Middenstand. Men trachtte in de hierdoor ontstane credietbehoefte te voorzien door het nemen van leveranciers-crediet. Dit middel bleek zoowel onvoldoende als ondeugdelijk. De geldelijke steun, dien de middenstander ontvangt van familie of bekenden, hetzij in den vorm van bedrijfskapitaal, hetzij als een vast voorschot, is algemeen gesproken van te gering belang. De toevallige omstandigheden, die voor een enkeling een belangrijke rol kunnen spelen, zonder echter van algemeene beteekenis te zijn, wettigen hier geen uitvoerige bespreking. In de behoefte aan kort crediet werd voorzien door credietinstellingen, welke bij afwezigheid der middenstandsbanken gedurende de vorige eeuw daartoe geëigend en bereid waren.

Van de credietinstellingen, behalve de middenstandsbanken, welke ter voorziening in de behoefte aan bedrijfskapitaal van den middenstand in aanmerking komen, zijn de voornaamste :

1. Credietvereenigingen.
2. Voorschotbanken.
3. Hulpbanken.
4. Spaarbanken.
5. Klein-banken en bankiers.
6. Groot-banken.

Wij zullen aan elk dezer soort instellingen een korte bespreking wijden en nagaan in hoeverre zij voor de verleening van klein-crediet van waarde zijn gebleken.

De credietvereenigingen dateeren uit het midden der vorige eeuw. De eerste was de, naar Belgisch voorbeeld, in

1853 opgerichte „Credietvereeniging" te Amsterdam [1]). Vooral in den loop der 60-er en 70-er jaren werden, hoofdzakelijk in de grootere steden, nog talrijke credietvereenigingen gesticht.

Het doel van de Amsterdamsche Credietvereeniging was het handelspapier van zakenmenschen, dat niet voor disconteering bij de Nederlandsche Bank of op de geldmarkt in aanmerking kwam, door middel van haar giro verhandelbaar te maken. Haar clientèle bestond in hoofdzaak uit grootere handelaren en industrieelen; de credietverleening aan „zeer kleine lieden" kwam op de tweede plaats [2]).

Het volgende staatje geeft per 31 December 1912 de clientèle der Credietvereeniging te Amsterdam aan, verdeeld naar de bedrijven der clientèle en het bedrag der verleende credieten.

	Clientèle		*Toegestane credieten.*		*Gemiddeld crediet*
Landbouwers	294	= 13.5 %	f 1.162.000	= 4.8 %	f 3.950
Bouwbedrijven	136	= 6.3 %	- 2.693.000	= 11.2 %	- 19.700
Industrieelen	275	= 12.6 %	- 8.839.000	= 36.5 %	- 32.140
Kooplieden	1039	= 46.9 %	- 8.766.000	= 36.3 %	- 8.440
Kleinnijverheid e.a.	453	= 20.7 %	- 2.707.000	= 11.2 %	- 5.970
Totaal:	2197	= 100 %	f 24.167.000	= 100 %	f 11.000 [3])

Deze cijfers toonen wel zeer duidelijk aan, dat de kleinhandelaar en industrieel slechts in geringe mate zijn credietbehoefte bij de credietvereeniging kan bevredigen.

De credietvereenigingen waren oorspronkelijk gebouwd op coöperatieven grondslag, de credietnemers moesten lid der vereeniging zijn. Iedere credietnemer was verplicht zich, naar verhouding van de grootte van het toegestane crediet, in het kapitaal der vereeniging te interesseeren. Gewoonlijk behoefde slechts een gedeelte van deze deelname direct gestort te worden. Het benoodigde kapitaal verschafte de credietvereeniging zich, behalve door de zoo juist vermelde deelname der crediet-

---

[1]) De Vries. Tien jaren geschiedenis van het Nederlandsche Bankwezen. pag. 58.
[2]) Pierson. Leerboek der Staathuishoudkunde 1912. pag. 561.
[3]) Deze cijfers zijn ontleend aan: Eisfeld. Das Niederländische Bankwesen, pag. 174.

trekkers, door het plaatsen van aandeelen bij aandeelhouders — niet credietrekkers, door het herdisconteeren van promessen bij de Nederlandsche Bank en door het aannemen van rekening-courantgelden en deposito's.

De credietvereenigingen — te onderscheiden in die, welke verbonden zijn met een bank en die, welke op de Nederlandsche Bank zijn aangewezen — hebben zich, vooral na 1870, zeer sterk ontwikkeld, hoewel in de laatste jaren de zaken relatief aan beteekenis verloren hebben.

Credieten worden verleend zoowel in blanco als tegen onderpand ; de Credietvereeniging te Amsterdam schijnt vroeger veel blanco-credieten verleend te hebben. De meeste credietvereenigingen hebben bepalingen vastgesteld, waarbij het maximum-crediet aan een debiteur en het totaal te verleenen crediet in verhouding tot het kapitaal beperkt werd.

Het coöperatieve karakter is in den loop der jaren bij de meeste credietvereenigingen verloren gegaan. De groote uitbreiding, die de credietverleening gekregen had, maakte het noodzakelijk, dat de invloed van de leden op het beheer (toelating van nieuwe leden enz.) beperkt werd. Enkele credietvereenigingen, waaronder de grootste, zijn er toe overgegaan, het coöperatieve karakter geheel op te geven en het bedrijf om te zetten in een N.V. Zoo nam de Credietvereeniging te Amsterdam in 1895, de Geldersche Credietvereeniging te Arnhem in 1911 en het Onderling Crediet te Rotterdam in 1914 den N.V.-vorm aan. Het is zeer waarschijnlijk, dat door dezen maatregel de credietverleening aan den middenstand een verdere vermindering heeft ondergaan.

Het „Onderling Crediet" te Rotterdam verleende in de jaren 1900 en 1921 de volgende nieuwe credieten, waaruit blijkt, dat ook deze credietvereeniging zich op de verleening van grootere credieten toelegt.

	Aantal nieuwe credietnemers gedurende dit jaar.	*Geopend crediet.*	*Gemiddeld per credietnemer.*
Ult. 1900	139	f 2.258.500.—	f 16.200.—
„ 1921	120	- 4.338.650.—	- 36.200.—

De credietvereenigingen, die in relatie staan met een grootbank, zullen zich dikwijls door rentabiliteitsoverwegingen geleid, noodgedwongen op de verleening van grootere credieten moeten toeleggen.

De voorschotbanken, voornamelijk uit het begin dezer eeuw dateerende, zijn credietinstellingen, die de voorziening in de credietbehoeften van den middenstand, zoowel op langen als op korten termijn, ten doel hebben. Gewoonlijk staat de verleening van lang crediet op den voorgrond. De middelen voor deze credietverleening verschaffen de voorschotbanken zich gewoonlijk door de uitgifte van een obligatieleening, aanneming van spaargelden en deposito's op langen termijn en door het eigen kapitaal.

De meeste voorschotbanken zijn verbonden met een levensverzekeringmaatschappij. [1]) De voorschotbank eischt als onderpand voor het crediet, wanneer het op langen termijn loopt, naast hypothecaire zekerheid (gewoonlijk is deze een tweede hypotheek) een polis van levensverzekering. De verzekering moet afgesloten worden bij de bevriende Maatschappij, die aan de bank een gewoonlijk niet onbelangrijke provisie uitbetaalt. De obligaties der voorschotbank vinden dan weer een plaats in de effecten-portefeuille der levensverzekeringmaatschappij.

Het crediet wordt gewoonlijk verleend in den vorm van een éénmalig voorschot, af te betalen in een aantal termijnen. Deze wijze van credietverleening wijst erop, dat de clientèle gewoonlijk behoort tot den kleinen middenstand, die voor aankoop van een bestaande zaak, van een inventaris enz. [2]) een crediet van langen duur noodig heeft.

De meeste voorschotbanken zijn gevestigd in de groote steden ; die, welke verbonden zijn met een spaarbank (spaar- en voorschotbanken) vindt men gewoonlijk in de kleine steden of dorpen.

De kleinere voorschotbanken berusten somtijds op coöperatieven grondslag b.v. de spaar- en voorschotkas van de ver-

---

[1]) Eisfeld t. a. p. pag. 247.

[2]) Credieten voor consumptieve doeleinden schijnen echter niet tot de zeldzaamheden te behooren.

eeniging „Eigen Hulp" te 's-Gravenhage, opgericht in 1884. Onderstaande gegevens, die ontleend zijn aan het Gedenkboek, uitgegeven bij gelegenheid van het 25-jarig bestaan, doen zien, dat deze voorschotkas, zij het op beperkte schaal, de credietverleening aan den kleinen middenstand heeft verzorgd.

Aantal voorschotnemers.		*Bedrag.*	*Gemiddeld per voorschot.*
1885	20	f 5900.—	f 295.—
1899	48	- 16980.—	- 355.—
1908	63	- 22695.—	- 360.—

De voorschotten loopen van f 50.— tot f 1000.—, de gemiddelde rentevoet, gedurende de jaren 1884—1909, bedroeg 5½ %. Gedurende de 25 jaren van haar bestaan in 1908, had de voorschotkas geen verliezen geleden, hoewel 1400 voorschotten tot een bedrag van ruim f 500.000 verleend waren.

De credietprijs (interest, provisie en verzekeringspremie) bij de niet-coöperatieve voorschotbanken is, mede tengevolge van de hooge administratiekosten der kleine credieten, gewoonlijk hoog. Toch wordt nog door velen, ook grootere credietnemers, gebruik gemaakt van deze instellingen, wat wijst op een tekort in de credietvoorziening aan den middenstand.

De voorschotbanken hebben de verdienste, dat zij veel kleine middenstanders aan crediet geholpen hebben, die anders ongetwijfeld in de handen van woekeraars zouden gevallen zijn. Onder deze woekeraars bevinden zich enkelen, die zich met den naam van administratiekantoor, voorschotbank, e.d. sieren. De kosten, die zij in rekening brengen, bedragen gewoonlijk eenige tientallen procenten [1]).

De hulpbanken dragen een meer philanthropisch karakter. Zij dateeren meerendeels van omstreeks 1850 en zijn te rekenen tot de oudste instellingen, die de verzorging van het kleincrediet beoogen. De Maatschappij tot Nut van 't Algemeen heeft in de 50-er jaren de oprichting van dergelijke banken

[1]) Vgl. Gerritsen. De woeker der voorschotbanken en de Nederlandsche Wetgeving 1916. Rapport over de banken van leening pag. 74.

krachtig gepropageerd. De volgende banken behooren tot de eerst opgerichte in Nederland :

Middelburg	1848.
Haarlem	1849.
Zwolle	1850.
's-Gravenhage Leeuwarden Holwerd	1851.
Utrecht, Dordrecht Harlingen, Delft Alkmaar, Nijmegen	1852 [1])

De voorschotten werden in den aanvang gewoonlijk tot een maximum van f 100.— verleend, terwijl de terugbetalingen wekelijks of maandelijks in kleine bedragen moesten geschieden. De hulpbank te Haarlem schijnt de eerste geweest te zijn, die op vrij groote schaal voorschotten verleende. Van 1 Juli 1851—1 Juli 1852 verleende zij 119 voorschotten ten bedrage van f 9460.—. [2]) De middelen voor de credietverleening worden gefourneerd door beter-gesitueerden, die zich tevens dikwijls borg stellen voor de verplichtingen van den voorschotnemer. De rente, die de Haarlemsche hulpbank aanvankelijk berekende, bedroeg 4 % ; de afbetaling geschiedde in 40 wekelijksche termijnen. Gewoonlijk wordt uitgeleend voor productieve doeleinden, aan kleine nijveren en handelaren. Voorschotten aan tappers werden niet verleend, terwijl slechts bij uitzondering geld werd verstrekt tot afbetaling van achterstallige huren enz. Het bestuur der bank bestaat gewoonlijk uit bekende ingezetenen van de gemeente, waar de bank gevestigd is.

Het instituut der Hulpbanken heeft, in den loop der vorige en dezer eeuw, veel in het belang van den kleinen middenstand gedaan, hoewel de omvang der verleende credieten steeds binnen bescheiden grenzen bleef.

De Amsterdamsche Volksbank, welke 15 November 1892, onder medewerking der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen,

[1]) Van der Heim. De Hulpbank als middel tot voorkoming van armoede beschouwd. 1854.

[2]) Vgl. De Bruyn Kops. Over hulpbanken. Economist 1853.

werd opgericht, verleende voorschotten tot een maximum van f 1000.—. De rente bedroeg 6 % per jaar [1]).

De Statistiek der Spaar- en Leenbanken geeft een overzicht van de credietverleening door de Hulpbanken. Daar echter talrijke kleine credietinstellingen (b.v. voorschotbanken, middenstandsbanken) hieronder zijn opgenomen, geeft deze statistiek geen zuiver beeld van den omvang van het bedrijf der Hulpbanken. Bovendien kwamen de opgaven der banken

STATISTIEK SPAAR- EN LEENBANKEN.

	1918	1919	1920
Aantal instellingen	52	52	53
Aantal verleende voorschotten	5152	5544	5333
Aantal instellingen	69	69	69
Op het einde van het jaar verschuldigd	f 3.017.223.—	f 3.924.239.—	f 5.150.052.—
Aantal instellingen [2])	69	69	69
Door leeners is terugbetaald	- 992.67	- 997.43	- 972.54
Door borgen is terugbetaald	- 6.73	- 2.28	- 27.27
Wegens oninbaarheid is afgeschreven	- 0.60	- 0.29	- 0.19

VOORSCHOTTEN IN BEDRAGEN	In totaal		In percenten		toe-, resp. afneming in % sedert 1919
	1919 48 instel.	1920 49 instel.	1919	1920	
Beneden f 25.—	157	129	3.27	2.68	— 17.83
Van f 25.— tot beneden f 100	1287	1132	26.82	23.54	— 12.04
„ - 100.— „ „ - 200	1630	1430	33.97	29.74	- 12.27
„ - 200.— „ „ - 300	573	716	11.94	14.89	+ 24.96
„ - 300.— „ „ - 500	476	574	9.92	11.93	+ 20.59
„ - 500.— „ „ - 1000	316	412	6.58	8.57	+ 30.38
„ - 1000.— en hooger	360	416	7.50	8.65	+ 15.56
Totaal	4799	4809	100	100	+ 0.21

[1]) De Savornin Lohman. Samenwerking op maatschappelijk gebied, inzonderheid door Volksbanken.

[2]) Door de hierna volgende cijfers wordt aangegeven, hoeveel van het op voorschotten afgeloste bedrag per f 1000 door leeners en borgen is terugbetaald en hoeveel als oninbaar op de voorschotten afgeschreven is.

onregelmatig binnen, zoodat een vergelijking met vroegere jaren bezwaarlijk te maken is.

Merkbaar is een sterke afname van het aantal zeer kleine voorschotten (beneden f 200.—). Anderzijds is er een niet-onbelangrijke stijging van de netto-winst.

Een merkwaardig verschijnsel is het geringe verliespercentage op de voorschotten geleden.

Ter beantwoording van de vraag, of en in hoeverre de Nederlandsche spaarbanken in aanmerking komen voor de credietvoorziening aan den handeldrijvenden en industrieelen middenstand, dienen wij allereerst na te gaan wat het karakter van een spaarbank is. Twee, zeer uiteenloopende meeningen hieromtrent worden, ook hier te lande, verdedigd, welker tegenstelling kan gekarakteriseerd worden door de vraag, of het passief- dan wel het actief bedrijf overheerscht. M.a.w. „de eene groep beschouwt de spaarbank als een inrichting „met den klemtoon op het woord spáren ; de andere wil ook „dit, maar wil nog meer ; met wijder bedoelen legt zij den „klemtoon op het woord bánk" [1]).

Omtrent de algemeene eischen, die aan elke bank, dus ook aan een spaarbank, gesteld kunnen worden, n.l. soliditeit, liquiditeit en rentabiliteit, is een overeenstemming te constateeren, die echter eindigt, wanneer in détails wordt nagegaan in hoeverre sommige beleggingen solide en liquide zijn te achten.

De bijzondere, sociale taak, die de spaarbank heeft te vervullen, n.l. het veilig beleggen der inlagen van talrijke kleine spaarders, eischt ongetwijfeld een zeer nauwkeurige beschouwing van het actief bedrijf.

Van de twee, groote groepen, waarin het Nederlandsche spaarbankwezen verdeeld is, n.l. de Rijkspostspaarbank en de bijzondere spaarbanken, heeft eerstgenoemde vanaf haar oprichting zich steeds onthouden van het beleggen van de haar toevertrouwde gelden op zoodanige wijze, dat deze het kleinbedrijf ten goede komen [2]). Twee wegen kunnen gevolgd

---

[1]) Tetrode. Belegging van Spaarbankgelden.

[2]) Ook de strenge Fransche wetgeving heeft een belegging van de spaargelden der Rijks- en bijzondere instellingen ten behoeve van den middenstand uitgesloten. Vgl. Desloges, Epargne et crédit populaires. pag. 227 e.v.

worden bij de credietverleening aan den middenstand n.l. het direct verleenen van gelden aan kleinhandel en industrie, en door bemiddeling van de instellingen, die de bevordering van het middenstandscrediet beoogen.

Een directe credietverleening aan den middenstand valt buiten de werkingsfeer der spaarbanken; deze wijze van credietverleening wordt dan ook door zeer weinigen verdedigd. Echter is tallooze malen aangedrongen op het doen beleggen van een deel der beschikbare gelden in schuldbrieven uitgegeven door middenstands- en boerenleenbanken.

De eischen, die aan de belegging der Rijkspostspaarbankgelden, de liquiditeit betreffende, gesteld moeten worden, behoeven niet zoo zwaar te zijn als die, welke gesteld dienen te worden aan de beleggingen van de bijzondere spaarbanken. Immers de staatsgarantie voor de verplichtingen der Rijkspostspaarbank vermindert belangrijk de mogelijkheid van massale geldopvragingen in tijden van crisis [1]). De Rijkspostspaarbank zal dus eerder dan de bijzondere spaarbanken rekening kunnen houden met andere volksbelangen, inzonderheid met die van den kleinhandel en de kleinindustrie.

De Nederlandsche Regeering is dan ook gezwicht voor den herhaalden aandrang en heeft in 1912 een wetsvoorstel ingediend, dat o.a. een verruiming van het beleggingsgebied beoogde.

Naast andere beleggingen [2]) werd door art. 18 van dit wetsvoorstel toegestaan een gedeeltelijke belegging in „Schuldbrieven van volgens de Nederlandsche Wet opgerichte, uitsluitend in Nederland werkende, coöperatieve [3]) vereenigingen, het geven van crediet aan den landbouw of aan den handeldrijvenden en industrieelen middenstand ten doel hebbende."

Het wetsvoorstel werd, met enkele wijzigingen, door de IIe Kamer in Maart 1914 aangenomen; het uitbreken van den oorlog maakte de behandeling in de Ie Kamer onmogelijk.

---

[1]) Tetrode t. a. p. pag. 72. Ook van Zanten, Volkscrediet. Tijdspiegel 1898.

[2]) O.a. in een buitenlandsche wisselportefeuille, vgl. Levy. De autonomie der bijzondere spaarbanken. Economist 1916.

[3]) Het woord Coöperatief is later vervallen.

In het voorjaar van 1915 werd het wetsontwerp door de Regeering ingetrokken, uit overweging, dat de tijdsomstandigheden de doorvoering van het project, inzonderheid wat betreft de belegging in buitenlandsche wissels, ongewenscht maakten. De oorspronkelijke wet van 1880 is thans nog van kracht.

Door de bijzondere spaarbanken is de belegging der gelden natuurlijk meerdere malen ter sprake gebracht. Behalve het reeds genoemde rapport van Mr. Tetrode, zijn op de vergaderingen van den Nederlandschen Spaarbankbond meerdere adviezen uitgebracht over de belegging der spaargelden en ook in het bijzonder over den steun aan den middenstand.

De meeste bijzondere spaarbanken zijn opgericht met het doel de gelden der kleine spaarders op een veilige en rendabele wijze te beleggen en hun een sommetje te verzekeren voor het geval van ziekte, nood of ouderdom. Hooge rente is bijzaak ; absolute zekerheid hoofdzaak. Hier staat dus op den voorgrond het passief bedrijf, dat verband houdt met het min of meer philanthropisch doel, dat de oprichters zich voor oogen stelden en dat ook uitkomt in de grootendeels kostelooze leiding.

Waar het actief bedrijf van gelijk of hooger belang wordt beschouwd dan het passief bedrijf, vinden wij het karakter der reeds besproken voorschotbanken terug ; de spaarbank is dan slechts het middel om tot het doel, de credietverleening, te geraken.

De taak der bijzondere spaarbanken ten opzichte van het kleincrediet wordt door velen zeer verschillend beoordeeld.

Sommigen achten credietverleening aan banken, die het kleincrediet bevorderen toelaatbaar, maar verwerpen de credietverleening direct aan de credietnemers. Zij beschouwen dit meer als de taak van de coöperatieve spaar- en voorschotbanken [1]), terwijl zij meenen, dat slechts een gedeelte of de geheele reserve der eigenlijke spaarbanken voor deze credietverleening in aanmerking kan komen. De gelden kunnen aan de voorschotbanken e.d. ter beschikking gesteld worden in den

[1]) Vgl. Bruinwold Riedel. De Nutsspaarbanken in Nederland 1817-1908. — Mr. Roelofsz. Spaarbank en Voorschotbank. 1921.

vorm van een voorschot op langeren termijn of door het koopen van obligaties of aandeelen door die banken uitgegeven.

Naast deze groote groep van personen, die een matige credietverleening ten behoeve van den kleinhandel en de kleinnijverheid aanbeveelt, staan de twee uitersten ; eenerzijds diegenen, die een dergelijke belegging absoluut schadelijk voor de spaarbank achten en anderzijds zij, die een veel grootere belegging in dergelijke waarden (dus behalve van de reserve, ook een deel der inlagen) verdedigen [1]).

De tegenstanders van een belegging der spaargelden ten bate van het klein-crediet en de volkshuisvesting hebben het pleit gewonnen. De belegging der Rijkspostspaarbankgelden is door de wet zeer aan banden gelegd, terwijl ook de bijzondere spaarbanken de hoogste eischen aan de soliditeit en liquiditeit harer beleggingen stellen. De cijfers, die gepubliceerd worden in de statistiek der spaar- en leenbanken, kunnen omtrent de belegging der gelden ten bate van kleinhandel en kleinnijverheid weinig licht verschaffen. Ook de statistische gegevens in den Spaarbankgids zijn op dit punt onduidelijk. Een enquête, in 1917 door den Nederlandschen Spaarbankbond ingesteld, heeft echter uitgewezen, dat de bij dezen bond aangesloten bijzondere spaarbanken, geen bedragen van eenige beteekenis ten behoeve van het kleincredietwezen hebben beschikbaar gesteld. [2])

De kleinbanken en de bankiers, in verband met de credietverleening aan den middenstand, zullen thans kortelings worden besproken. Het provinciale bankbedrijf, waaronder de middel- en kleinbanken en de bankiers gewoonlijk worden samengevat, beschikt over een betrekkelijk geringe kapitaalmacht, die het verleenen van groote credieten, zooal niet onmogelijk, dan toch veelal ongewenscht maakt. Is dus het kleinbankwezen reeds bedrijfstechnisch aangewezen op de verleening van kleinere credieten, enkele andere omstandigheden, die tegenover de besproken speciale banken en het

[1]) Van Ogtrop. Belegging van Spaarbankgelden, pag. 309 e.v.
[2]) Vgl. de Vries. Geven de gebeurtenissen sedert Juli 1914 aanleiding tot wijziging van inzichten omtrent de belegging van spaarbankgelden en omtrent den omvang van de taak van de bijzondere spaarbanken ? Inleiding Vergadering Spaarbankbond 1917.

grootbankwezen van voordeel kunnen zijn, maken het voor deze credietverleening bijzonder geschikt.

Ten eerste beschikt de provinciale bank over een plaatselijke kennis van personen en zaken, die vooral bij de verleening van kleinere credieten van groote waarde is [1]). Boven de banken, die een coöperatief karakter dragen, zooals sommige credietvereenigingen en de meeste middenstandsbanken, heeft zij het voordeel, dat van den credietnemer niet geëischt wordt, dat hij zich financieel interesseert bij het credietverleenende bedrijf door het nemen van aandeelen of anderszins. Door veel credietnemers wordt het als een bezwaar gevoeld, dat zij niet alleen een deel van het verleende crediet moeten vastleggen bij de bank, maar bovendien het risico loopen, op een waarschijnlijk ongelegen tijdstip, tot volstorting hunner deelname te worden verplicht. Bovendien behoeft de provinciale bank niet den eisch te stellen, die door de meeste op confessioneelen grondslag staande middenstandsbanken gesteld wordt, n.l. het verplichte lidmaatschap van een standsorganisatie.

De eerste voorwaarde, waaraan een bank, die zich bezighoudt met de verleening van kleine credieten, moet voldoen, is het tot een minimum beperken van de onkostenrekening. Slechts de banken, die deze voorwaarde nakomen, kunnen een kleine winst uit dit bedrijf trekken. De provinciale bank heeft hier een voorsprong op de grootbank, die uit den aard en opzet van het bedrijf een betrekkelijk hooge exploitatierekening zal moeten aanwijzen. [2])

Het provinciale bankbedrijf heeft dan ook tot aan den aanvang der bankconcentratie op groote schaal middenstandscredieten verleend. Het aantal der toentertijd over het geheele land verspreide bankiers- en kassiersbedrijven, dat aan alle kringen der bevolking credieten verleende, was buitengewoon groot, waardoor de behoefte aan speciaal voor den middenstand bestemde credietinstellingen, destijds tengevolge van dit verschijnsel gering was. [3])

---

[1]) Verrijn Stuart. Bankpolitiek, pag. 104.

[2]) Vgl. Saurel. Sociétés de crédit contre banques locales, pag. 11. e.v.

[3]) Dr. Bos. Prae-advies voor de Vereeniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek 1907. Welke beteekenis moet worden toegekend aan de coöperatie van kleine ondernemers op het gebied van landbouw, handel en nijverheid ? Heeft deze coöperatie van Staatswege bevordering noodig ? Zoo ja, waarin zou die kunnen bestaan ? Pag. 13, 22.

Bij de bespreking van de vraag of de grootbank geschikt is voor de credietverleening aan den middenstand, willen wij allereerst eenige aandacht wijden aan de circulatiebank. Gewoonlijk wordt zij niet bij de grootbanken ondergebracht, wegens haar geheel afwijkend karakter en doel. Eenvoudigheidshalve brengen wij de Nederlandsche Bank onder deze afdeeling, wel wetende dat de credietpolitiek, die zij dient te volgen, belangrijk afwijkt van die der algemeene banken.

De Nederlandsche Bank stelt strenge eischen aan hen, die voor credietverkrijging in aanmerking wenschen te komen. Voorschotten in rekening-courant en beleeningen worden slechts gegeven op onderpand van effecten of goederen. De kleinhandelaar- en kleinindustrieel ziet zich dus reeds direct van het rekening-courantcrediet uitgesloten. Hoogst zelden immers zal hij effecten of goederen bezitten, die in aanmerking komen voor beleening.

Ook voor het disconteeren van zijn handelspapier zal hij op onoverkomelijke bezwaren stuiten. In de eerste plaats zal hij moeten voldoen aan de eischen door de Bank gesteld om tot disconteering te worden toegelaten. Verder stelt de Nederlandsche Bank als voorwaarde tot het disconteeren van promessen (en dit papier zal de middenstander alleen kunnen aanbieden, geaccepteerde wissels komen slechts hoogst zelden voor), dat deze voorzien zijn van minstens twee handteekeningen, terwijl bovendien aan de promesse een zuiver bedrijfscrediet moet ten grondslag liggen [1]). De eenige weg, die voor den

[1]) Zooals bekend, disconteert de Banque de France zeer veel wissels beneden frs. 100. Het jaarverslag over 1922 geeft voor het hoofdkantoor te Parijs de volgende cijfers :

Wissels van	5	francs	tot	10	francs	45.810
,, ,,	10	,,01	,,	50	,,	771.063
,, ,,	50	,,01	,,	100	,,	844.529
,, boven	100	,,				4.764.026
					Totaal :	6.425.428

De verhouding van het aantal wissels beneden 100 francs tot het totaal is dus bijna 26 %.

Martineau, t. a. p. pag. 83, merkt terecht op, dat men uit deze cijfers niet kan concludeeren, dat de Banque de France op groote schaal credieten aan den middenstand verleent. Integendeel komen deze wissels hoofdzakelijk van het grootbedrijf, terwijl de condities van de circulatiebank het disconteeren door den middenstand zeer bezwaarlijk maken.

middenstander open ligt zijn promesse te disconteeren, is door bemiddeling van een middenstandsbank of credietvereeniging. Tegenover deze instellingen heeft de Nederlandsche Bank steeds een welwillende houding aangenomen, de promessen werden gewoonlijk zonder bezwaar gedisconteerd. In de laatste jaren heeft de Directie der Nederlandsche Bank echter nauwkeuriger toegezien op den aard der credieten, die aan de promessen ter grondslag liggen. Het financieren van credieten, die op langen termijn loopen, meent zij op grond van haar statuten te moeten weigeren [1]).

Het concentratie-proces in het Nederlandsche bankwezen, dat omstreeks 1911 inzette, heeft op de geheele constellatie van ons bankwezen een overwegenden invloed gehad, die zich steeds meer laat gevoelen, ook ten opzichte van de organisatie van onzen handel en onze industrie.

De opeenhooping van een groot gedeelte van het op korten termijn beschikbare volksvermogen bij enkele groote lichamen heeft aan de leiders van ons nationaal bankwezen een groote verantwoordelijkheid gegeven, zoowel ten opzichte van deposanten, als ten opzichte van credietvragende nijverheid en handel.

Geconstateerd dient te worden, dat de grootbanken haar taak tegenover groot-handel en industrie, en ook tegenover de grootere middenbedrijven, met groote bekwaamheid volbrengen.

Aan de financiering van het kleinbedrijf hebben de grootbanken zich echter meer en meer onttrokken, zooals door de leiders dezer banken ook erkend wordt [2]).

Aan welke oorzaken is dit verschijnsel toe te schrijven? De drie voorwaarden, die de bank aan haar credietpolitiek moet ten grondslag leggen n.l. rentabiliteit, soliditeit en liquiditeit der credieten, meent de grootbank in onvoldoende mate in het kleinbedrijf te kunnen vinden. De rentabiliteit van de credieten, verleend aan kleine bedrijven, hetzij aan handel of industrie, zal gewoonlijk gering zijn. De kosten van administratie, contrôle enz. staan in geen juiste verhouding tot de winst op dergelijke credieten gemaakt, wanneer

[1]) Vgl. ook Hoofdstuk IV § 3.
[2]) Vgl. Westerman t. a. p. pag. 316 e. v.

wij aannemen, dat de winst hoofdzakelijk voortvloeit uit de omzetten op eene rekening. Wij zullen elders [1]) gelegenheid hebben te wijzen op het verschijnsel, dat het verloop der kleine credieten gewoonlijk weinig levendig is.

Ook de liquiditeit van dergelijke credieten voldoet veelal niet aan de eischen, die de grootbank aan haar handelsdebiteuren meent te moeten stellen. De geheele organisatie van het grootbankbedrijf, zoowel economisch als administratief, maakt, dat deze zich niet dan met groote bezwaren naar de credietverleening aan den middenstand — en speciaal aan den kleineren middenstand — kan oriënteeren.

Ook elders kan dit waargenomen worden. In Frankrijk, waar de ontwikkeling van het middenstandsbankwezen zeer gering is, hebben de nadeelen van de credietschaarschte voor den middenstand zich bijzonder laten gevoelen. Martineau [2]) zegt hieromtrent: „En effet, l'orientation et l'organisation actuelle des grandes banques ne permettent pas d'apporter aux petits commerçants et aux petits industriels l'aide qu'ils sollicitent pour étendre le champ de leurs opérations et se constituer un fonds de roulement."

De steeds verder om zich heen grijpende concentratie in het Nederlandsche bankwezen, die gepaard gaat met de verdwijning van den zelfstandigen provincialen bankier, heeft de credietverkrijging door den kleinhandel en de kleinindustrie zeer verzwaard. „Il ne semble pas douteux que la concentration bancaire a eu pour résultat d'aggraver les difficultés que rencontrent les petits commerçants et les petits industriels" [3]).

De Nederlandsche grootbanken bezitten thans in de provincie bijkantoren, dochterinstellingen of relaties met bevriende bankiershuizen, die zich op vrij groote schaal met de credietverleening aan den middenstand bezighouden. Toch kunnen deze instellingen slechts onvolkomen in de credietbehoefte van den kleinen middenstand voorzien. Het initiatief

---

[1]) Hoofdstuk, IV § III.
[2]) t. a. p. pag. 7. Vgl. ook Mongeaud, L'organisation bancaire et le crédit aux entreprises moyennes. Finance Univers 1913.
[3]) Martineau t. a. p. pag. 96.

en de vrijheid van handelen, die aan den zelfstandigen bankier eigen zijn, bezit de leider van een bijkantoor slechts ten deele. Hij zal het risico, dat aan het verleenen van kleine credieten bijna steeds verbonden is, zooveel mogelijk trachten te ontgaan. De hoofddirectie eener grootbank zal bovendien een uitbreiding van het effecten-commissiebedrijf in de provincie meer bevorderen dan de credietverleening aan het kleinbedrijf.

Een reactie op deze bankconcentratie van de zijde der kleinhandelaren en kleinindustriëelen is niet uitgebleven. De middenstandsorganisaties, die door den druk van de concentratie in handel en industrie waren tot stand gekomen, hebben een aaneensluiting van den middenstand tot oprichting van coöperatieve credietbanken nadrukkelijk aanbevolen. Zij vonden temeer gehoor naarmate de bankconcentratie verderen voortgang maakte en de credietfaciliteiten voor den middenstand steeds geringer werden. De ontwikkeling van het middenstandsbankwezen in Nederland valt grootendeels samen met die der grootbanken en haar concentratie [1]).

In het volgend hoofdstuk zal de ontwikkeling van het middenstandsbankwezen nader beschouwd worden, waarbij tevens gewezen zal worden op den krachtigen impuls, die door het uitbreken van den oorlog aan deze ontwikkeling is gegeven.

---

[1]) Ook in Frankrijk heeft dit verschijnsel zich voorgedaan; vgl. Martineau t. a. p. pag. 7 e.v.

HOOFDSTUK III.

Ontstaan en Ontwikkelingsgeschiedenis der Middenstandsbanken in Nederland.

De oprichting der Middenstandsbanken, banken „voor en door den Middenstand", dateert van het begin dezer eeuw. Wel vond men vóórdien eenige verspreide middenstandsbanken, die gewoonlijk onder den naam van spaar- en voorschotbank op coöperatieven grondslag kleine credieten verleenden.

Zoo vinden wij genoemd de coöperatieve bank te Goes (1868) [1]), de Coöperatieve Voorschotvereeniging te 's-Gravenhage (1875), de Credietbank der Algemeene Winkeliersvereeniging te Amsterdam (1896) [2]) enz. Deze banken waren echter klein in aantal en te gering van invloed ; zij dragen bovendien niet het zuivere karakter van een middenstandsbank. Gewoonlijk zijn zij opgericht door een of meer voorstanders van een goed-georganiseerd middenstandscredietwezen zonder dat dezen echter zelf tot dien stand behoorden.

Enkele pogingen, aan het einde der vorige eeuw in het werk gesteld om tot oprichting van coöperatieve middenstandsbanken te geraken, hadden geen succes door de geringe medewerking van de belanghebbenden [3]).

De zuivere middenstandscredietbanken, die dezen naam dan ook dragen en berusten op het coöperatief beginsel, werden eerst na 1900 en het meerendeel na Augustus 1914 opgericht.

De Nederlandsche middenstandsbanken zijn, geheel in tegenstelling met de Duitsche „Kreditgenossenschaften", opgericht door de middenstandsvereenigingen, die op neutralen of op confessioneelen grondslag berusten. Tot de meest belangrijke banken, die vóór het uitbreken van den oorlog

---

[1]) Goeman Borgesius. Coöperatieve voorschotvereenigingen, pag. 29.

[2]) Eisfeld t. a. p. pag. 185.

de Savornin Lohman t. a. p. pag. 116 geeft een overzicht van de 14 toentertijd (1895) bestaande coöperatieve Credietbanken, waarvan die te Goes en te 's-Gravenhage de belangrijkste waren.

[3]) Pyfferoen. La petite bourgeoisie aux Pays-Bas, pag. 274, 282.

bestonden, zijn te rekenen de Credietvereeniging „De Hanzebank" te 's-Hertogenbosch (opgericht 1908), de „Coöperatieve Centrale Middenstandscredietbank in het Bisdom Haarlem" te Delft (December 1909), de Middenstandscredietvereeniging „De Hanzebank" te Utrecht (1910), de Coöperatieve Centrale Nutscredietbank te Breda (1908) en de Coöperatieve Centrale Middenstandscredietbank te Groningen (9 November 1908) [1].

De oprichting van deze banken was het gevolg van een intensieve en uitgebreide propaganda van de zijde der middenstandsvereenigingen door middel van vakbladen en congressen.

Het Internationaal Congres van den Handeldrijvenden Middenstand te Amsterdam, in 1902 gehouden, bracht deze kwestie ter sprake. Ook later op de jaarlijks gehouden congressen van den Nederlandschen Middenstandsbond (opgericht 1902) kwam het credietvraagstuk nog dikwijls naar voren [2], terwijl op het congres te Amsterdam in 1909 de besprekingen uitsluitend het credietwezen betroffen [3]. Op de vergadering der Algemeene Winkeliersvereeniging te Amsterdam in 1904 heeft Dr. Bos het credietwezen van den Middenstand ingeleid.

Reeds vóór 1914 werd een vrij goede samenwerking tusschen de middenstandsbanken aangetroffen, speciaal in het Noorden des lands.

Alleen bij de Coöperatieve Centrale Credietbank te Groningen, die door de plaatselijke credietbanken te Coevorden, Leeuwarden en Groningen was opgericht, waren vóór het uitbreken van den oorlog reeds circa 20 banken aangesloten, waaronder meerdere banken in Noord- en Zuid-Holland en in Utrecht. De bovengenoemde Hanzebanken, opgericht door de R. K. Middenstandsvereenigingen, met krachtdadige hulp der geestelijkheid [4], wonnen spoedig in beteekenis. Meerdere, van de centrale afhankelijke bijbanken en correspondentschappen werden gesticht. De Hanzebanken hadden, uit den aard

---

[1]) Jaarverslag Algemeene Nederlandsche Centrale Middenstandscredietbank 1914-15.
[2]) B.v. te Rotterdam 1903, Maastricht 1905, Rotterdam 1921.
[3]) Vgl. de Prae-adviezen van Dr. Nouwens, Nederhoed, v. d. Maesen en Mr. Korthals Altes.
[4]) Eisfeld t. a. p. pag. 186.

van het bedrijf, behoefte aan groote kapitalen, die voornamelijk gevonden werden in het groote bedrag aan deposito's en spaargelden. Hadden de Hanzebanken een meer uitgebreid arbeidsterrein, de neutrale en de Protestantsche (Boaz-) banken waren gewoonlijk zuiver zelfstandige, plaatselijke instellingen, die haar arbeidsveld beperkten tot de plaats der vestiging en de onmiddellijke omgeving. De Coöperatieve Bank te Groningen en de Nutsbank te Breda waren vóór Augustus 1914 de eenige banken, die als een centrale werkten, overtollige gelden der aangesloten banken opnamen en eventueele tekorten aanvulden. De andere, hier niet genoemde banken, werkten zelfstandig en voorzagen in haar credietbehoeften door het opnemen van deposito's. Via de Centrale te Groningen disconteerden de aangesloten banken bij de Nederlandsche Bank.

De ontwikkeling van het middenstandsbankwezen was in de eerste jaren van zijn bestaan slechts gering. Niettegenstaande de gunstige resultaten, die de eerder opgerichte boerenleenbanken te zien gaven, bestond er bij den middenstand een gebrek aan solidariteit en saamhoorigheidsgevoel, een tekort, dat eerst na tal van jaren zou verminderen. Het werd ook als onpolitiek beschouwd, vakgenooten, die gebrek aan bedrijfskapitaal hadden, aan voldoende contanten te helpen. Velen achtten het uitgesloten, dat de middenstandsbanken over voldoende middelen zouden beschikken om credieten van eenig belang te kunnen verleenen. Ook bestond bij menig middenstander de vrees, dat een credietaanvrage bij een middenstandsbank, zijn vakgenooten direct of indirect op de hoogte van zijn financieelen toestand zou brengen [1]).

De rechtsvorm, waarin het bedrijf wordt uitgeoefend, is een factor van groote beteekenis. Als voorbeeld voor het te organiseeren kleincredietwezen in Nederland dienden de Duitsche middenstandsbanken, die bijna zonder uitzondering als coöperatieve vereenigingen volgens het Genossenschaftgesetz van 1867 en dat van 1889 zijn opgericht. De wet van 1867 kende

---

[1]) Vgl. de Coster. Korte schets van de ontwikkeling van het middenstandscrediet in Nederland, Jaarboek Handelsvereeniging Rotterdam 1917.

alleen de onbeperkte aansprakelijkheid, terwijl de wet van 1889 een beperkte aansprakelijkheid mogelijk maakte.

Omzettingen van coöperatieve vereenigingen in Aktiengesellschaften hebben in Duitschland naar verhouding slechts zelden plaats gevonden. Een aanleiding daartoe bestond in een bepaling van de wet van 1889, dat een coöperatie alleen aan haar leden crediet verleenen mag. Slechts een aantal grootere coöperaties, werkende in de steden, hebben den vorm van Aktiengesellschaft aangenomen en zijn feitelijk veranderd in gewone credietbanken, waar het rentabiliteitsprincipe op den voorgrond trad. Vrij talrijk zijn echter de fusie's geweest met grootbanken en provinciale instellingen, die gewoonlijk de deposito's en spaargelden overnamen en de verleende kleincredieten opzegden. Zoowel in de vakpers als door de Overheid is het omzetten in een Aktiengesellschaft steeds tegengewerkt. Een Rijksbesluit van 25 Mei 1920 bepaalt, dat voor een opheffing van een coöperatie, tot omzetting in een A. G. of voor een fusie met een grootbank [1]), eerst verschillende organisaties gehoord moeten worden en dat vervolgens de goedkeuring van $\frac{3}{4}$ van de coöperatoren in twee opeenvolgende vergaderingen noodig is [2]). Bedoelde omzettingen vonden hoofdzakelijk plaats direct na het aannemen der wet in 1889, en verder tengevolge van economische crises of depressies b.v. in 1907 en 1914. Het meerendeel der banken heeft echter den coöperatieven vorm met onbeperkte aansprakelijkheid behouden [3]).

De Nederlandsche middenstandsbanken kunnen een der volgende ondernemingsvormen aannemen : de coöperatieve vereeniging volgens de wet van 1876, de naamlooze vennootschap of de vereeniging volgens de wet van 1855. Laatstgenoemde vorm verdient weinig aanbeveling, daar de Vereeniging beoogt de zedelijke belangen der leden te bevorderen, terwijl toch de middenstandsbank allereerst beoogt de behartiging van de stoffelijke belangen der leden. Er ontstaat

---

[1]) Ook de Reichsbank heeft meerdere malen de fusie van een credietcoöperatie met een grootbank strijdig met het algemeen belang genoemd. Vgl. Deutsche Oekonomist 1918 pag. 277.

[2]) Die Umwandlung von Kreditgenossenschaften in Aktiengesellschaften, die Bank 1921. pag. 137.

[3]) Schönitz t. a. p. pag. 103.

dan bijna voortdurend een conflict tusschen de feitelijke werkwijze der Vereeniging en de officieele voorstelling daarvan in de statuten [1]). De coöperatieve vorm is het meest in overeenstemming met het karakter der middenstandsbanken, hoewel de beperkte aansprakelijkheid is aan te bevelen.

De garantie, die in de onbeperkte aansprakelijkheid der leden tegenover de crediteuren der coöperatie gelegen zou zijn, is meermalen van zeer geringe waarde gebleken ; de invordering van den omslag van de leden gaat gewoonlijk met groote moeilijkheden gepaard [2]).

De coöperatieve vorm was voor de oudere banken de meest voorkomende ondernemingsvorm, terwijl later de N. V.-vorm meer ingang vond. De in het jaarverslag 1914—15 der Algemeene Nederlandsche Centrale Middenstandscredietbank te Amsterdam opgenomen staat der aangesloten banken vermeldt 72 banken, waarvan 39 een C. V. zijn (met een zeer verschillende aansprakelijkheid), 32 den N. V.-vorm kozen en 1 een Vereeniging is. Ook de banken in N. V.-vorm kenden een aansprakelijkheid boven het geplaatst kapitaal, (gewoonlijk 20 % van het geopend crediet), ingevolge de eischen indertijd door de Algemeene Centrale te Amsterdam gesteld. De aansprakelijkheid, die voor de coöperaties in bedoelden staat is opgenomen en varieert van een bedrag gelijk aan het geplaatst kapitaal tot onbeperkt [3]), brengt voor de leden-aandeelhouders groote risico's mee. De mogelijkheid, op een ongelegen tijd voor een relatief belangrijk bedrag voor de verplichtingen der bank op te moeten komen, maakte velen huiverig om lid van een middenstandsbank te worden. Bovendien maakte het uitgebreide arbeidsveld van enkele banken, waardoor het voordeel van plaatselijke kennis van personen en toestanden geheel of gedeeltelijk verloren ging, het bedrijf dubbel riskant. In den loop der jaren zijn dan ook talrijke middenstandsbanken er toe overgegaan den vorm van een N. V. aan te nemen, terwijl de meeste coöperatieve vereenigingen haar aansprake-

[1]) Vgl. De rechtskundige vormen van spaarbanken, productieve en credietassociaties, pag. 99 e.v. Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.
[2]) Vgl. Deking-Dura, Aansprakelijkheid der leden van Coöperatieve vereenigingen. Economist 1913.
[3]) O.a. meerdere plaatselijke Boazbanken.

lijkheid gewoonlijk zeer beperkt hebben [1]). Van de, op 31 December 1921 bij de Centrale te Amsterdam aangesloten banken, zijn 30 N. V. en 8 coöperaties. Deze vermindering der aansprakelijkheid, die niet anders dan toegejuicht dient te worden, heeft de vrees doen ontstaan, dat het persoonlijke element, dat een integreerend deel van een middenstandsbank vormt, verloren zou gaan en dat de bank kapitalistische neigingen zou gaan vertoonen. Deze vrees is zonder twijfel niet van grond ontbloot en verre van denkbeeldig. Het bestuur der bank zal veel vermogen om deze tendens tegen te gaan, terwijl de voordeelen aan de beperkte aansprakelijkheid verbonden, de nadeelen verre overtreffen. Om aan de eischen van een gezond financieel beheer te voldoen, zal het kapitaal echter belangrijk vergroot moeten worden, bij voorkeur met volgestorte aandeelen. Het plaatsen van aandeelen met gedeeltelijke storting verdient geen aanbeveling en dient tot uitzonderingen beperkt te worden. Wanneer een aandeelhouder niet in staat is direct zijn aandeel vol te storten, kan hij beter successievelijk meerdere, kleine coupures nemen.

Behalve de mate van aansprakelijkheid der leden, deden zich bij de oprichting van de banken nog twee andere vragen voor n.l. of de banken geheel afgescheiden moeten staan van andere coöperaties, b.v. inkoop- of verkoopcoöperaties, of dat zij zich daarbij moeten aansluiten, en ten tweede of deze banken moeten dienen voor afzonderlijke bedrijfsgroepen of dat zij alle ambachten en handelsbedrijven mogen opnemen.

Ook in deze kwesties kon het Duitsche coöperatieve bankwezen op een alleszins juiste oplossing wijzen.

De Duitsche credietvereenigingen hebben zich steeds afgescheiden gehouden van andere coöperatieve vereenigingen [2]), wat natuurlijk niet belette, dat crediet-, grondstoffen- en verkoopscoöperaties zich hebben aangesloten tot één bond. Alle coöperatieve vereenigingen, opgericht volgens de beginselen van Schulze, waren vereenigd in den „Allgemeiner Verband", terwijl de coöperaties, die door middel van de Zentralgenossen-

[1]) Uitgezonderd de meeste Boazbanken.
[2]) Licht, Mittel und Wege zur genossenschaftlichen Organisation des Kleingewerblichen Kredites in Oesterreich, pag. 14, bepleit echter de samenwerking tusschen crediet- en inkoopcoöperaties.

schaftskasse gebruik maken van het Staatscrediet, zijn aangesloten in den ,,Hauptverband". [1]) Deze afscheiding van de credietcoöperaties van andere ondernemerscoöperaties is natuurlijk geen bezwaar voor credietverleening aan laatstgenoemde categorie.

Schulze-Delitzsch heeft zeer positief geantwoord op de vraag of één of meerdere bedrijfstakken voor credietverleening door een en dezelfde credietcoöperatie in aanmerking komen, en wel in dezen zin, dat hij het opnemen van leden behoorende tot de meest uiteenloopende bedrijfstakken, een eerste vereischte achtte [2]). De Duitsche landbouwende middenstand heeft altijd een belangrijk deel der leden van de Schulze-Delitzsch'sche credietvereenigingen gevormd. Crüger [3]) ging zelfs zoover, dat hij een algeheele samensmelting van het stedelijk- met het landbouwcrediet bepleitte om hierdoor de voordeelen van een zeer gedifferentieerde credietbehoefte te bereiken.

Bovengenoemde principes van Schulze-Delitzsch zijn ook in Nederland voor de middenstandsbanken aanbevolen [4]). De oprichters van deze banken hebben zich ook aan genoemde beginselen gehouden ; alleen is de scheiding tusschen landbouw- en middenstandscrediet hier te lande strenger doorgevoerd dan in Duitschland.

Het uitbreken van den oorlog is van beslissenden invloed geweest op de ontwikkeling van het Nederlandsche middenstandsbankwezen.

De middenstand werd door het uitbreken van den oorlog dubbel getroffen. Eenerzijds kwamen de uitstaande vorderingen zeer slecht binnen en beperkte een ieder zijn inkoopen

---

[1]) De ,,Allgemeine Verband der auf Selbsthilfe beruhenden deutschen Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften" heeft zich in April 1920 gefusioneerd met de ,,Hauptverband deutscher gewerblicher Genossenschaften". Vgl. Crüger, die Verschmelzung der Genossenschäftsverbände. Plutus 1920 pag. 226.

[2]) Vgl. Wolff t. a. p. pag. 91.

[3]) Connexité du crédit populaire agricole avec le crédit urbain. Utilité d'un mélange de commerçants, d'industriels et d'agriculteurs dans les banques populaires. Congrès international du Crédit populaire 1900.

[4]) Vgl. de prae-adviezen van Tutein Nolthenius en Mr. Meyers voor het Nationaal Congres voor de Ambachtsnijverheid 1907. Afdeeling I. Credietwezen.

tot een minimum, terwijl anderzijds leveranciers contante betaling eischten, waar zij vroeger eenige maanden crediet verleenden [1]).

Het bestaande middenstandsbankwezen was ten eenenmale onvoldoende om aan deze plotseling opkomende credietbehoeften, ook maar eenigermate, tegemoet te komen. Hulp diende op een andere wijze verschaft te worden en wel door het oprichten van een Centrale Bank, die tot taak zou krijgen het tot nu toe onsamenhangende credietwezen te regelen en te organiseeren en verder voor de plaatselijke banken den weg naar de Nederlandsche geldmarkt te openen. Amsterdam nam in dezen het initiatief; de Algemeene Winkeliersvereeniging vergaderde op 6 Augustus 1914 om tot de oprichting eener centrale bank te geraken [2]).

De Regeering zegde toe de subsidie te willen verhoogen tot f 50.000, terwijl zij bovendien, samen met de Vereeniging voor den Geldhandel, tot een bedrag van 1 millioen gulden garant zou blijven tegenover de Nederlandsche Bank voor de verplichtingen door de Centrale Bank aangegaan, door herdisconteering van promessen der aangesloten banken. Later [3]) heeft de Regeering de maximum garantie tot 1.5 millioen gulden verhoogd. De garantie van de Vereeniging voor den Geldhandel eindigde 1 Januari 1915.

De bank werd 19 September 1914 opgericht en Koninklijk goedgekeurd 6 October 1914 (Staatscourant 234, No. 1077).

Haar naam, Algemeene Nederlandsche Centrale Middenstandscredietbank te Amsterdam, wijst op het karakter van centraal, bemiddelend credietinstituut. In haar oprichting hadden Dr. Bos en minister Treub een zeer belangrijk aandeel. Het aandeelenkapitaal bedroeg f 1.000.000.—, waarvan f 200.000 direct geplaatst werd. De eerste aandeelhouders-oprichters waren:

Amsterdamsche Centrale Middenstandscredietbank	100.000
Nederlandsche Handel Maatschappij	30.000

[1]) Treub. Oorlogstijd pag. 218 e.v.
[2]) Jaarverslag Algemeene Nederlandsche Centrale Middenstandscredietbank 1914-1915 pag. 4.
[3]) In November 1918.

Twentsche Bankvereeniging	10.000
Rotterdamsche Bankvereeniging	10.000
Amsterdamsche Bank	10.000
Coöperatieve Centrale Boazbank	6.000
Algemeene Winkeliersvereeniging Amsterdam	15.000
Eenige particulieren	18.500
Coöperatieve Middenstandscredietbank te Gouda..	500

De medewerking der groot-banken kwam nog op andere wijze tot uiting. Enkele directeuren dier banken n.l. namen zitting in het college van commissarissen.

De voornaamste statutaire bepalingen waren de volgende: Doel is het verleenen van crediet aan middenstandsbanken, spaar- en voorschotbanken en coöperatieve middenstandsvereenigingen; verder het beleggen van beschikbare gelden en van door aandeelhouders gedeponeerde gelden. De handel in effecten is uitdrukkelijk uitgesloten. (Art. 3).

Art. 4. bepaalt, dat crediet alleen verleend mag worden aan bovengenoemde instellingen, die aandeelhoudster van de Centrale moeten zijn. Het totaal van de verleende credieten mag hoogstens bedragen tienmaal het geplaatste kapitaal en de reserves.

Art. 5 bepaalt het maximum crediet, dat de Centrale aan een instelling mag verleenen, en wel *a.* indien deze een N. V. is, bedraagt het maximum vijfmaal het geplaatste kapitaal en de reserves; *b.* wanneer deze een coöperatieve of andere vereeniging met beperkte aansprakelijkheid is, vijfmaal het geplaatste kapitaal, de reserves en het bedrag, waarvoor de leden aansprakelijk zijn; *c.* wanneer de aansprakelijkheid onbeperkt is, zal het maximum crediet voor elke instelling afzonderlijk bepaald worden. In de overeenkomst van credietverleening moet de credietontvangende instelling zich jegens de Centrale tot een bedrag van 20 % van het haar ter beschikking gestelde crediet aansprakelijk stellen voor verliezen te lijden door de vennootschap, voor zooverre deze niet uit winsten, reserves of het kapitaal kunnen worden bestreden.

Art. 6. somt de verplichtingen der aangesloten banken op. De statuten dezer instellingen moeten o.a. bepalen, dat haar

credietnemers zich tevens aansprakelijk moeten stellen tot 20 % van het verleende crediet. Alleen bedrijfscrediet mag verleend worden, terwijl aan particulieren geen hoogere credieten dan f 25.000, gedekt door persoonlijke of zakelijke zekerheid, mogen verleend worden.

De Directie bracht op 1 Januari 1915, dus eenige maanden na de oprichting, verslag aan de Commissarissen uit. Zij onderscheidt de werkzaamheden der Bank als organiseerend instituut en als credietinstelling. Haar eerste functie is de belangrijkste, de credietverleening komt voorloopig op de tweede plaats.

De volgende banken waren op 1 Januari 1915 bij haar aangesloten :

Aangesloten banken:	*Centr. Bank.*		*Plaatsel. Bank*
1. N.V. Amsterdamsche Centrale Middenstandscredietbank te A'dam	1		
2. Coöperatieve Centrale Spaar- en Voorschotbank „Boaz" te Utrecht	1	met	9
3. Coöperatieve Centrale Middenstandscredietbank te Groningen	1	„	19
4. N.V. Arnhemsche Centrale Middenstandscredietbank te Arnhem	1		
5. Coöperatieve Centrale Nutscredietbank te Breda	1	„	2
6. Coöperatieve Spaar- en Voorschotbank „Boaz" voor Dordrecht en Omstreken, te Dordrecht			1
7. Coöperatieve Middenstandscredietbank te Veendam			1
8. N.V. Schiedamsche Middenstandscredietbank te Schiedam			1
Totaal :	5	met	33

Onderstaande cijfers illustreeren de beteekenis der aangesloten banken.

Aangesloten banken	Leden aandeelhouders	Aansprakelijkheid boven geplaatst kapitaal	Geplaatst kapitaal	Uitstaand crediet	Crediteuren in R.-courant, deposito's en spaargelden
1	413	20% v.h. geop. cred.	f 111.000.—	f 71.650.—	f 57.512.06^{5}
2	682	voor meerend. onbeperkt	- 22.687.50	- 461.236.70	- 490.467.76^{5}
3	1563	gelijk bedrag aandeelen	- 160.500.—	- 751.339.26^{5}	- 400.139.64
4	79	20% v.h. geopend crediet	- 25.000.—	—	juist opgericht
5	80	als 3	- 13.100.—	- 29.900.—	- 500.—
6	112	onbeperkt	- 2.800.—	- 22.400.—	- 38.900.—
7	56	als 3	- 5.600.—	- 9.897.62	- 11.050.—
8	52	als 1	- 12.000.—	—	juist opgericht
	3037		f 352.687.50	f 1.346.423.58^{5}	f 998.569.47

Sedert de oprichting der Amsterdamsche Centrale tot 1 Januari 1915 werden opgericht:

10 banken met een geplaatst kapitaal van .... f 219.800
was de oprichting aanstaande van:
6 banken met een toegezegd kapitaal van ... f 106.900
waren in voorbereiding:
20 banken met een toegezegd kapitaal van ... f 179.150

36 banken f 505.850

De groei gaat dus buitengewoon snel; de dringende credietbehoeften en de te verwachten Regeeringssteun werken in deze richting.

Niettegenstaande deze snelle ontwikkeling moest een belangrijk deel der credietaanvragen afgewezen worden. Begrijpelijk is het, dat velen om crediet vroegen, die geenszins daarvoor in aanmerking kwamen, maar dat vele soliede middenstanders niet geholpen konden worden, spruit voort uit andere oorzaken. De statuten der Amsterdamsche Centrale bevatten n.l. enkele bepalingen, die bij de oprichting op aandringen van de Nederlandsche Bank en de Vereeniging voor

den Geldhandel daarin werden opgenomen, welke de ontwikkeling van het Nederlandsche middenstandsbankwezen belangrijk vertraagd hebben.

Daar de Centrale uitsluitend crediet verleende aan aangesloten banken, had zij de aansprakelijkheid nauwkeurig geregeld. Daarvan is de voornaamste bepaling, dat de credietontvangende instelling zich jegens de algemeene centrale aansprakelijk moet stellen, tot een bedrag van 20 % van het haar ter beschikking gestelde crediet, voor verliezen door de vennootschap te lijden, voor zoover die niet uit de winsten, de reserves of het kapitaal kunnen worden bestreden [1]. Verder is bepaald, dat de Statuten der aangesloten banken, die de goedkeuring van de Centrale noodig hebben, moeten vastleggen, dat alleen credieten aan particulieren verleend mogen worden tegen persoonlijke of zakelijke zekerheid. Verder moet de credietnemer, hetzij particulier of credietinstelling, zich weer aansprakelijk stellen jegens de credietinstelling, tot een bedrag van 20 % van het verleende crediet, gelijk bepaald is in art. 5.

Het zeer geringe kapitaal, waarover de middenstandsbanken beschikten en het geringe vertrouwen dat zij aanvankelijk genoten, maakten een grooter aansprakelijkheid tegenover crediteuren zeer wenschelijk.

Deze bepalingen schrikten echter velen af om zich bij deze credietorganisatie aan te sluiten.

Vele kleine middenstanders konden, de tijdsomstandigheden mede in aanmerking genomen, geen zakelijke of persoonlijke zekerheid stellen, terwijl voor velen bovendien de aansprakelijkheid van 20 % een groot bezwaar was. De steun door de Regeering verleend om aan deze bezwaren eenigszins tegemoet te komen, zal elders besproken worden.

In dit verband dient melding gemaakt te worden van den steun door de gemeenten Amsterdam en 's-Gravenhage aan den kleinen middenstand bij het uitbreken van den oorlog verleend [2]. De gemeente Amsterdam stelde zich borg tot een bedrag van 1 millioen gulden voor credieten door de Crediet-

[1] Artikel 5, sub 2.
[2] Treub t. a. p. pag. 224.

vereeniging of de Amsterdamsche Centrale Middenstandscredietbank aan middenstanders verleend. De credieten behoefden, om deze garantie te verkrijgen, de goedkeuring van B. & W. Het Rijk heeft zich later bereid verklaard de helft van de verliezen, die de gemeente Amsterdam uit dezen hoofde mocht lijden, te vergoeden.

De gemeente 's-Gravenhage verleende een voorschot van f 100.000 aan de Coöperatieve Middenstandsbank aldaar. Dit voorschot diende om credieten te verleenen aan kleine middenstanders, woonachtig in 's-Gravenhage en die door genoemde bank credietwaardig werden geacht. Als eisch werd gesteld dat de invloed van den oorlogstoestand op het bedrijf aanwijsbaar was.

Ook elders zat men niet stil. De Coöperatieve Centrale Spaar- en Voorschotbank „Boaz" werd op 19 November 1914 door de locale Boaz-banken te Utrecht, Amsterdam en Assen opgericht. De plannen tot oprichting eener centrale, die reeds eenigen tijd hangende waren, werden door het uitbreken van den oorlog bespoedigd. De centrale werd gevestigd te Utrecht. Leden-aandeelhouders zijn plaatselijke Boaz-banken.

Haar doel is het openen van geldverkeer met de bij haar aangesloten plaatselijke Boazbanken en met personen en instellingen (niet-leden) met beding van goedkeuring door den raad van toezicht ; verder het bevorderen der oprichting van Boaz-banken en het verbeteren van de inrichting en beheer der aangesloten, plaatselijke banken. Evenals bij de Centrale te Amsterdam, moeten de aangesloten banken aan eenige voorwaarden voldoen, die zij verplicht zijn statutair vast te leggen. De voornaamste verplichtingen zijn : geen credieten mogen verleend worden dan met een opzeggingstermijn van 3 maanden ; de leden zijn verantwoordelijk voor het verlies dat de plaatselijke bank mocht lijden, naar verhouding van het aantal genomen aandeelen, terwijl zij bovendien voor een ieders aandeel in den omslag gezamenlijk borg moeten blijven.

Haar leden moeten lid of donateur zijn van een der met name genoemde Christelijke Vereenigingen. De beperking

van de aansprakelijkheid der leden der aangesloten banken wordt erkend, wanneer deze in de statuten is opgenomen vóór 27 Juni 1919.

De plaatselijke banken zelf zijn voor de schulden der Centrale aansprakelijk op dezelfde wijze als de leden voor die der plaatselijke bank.

De ontwikkeling der centrale is een langzame. De verliezen en onkosten overtroffen de winsten gedurende een aantal jaren. Het nadeelig saldo werd gedekt door subsidie, die over het boekjaar 1921 het laatst werd ontvangen.

Het aantal aangesloten banken bedroeg op 31 December 1915 10, op 31 December 1918 19 en op 31 December 1921 56, terwijl ruim 130 correspondenten waren aangesteld.

In September 1919 werd de Centrale Boaz-bank tot het disconto bij de Nederlandsche Bank toegelaten. Een meer winstgevende belegging der beschikbare middelen, o.a. in credieten direct aan den middenstand, werd hierdoor mogelijk gemaakt. Evenals de Algemeene Centrale te Amsterdam kon de Centrale Boaz-Bank haar rekening niet sluitend maken door het uitsluitend uitleenen aan en opnemen van gelden van de aangesloten banken.

Een beeld van veel snellere ontwikkeling geven de Hanzebanken, wier oprichting wij reeds boven vermeldden. Het arbeidsterrein was nauwkeurig afgedeeld. De Hanzebank te Delft vindt haar arbeidsveld in het Bisdom Haarlem, omvattende de provinciën Noord- en Zuid-Holland en Zeeland, behalve Zeeuwsch-Vlaanderen ; de Hanzebank te Utrecht in het Aartsbisdom Utrecht, omvattende de provinciën Utrecht, Gelderland benoorden de Waal, Overijsel, Drente, Friesland en Groningen [1]) ; de Hanzebank te 's-Hertogenbosch omvat de Bisdommen 's-Hertogenbosch en Breda, zijnde de provincie Noord-Brabant, Zeeuwsch-Vlaanderen en Gelderland bezuiden de Waal.

Tot de oprichting van een bank in het Bisdom Roermond (provincie Limburg) kwam men eerst later en na vele moeilijk-

---

[1]) Haar statuten veroorloven echter de vestiging door het geheele land.

heden. De diocesane middenstandsvereeniging te Roermond vermocht niet het voorbeeld van haar zusterinstellingen in de andere bisdommen te volgen en tot de oprichting eener middenstandsbank te geraken. Daarop hebben zoowel de Hanzebank te Utrecht als die te 's-Hertogenbosch bijkantoren en correspondentschappen in Limburg gevestigd. Van Limburgsche zijde is opgericht de Maastrichtsche Centrale Middenstandscredietbank te Maastricht op 26 Februari 1915. Een heftige concurrentiestrijd volgde, waarin niemand wilde toegeven. Thans zijn de gemoederen bedaard. De beide Hanzebanken werken hoofdzakelijk in Noord-Limburg ; de Maastrichtsche Bank, de tegenwoordige Middenstandsbank voor Limburg, hoofdzakelijk in het Zuiden. Laatstgenoemde bank had op 31 December 1921 een geplaatst kapitaal van f 535.800, waarop f 446.925 gestort. Aan credieten waren verleend ruim f 3.400.000. In totaal bedroegen de vreemde middelen bijna f 3.600.000. Het aantal bijkantoren en correspondentschappen bedroeg 38.

De Hanzebank te 's-Hertogenbosch had einde 1921 in Limburg 6 bijbanken met ongeveer 15 correspondentschappen ; de Hanzebank te Utrecht had daar 1 bijbank met 6 correspondentschappen.

Het aantal bijkantoren der verschillende Hanzebanken nam zeer sterk toe. Zoo telde de Hanzebank te Utrecht einde 1917 59 bijkantoren en correspondentschappen ; de Hanzebank te Delft op dienzelfden datum 110, terwijl de Hanzebank te 's-Hertogenbosch er 59 telde.

Op 31 December 1921 bedroeg het aantal bijkantoren en correspondentschappen respectievelijk 59 (14 bijkantoren), 129 (28 bijkantoren) en 98 (22 bijkantoren).

Door de directe credietverleening aan den middenstand waren de Hanzebanken vrij spoedig in staat een dividend uit te keeren.

Voor nadere bijzonderheden en cijfers verwijzen wij naar de statistische gegevens.

Vermeld zij nog, dat de Hanzebank te Delft in 1917 haar juridischen vorm van coöperatie in den N.V.-vorm veranderde. Hetzelfde besluit nam de Utrechtsche Hanzebank in 1916 ;

zij werd van Vereeniging tot N. V. Het bedrijf werd 31 December 1916 overgedragen.

Zooals reeds werd opgemerkt, was de ontwikkeling der Algemeene Centrale te Amsterdam een zeer geleidelijke. Het systeem door haar tot 1919 gevolgd om alleen credieten te verleenen aan aangesloten banken en deposito's van haar op te nemen, heeft den groei belemmerd. De locale banken zochten voor haar overtollige gelden het grootste rendement, dat gewoonlijk niet verkregen werd door deposito's of rekeningcourant te openen bij de Algemeene Centrale. Ter vergemakkelijking van het verkeer tusschen de Algemeene Centrale te Amsterdam en de locale banken werden z.g. „centrale banken" aangewezen. Nagenoeg alle locale banken waren reeds in 1915 bij een centrale aangesloten, die het papier bij de Amsterdamsche Centrale herdisconteerde. Het disconto, aan de centrales in rekening gebracht, bedroeg ¼ % minder dan voor de locale banken.

De voornaamste centrales waren de middenstandsbanken te Groningen, Arnhem, Utrecht, Rotterdam, Maastricht en Amsterdam.

Ten einde de omzetcijfers te vergrooten en het bedrijf der Algemeene Centrale meer rendabel te maken, werd in 1917 met succes een rechtstreeksche relatie met de locale banken geopend. De belemmerende tusschenkomst der centrales verdween grootendeels. Na 30 Juni 1917 verviel het verschil in disconto, zoodat de locale banken tegen een zelfde crediet konden verkrijgen als de centrale banken. De meeste locale banken en centrales disconteerden via de Algemeene Centrale bij de Nederlandsche Bank. Slechts de centrale te Groningen, de Centrale Boazbank te Utrecht, de Middenstandsbank voor Limburg te Maastricht, de Hanzebanken en enkele andere banken disconteerden direct bij de Nederlandsche Bank.

De houding van de Nederlandsche Bank tegenover de Algemeene Centrale is steeds tegemoetkomend geweest. Van 1914 tot 1918 disconteerde zij de promessen der Centrale tegen het wisseldisconto, dus ½ % lager dan de officieele noteering.

Als maatstaf voor het maximum disconto der Algemeene Centrale heeft zij aangenomen 5 × het geplaatst kapitaal en de reserves.

Een zeer belangrijke statutenwijziging werd in 1918 door de aandeelhoudersvergadering aangenomen, waarop de Koninklijke goedkeuring werd verleend bij Besluit van 30 Januari 1919 (No. 67) [1]).

Eenige bepalingen, die de ontwikkeling der Centrale hadden tegengehouden, werden geschrapt, terwijl meerdere verbeteringen werden aangebracht.

De voornaamste wijzigingen zijn de volgende:

De naam der instelling wordt gewijzigd van Algemeene Nederlandsche Centrale Middenstands-Credietbank in Algemeene Centrale Bankvereeniging voor den Middenstand (art. 1). Het kapitaal wordt gebracht op f 6 millioen, gesplitst in 6 % cumulatief preferente en gewone aandeelen (art. 5). Geplaatst werd f 500.000 preferente aandeelen.

De belangen van den handeldrijvenden en industrieelen middenstand in Nederland worden bevorderd door het:

a. verleenen van credieten aan in Nederland gevestigde middenstandscredietbanken, vereenigingen e.d.

b. verleenen van credieten aan handelaren en industrieelen behoorende tot den middenstand.

c. verrichten van alle bankzaken, onder uitdrukkelijke uitsluiting van den handel in effecten voor eigen rekening (art. 3).

Voor elk bijkantoor wordt een plaatselijke Raad van Commissarissen gekozen, die toezicht uitoefent op het beheer en de directie van advies dient.

Voor elk agentschap kan een Raad van Advies benoemd worden voor het verstrekken van advies bij de beoordeeling van credietaanvragen (art. 20).

---

[1]) De Statutenwijziging van 12 September 1916 bracht, naast eenige technische veranderingen, de bepaling, dat de opheffing van de voorwaarden van art. 6 (goedkeuring der statuten, die voldoen moeten aan bepaalde eischen) van credietinstellingen met rechtspersoonlijkheid, voor 31 Juli 1914 opgericht, werd verlengd tot 1 Januari 1918.

De Statutenverandering van 18 Juni 1918 (St.ct. 13 Augustus 1918) bepaalde in hoofdzaak, dat de vennootschap gerechtigd is statuten van instellingen, waarbij de aansprakelijkheid even krachtig is geregeld als volgens de eischen van art. 6, goed te keuren.

De statuten, en eventueele veranderingen daarin, van crediettrekkende credietinstellingen moeten door de Centrale goedgekeurd worden.

Een door de Algemeene Vergadering van Aandeelhouders vast te stellen reglement bepaalt de algemeene voorwaarden van credietverleening, die ook voor de aangesloten banken gelden.

In deze algemeene voorwaarden zullen o.a. bepalingen voorkomen omtrent de door de vennootschap en door haar credietnemers, voor zooverre deze zelf credietinstellingen zijn, te verstrekken credieten, het aantal te nemen aandeelen door de credietnemers en de bevoegdheid om effecten te koopen door aangesloten banken (art. 4).

Door deze bepalingen werd een goede samenwerking tusschen de Centrale en de locale banken verzekerd, terwijl bovendien de mogelijkheid geopend werd, dat zelfstandige locale banken haar bedrijf aan de Centrale overdroegen en tot bijkantoor werden gemaakt, en dat de Centrale bijkantoren kon stichten op plaatsen, waar nog geen aangesloten banken werkten. Reeds in 1919 werd van deze bevoegdheid gebruik gemaakt : 5 plaatselijke banken werden overgenomen.

Deze centraliseering van het middenstandscrediet bergt in zich het gevaar van alle concentratie: de miskenning der plaatselijke behoeften. Wanneer de beoordeeling der gevraagde credieten vanuit een centrale zou moeten geschieden, zal ongetwijfeld het voordeel van plaatselijke kennis van personen en zaken, dat juist bij de verleening van kleine credieten van groot belang is, verloren moeten gaan. Dit bezwaar heeft men grootendeels trachten te ondervangen door de instelling van den, in artikel 20 der nieuwe statuten ingestelden, plaatselijken Raad van Commissarissen. Gewoonlijk nemen hierin zitting personen, goed bekend met plaatselijke toestanden en verhoudingen, zakenmenschen, notarissen, e.d. Hun advies voor de credietverleening is van overwegend belang. Voor grootere credieten is de goedkeuring der hoofddirectie vereischt, credieten van f 5000.— tot f 10.000.— kan de directeur der bijbank, met goedkeuring van commissarissen, verleenen.

Met de overname der locale banken wordt steeds voortgang

gemaakt, hoewel het onderzoek van boeken e.d. slechts in een kalm tempo kan geschieden. Einde 1920 waren nog overgenomen 8 locale banken, zoodat de Centrale 14 vestigingen in Nederland had. De oprichting van zelfstandige, locale banken vindt, na de snelle verbreiding in de jaren 1914, 1915 en 1916, slechts zeer zelden meer plaats. Het aantal aangesloten banken bedroeg ultimo December 1920, 50 ; enkele gingen over aan de Centrale, terwijl andere in liquidatie waren gegaan. De middenstandsbank te Breskens had in 1919 haar bedrijf overgedaan aan een grootbank.

De reorganisatie had gedurende 1921 nog verderen voortgang ; 12 banken werden overgenomen, terwijl 8 bijbanken en correspondentschappen werden opgericht. In den loop van 1922 werden nog zes middenstandsbanken overgenomen, terwijl bovendien drie kantoren werden opgericht. De zelfstandige middenstandscredietbank te 's-Gravenhage behoort tot de zeer weinige banken, die zich nog niet bij de organisatie der Algemeene Centrale hebben aangesloten.

In verband met de overname van 12 banken daalde het aantal zelfstandige, aangesloten banken ultimo 1921 tot 38, waarvan negen banken credieten van meer dan f 1 millioen verleend hadden, waaronder de Middenstandsbank voor Limburg verreweg de grootste is.

Tot de grootere aangesloten banken behooren ook de in 1915 opgerichte Centrale Credietbank voor Koffiehuis-, Restauranthouders en Slijters te Amsterdam en de in 1917 opgerichte Bank voor den Diamanthandel te Amsterdam.

Beide banken voorzien in de credietbehoeften van een specialen tak van bedrijf en nemen een aparte plaats in het Nederlandsche middenstandsbankwezen in.

Ter vergemakkelijking van het betalingsverkeer voor de veehandelaren stichtte de Algemeene Centrale in het begin van 1920 een bijkantoor op de Veemarkt te Rotterdam.

Het gunstige resultaat met dit kantoor behaald, heeft geleid tot stichting der 20 dergelijke kantoren op verschillende groote veemarkten in ons land.

Met de drie Hanze-banken vormt de Algemeene Centrale een belangrijk centrum van middenstandscredietverleening.

Enkele *middenstandsinstituten*, die met het credietwezen in nauw verband staan, vragen nog een afzonderlijke behandeling. De meeste dezer instituten zijn door den middenstand zelf opgericht, gewoonlijk met steun der Regeering.

In zeer nauwe relatie met het credietwezen staan de *middenstandsspaarbanken*.

Door meerdere overwegingen geleid zijn enkele middenstandsbanken in de laatste jaren ertoe overgegaan, naast de banken, afzonderlijke spaarbanken op te richten.

De voornaamste beweegredenen zijn : 1e. de zekerheid van den inleg van den spaarder wordt grooter, wanneer slechts een deel der middelen aan de middenstandsbank wordt toevertrouwd ; in soliede fondsen, hypotheken e.d. kan dan het overige deel der middelen belegd worden ; 2e. het zegelen bij inlage en uitbetalingen wordt uitgespaard [1]) ; 3e. de beoordeeling der liquiditeit wordt vergemakkelijkt.

Door de Algemeene Centrale te Amsterdam werd in 1920 de ,,Algemeene Spaarbank voor den Middenstand'' opgericht. De Algemeene Centrale garandeert alle inlagen, zoowel kapitaal als rente. Op 31 December 1920 bedroeg het saldo te goed bijna f 480.000.— op 31 December 1921 was het gestegen tot ruim f 1.800.000.—, op 31 December 1922 tot ruim f 3 millioen, terwijl op dien datum 54 kantoren spaargelden aannamen.

Onder medewerking van de Hanzebank te Utrecht werd in November 1921 opgericht de N.V. Hanze-Spaarbank te Utrecht. De belegging der toevertrouwde gelden wordt vastgesteld door den directeur in overleg met raad van bestuur en raad van toezicht. De aandeelen zijn op naam en kunnen uitsluitend het eigendom zijn van in Nederland woonachtige Roomsch-Katholieken of aldaar gevestigde R. K. instellingen. Op 31 December 1922 was voor een bedrag van ruim f 3.200.000.— ingelegd.

De *Borgmaatschappijen* zijn opgericht met de bedoeling om aan de credietbehoefte van den kleinen middenstand tegemoet te komen [2]). De algemeen geldende voorwaarde

---

[1]) Vgl. Zegelwet 1917 art. 37[8], art. 32*b*, en art. 91 noot. Uitgave Schuurman en Jordens.

[2]) Vgl. Kellenaers, t. a. p. pag. 196.

voor het verkrijgen van crediet bij de middenstandsbanken, dat de credietnemer persoonlijke of zakelijke zekerheid diende te stellen, maakte den toegang tot de bank voor vele, kleine ondernemers onmogelijk. Deze kunnen gewoonlijk geen andere zekerheid dan hun werkkracht en de goede reputatie van hun zaak aanbieden. De borgmaatschappijen zijn opgericht om dit tekort aan te vullen en zich borg te stellen tegenover de bank. De borgmaatschappij vraagt een betrekkelijk geringe vergoeding voor haar bemoeiingen. De groote risico's, die zij loopt, kunnen eenigermate ondervangen worden door een regelmatige contrôle der boekhouding.

De N.V. Algemeene Borgmaatschappij voor den Middenstand werd 2 October 1915 opgericht en is gevestigd te Utrecht. Haar belang wordt geillustreerd door de volgende cijfers :

Jaar.	*Borgstellingen.*	*Garanties voor rekenplichtig Beheer.*
1916	f 68.800.—	f 55.000
1917	- 110.862.75	- 103.000
1918	- 303.756.50	- 262.500
1919	- 782.292.50	- 357.000
1920	- 980.425.—	- 251.000
1921	- 1.056.825,—	- 184.000
1922	- 898.075.—	- 157.000

De N. V. Hanze-Borgmaatschappij werd in Maart 1916 opgericht door den Nederlandschen R. K. Middenstandsbond te Utrecht. Zij is gevestigd te 's-Hertogenbosch. Zij stelt zich ten doel de belangen van de leden der R. K. middenstandsvereenigingen in Nederland te bevorderen door het aangaan:

a. van borgtochten ten behoeve van natuurlijke en rechtspersonen, die crediet wenschen te verkrijgen van een Hanzebank; *b.* van borgtochten van personen, die rekenplichtig zijn aan leden of instellingen der Bisschoppelijk erkende Middenstandsvereenigingen.

Het totaal bedrag der borgstellingen, niet gedekt door hérborgtocht, mag niet meer bedragen dan het vijfvoud van het geplaatste aandeelenkapitaal plus reserves.

Een gedeelte der overwinst komt aan de natuurlijke en

rechtspersonen, voor wie de vennootschap zich heeft borg gesteld, naar verhouding der in de laatste 2 boekjaren betaalde premiën, ten goede.

Bij de Hanze-Borgmaatschappij liepen per 31 December de volgende bedragen :

1917	59	borgtochten tot een bedrag van	f 235.850
1918	67	,, ,, ,, ,, ,,	- 298.450
1919	135	,, ,, ,, ,, ,,	- 501.075
1920	—	,, ,, ,, ,, ,,	- 918.250

De werkzaamheden der beide borgmaatschappijen bij de liquidatie der Regeeringscredieten bespreken wij in een volgend Hoofdstuk.

De *Middenstands-hypotheekbanken* beoogen middenstanders tegen onderpand van onroerende goederen, gelden op langen termijn te verleenen tegen een matigen interest. Terugbetaling door regelmatige, kleine aflossingen uit de bedrijfswinst heeft meestal plaats.

De middenstands-hypotheekbanken geven veelal crediet op tweede en verdere hypotheken, waaraan veel risico verbonden is.

De door de middenstandsbanken verleende credieten, die in vaste credieten zijn veranderd en daarom voor deze banken minder gewenscht zijn, worden soms door de hypotheekbanken overgenomen [1]).

De werkkring van deze banken is gewoonlijk zeer beperkt, doordat de plaatsing van pandbrieven met groote bezwaren verbonden is.

De N. V. ,,De Eerste Nederlandsche Hanze-Hypotheekbank'' is te Utrecht opgericht 31 Januari 1917 door de middenstandsvereeniging ,,de Hanze'' en de Hanzebank, beide te Utrecht.

Op 31 December 1921 waren in omloop pandbrieven tot een bedrag van f 603.400.—, waartegen hypotheken waren verleend ten bedrage van f 1.109.722,50. Het geplaatst kapitaal, waarop 10 % gestort, bedroeg f 127.500. [2])

---

[1]) Hypothekenbanken und Genossenschaften, die Bank 1921.
[2]) De kassiersrekening bedroeg bijna f 500.000.

De N. V. Nederlandsche Middenstandshypotheekbank te Groningen werd in 1918 opgericht. Het succes dezer hypotheekbank is niet groot geweest; in 1920 ging de Directie over aan de Veendammer Hypotheekbank en de Noord Nederlandsche Hypotheekbank.

De omvang van het bedrijf blijkt uit de volgende cijfers:

Ultimo.	*Geplaatst kap.*	*Pandbrieven.*	*Hypotheken.*
1918	f 750.000.—	f 173.100.—	f 228.195.—
1919	- 750.000.—	- 419.800.—	- 433.816.50
1920	- 750.000.—	- 383.400.—	- 447.014.50
1921	- 750.000.—	- 428.000.—	- 430.987.50

De bureaux van Advies hebben aan den middenstand en het middenstandscrediet buitengewoon goede diensten bewezen. Zij stellen zich ten doel het verstrekken van adviezen op administratief, juridisch of commercieel gebied, het aanleggen, controleeren enz. van de boekhouding van middenstandsbedrijven en het geven van algemeene adviezen b.v. voor oprichting van bedrijven en van coöperatieve vereenigingen.

Vooral op het gebied van aanleggen en controleeren van de, gewoonlijk uiterst gebrekkige, boekhouding van kleine middenstandsbedrijven hebben de bureaux nuttig werk verricht. De borg-maatschappijen, die als zekerheid voor de verleende borgtochten gewoonlijk op de intrinsieke waarde van de zaak zijn aangewezen, moeten grootendeels afgaan op de rapporten, door de bureaux van advies uitgebracht.

De meeste bureaux beoogen geenszins het maken van winst; de bedoeling is de kosten voor den cliënt tot een minimum te beperken.

Reeds spoedig na de organisatie van het Middenstandsbankwezen zijn deze bureaux opgericht. Einde 1915 bestonden reeds dergelijke bureaux in Amsterdam, Groningen, Deventer enz. Einde 1917 was het aantal tot 15 gestegen, over het geheele land verspreid.

De verschillende middenstandsbanken maken hoe langer hoe meer gebruik van de rapporten door de bureaux uitgebracht over de financieele positie van den credietvrager.

Steeds meer vindt de gewoonte ingang, bij de behandeling van een credietaanvrage, de overlegging van een, door een accountant opgemaakte, balans en verlies- en winstrekening te eischen.

In 1916 is opgericht de vereeniging „Hanze-bureau voor Adviezen", gevestigd te 's-Hertogenbosch. Haar werkkring strekt zich uit over de bisdommen 's-Hertogenbosch en Breda. Sedert haar oprichting heeft deze Vereeniging voor den Brabantschen middenstand zeer veel nut gesticht. Velen zijn door haar werken er toe overgegaan een behoorlijke boekhouding en administratie, onkostencalculaties e.d. in te voeren.

Ten slotte dienen nog vermeld te worden de *middenstandsveemen*. Bij de behandeling van de credietverleening door de middenstandsbanken zullen wij er op te wijzen hebben, dat onze wet geen verpanding erkent, waarbij het goed in het bezit van den pandgever blijft. Om aan de wettelijke eischen der verpanding te voldoen zijn op meerdere plaatsen veemen opgericht, die de goederen in bewaring nemen en daarvoor ceelen afgeven. Deze ceelen zijn dan bij de middenstandsbank beleenbaar.

Het succes van deze veemen is gering, aangezien voor de meeste kleinhandelaren de kosten van transport, opslag, assurantie e.d. te hoog zijn om een dergelijke transactie loonend te maken. Vooral bij kleine partijen doet zich het kostenbezwaar dubbel gevoelen.

Dergelijke veemen vindt men te Maastricht, Tilburg, Alkmaar, Utrecht enz. Een enkele is weer in liquidatie gegaan.

De samenwerking tusschen de verschillende groote middenstandsbanken is nooit van veel belang geweest. Zij bleef gewoonlijk beperkt tot een regeling van het incasso-tarief of van den girodienst. Meerdere omstandigheden wijzen echter erop, dat in de toekomst een nauwere samenwerking dan tot nu toe het geval is geweest, kan verwacht worden. Dat door een meer intensieve samenwerking, vooral wat betreft de verschillende middenstandsinstituten, als de borgmaatschappijen en de adviesbureaux, een belangrijke besparing van kosten verkregen kan worden, behoeft geen betoog.

In dit verband dienen nog vermeld te worden verschillende pogingen, die aangewend zijn om te geraken tot een internationale samenwerking tusschen de middenstandsbanken.

De idee van een dergelijke internationale samenwerking, die beoogt contact tusschen de coöperaties in de verschillende landen tot stand te brengen, is niet nieuw. In 1907 werd gesticht ,,Der internationale Bund der landwirtschaftliche Genossenschaften", van welken bond de Nederlandsche landbouwcoöperaties ook lid zijn. Een poging om alle coöperatieve vereenigingen in één bond te vereenigen is, na enkele jaren van samenwerking, als mislukt te beschouwen. Politieke overwegingen hebben eenige groote coöperatieve landbouwbonden doen besluiten om in 1904 uit deze in 1895 gestichte International Coöperative Alliance te treden [1]).

Van recenten datum is een poging om tusschen de op christelijken grondslag gebaseerde middenstandsbanken een internationalen band te leggen.

Op de eerste gehouden internationale vergadering te München op 22 October 1921 werd de volgende motie aangenomen:

,,Die am 22. Oktober 1921 in München versammelten Herren bezeugen in Vertretung ihrer Banken ihre volle Genugtuung darüber, dass diese in ihren Grundsätze im Dienste des auf Christlicher Kultur und Weltanschauung sich aufbauenden Weltsolidarismus im Wirtschaftsleben arbeiten und dadurch zu einer Verkörperung der Idee des Weltfriedens werktätig beitragen.

Sie erachten es als überaus wünschenswert in Zukunft eine ihrer Gesinnungsgemeinschaft entsprechende tatkräftige Arbeitsgemeinschaft zu gründen und diese Arbeitsgemeinschaft auszudehnen auf die auch in andren Ländern bestehenden oder in Gründung begriffenen gleichgerichteten Bankorganisationen. Die Gründung einer solchen starken und einflussreichen Gemeinschaft soll der Verwirklichung der gesammten gemeinsamen ideellen und wirtschaftlichen Interessen dienen".

Tot aan het begin van 1923 hebben aan de totstandkoming van dezen internationalen bond medegewerkt de Hanzebank te Utrecht, de Hansabanken e. G.m.b.H. te Augsburg, Aschaf-

[1]) Vgl. Wygodzinkski t. a. p. pag. 118.

fenburg, Altötting, Beuthen O.S., Breslau, Büdingen, Coblenz, Essen-Ruhr, Frankfurt a.M. Grosz Auheim, Grosz Steinheim u. Klein Steinheim, Hanau, Hindenburg, Ingolstadt, Mannheim, München, Nürnberg, Oppeln, Pforzheim, Rosenheim, Schweidnitz, Schwetzingen, Somborn, de Deutsche Hansabank A.G. te München, de Schweizerische Genossenschaftsbanken, de Süd- en Nord-Tiroler Vereinsbanken, de Federazione Bancaria Italiana (Credito Nazionale) en de Banque Populaire de Mulhouse.

Met andere Fransche banken benevens met Belgische, Spaansche, Amerikaansche, Hongaarsche en Poolsche banken wordt momenteel onderhandeld. De belangengemeenschap bestaat hierin :

a. de Banken dragen elkander wederkeerig alle transacties op, die zij op elkanders landen hebben ;

b. uitwisseling van aandeelen, hetgeen echter, mede met het oog op onvaste valutaverhoudingen, voorloopig slechts op zeer bescheiden wijze plaats heeft ;

c. uitwisseling van Commissariaten, hetgeen voorloopig alleen plaats vond tusschen Duitschland, Oostenrijk en Holland.

De onderhandelingen daarover zijn nog in gang.

HOOFDSTUK IV.

De Operatiën van de Middenstandsbank.

§ 1. *Doel en wezen van de middenstandsbank.*

Talrijke schrijvers hebben getracht een definitie van een bank te geven en even zoovele, gewoonlijk sterk uiteenloopende begripsbepalingen is onze bankliteratuur rijker geworden.

Deze verscheidenheid van definities is grootendeels het gevolg van de veranderingen, die het karakter der banken in den loop der vorige eeuw heeft ondergaan en die beheerscht werd door wat men in de verschillende landen de hoofdfunctie dezer instellingen achtte.

De oudere Duitsche schrijvers verstaan onder een bank, een onderneming, die ten doel heeft het betalingsverkeer te vergemakkelijken. [1])

Deze definitie, voor de toentertijd bestaande banken als juist te beschouwen, is niet meer toepasselijk op het moderne bankwezen. De continentale banken, die in de tweede helft der vorige eeuw de metamorphose van geld- in credietinstituten ondergingen [2]), maakten een gewijzigde begripsbepaling noodzakelijk.

Andere schrijvers, die speciaal hun aandacht wijden aan een enkele zijde van het bankwezen, brengen bij hun begripsbepaling deze zijde in het bijzonder naar voren [3]).

Een vollediger definitie is wellicht te vinden door een parallel te trekken met den algemeenen handel.

De taak van den goederenhandel is het verplaatsen van koopwaren in dubbelen zin : geographisch, van plaatsen, waar zij een geringere waarde hebben naar plaatsen, waar haar

---

[1]) Voor een uitgebreide bespreking dezer definities, vgl. Westerman, t. a. p. pag. 3 e.v.

[2]) Vgl. Hirschfeld, Het ontstaan van het moderne bankwezen in Nederland.

[3]) Zoo spreekt Schmoller van ,,Effectenbanken", Plenge van ,,Anlagebanken", Weber van ,,Speculationsbanken", enz.

waarde hooger wordt beschouwd ; en naar tijdsorde, het koopen in tijden van lagen prijs en het verkoopen in tijden van hoogeren prijs.

Aldus gezien is onder handel te verstaan de beroepsmatige verplaatsing, naar tijd en plaats, van economische goederen.

In dezelfde orde van denkbeelden kan men de bank beschouwen als de tusschenpersoon voor de overdracht van beschikkingsmacht en dan deze definitie opstellen :

Een bank is een instituut, dat zich belast met de verplaatsing, naar tijd en plaats, van beschikkingsmacht over economische goederen.

Zij kan kort- en langzicht crediet in de meest verschillende vormen verleenen ; zij kan zich interesseeren bij het plaatsen van aandeelen en obligatiën (emissies en consortia), bij den wissel- en effectenhandel en zich belasten met het betalingsverkeer (giro- en chèqueverkeer).

In aansluiting aan Eisfeld wenschen wij de banken te verdeelen in algemeene en speciale banken [1]).

Onder algemeene banken zijn dan te verstaan die banken, welke alle werkzaamheden, die met den geld- en crediethandel in verband staan, uitvoeren. Hiertoe behooren in de allereerste plaats de z.g. grootbanken, wier eigen kapitaal en vreemde middelen het doen van alle bankzaken practisch mogelijk maken. De middel- en kleinbanken onderscheiden zich van de grootbanken door haar geringere middelen. In dit verband kunnen zij ook tot de algemeene banken gerekend worden. Hoe geringer het kapitaal, des te bezwaarlijker zal het echter voor de bank worden zich met het verrichten van alle bankzaken bezig te houden.

De speciale banken kan men onderscheiden naar den looptijd van het crediet, dat zij opnemen en geven (hypotheekbanken, spaarbanken) of naar de sociale groep of klasse van personen, in wier credietbehoefte zij willen voorzien (cultuurbanken, boerenleenbanken) [2]).

---

[1]) Eisfeld, t. a. p. pag. 4.

[2]) Nederland in den aanvang der XXe eeuw, van Tienhoven. Provinciale banken en bijzondere krediet-instellingen pag. 829.

Deze beide onderscheidingen kunnen somtijds dooreen loopen ; in de praktijk is een dergelijke scherpe afscheiding veelal niet mogelijk.

De middenstandsbank vertoont eenige kenmerken, die haar indeeling in een bijzondere groep gemakkelijk maakt, n.l. het voorzien in de credietbehoefte van een speciale, maatschappelijke klasse. De maatschappelijke positie van haar clientèle maakt het doen van enkele transacties overbodig of ongewenscht. Slechts zelden zal de bankclientèle directe zakenrelaties onderhouden met het buitenland, waardoor het acceptbedrijf, de wissel- en effecten-arbitrage, het verleenen van rembourscredieten enz. van ondergeschikt belang zijn. Tot de ongewenschte transacties voor de middenstandsbank kunnen gerekend worden het emissiebedrijf en de handel in speculatieve fondsen, zoowel voor zichzelve als voor rekening harer clientèle. Deze restricties in aanmerking genomen, kan men zeggen, dat de middenstandsbank zich principieel van geen enkele transactie, het bankwezen betreffend, behoeft te onthouden. Haar karakter als speciale bank wordt dan ook niet zoozeer beheerscht door aard of omvang harer werkzaamheden, dan wel door de maatschappelijke positie harer clientèle.

Onder een middenstandsbank wenschen wij te verstaan een speciale bank, die zich in het bijzonder ten doel stelt de credietverleening — in hoofdzaak op korten termijn — aan een bepaalde, maatschappelijke klasse n.l. den handeldrijvenden- en industrieelen middenstand, zonder dat het verrichten van andere bankzaken, mits in het belang van haar clientèle, behoeft te worden uitgesloten.

§ 2. *Kapitaalvoorziening.*

De middelen, die elke bank in staat moeten stellen haar actief bedrijf uit te oefenen m.a.w. om credieten te kunnen verleenen, moeten worden gevonden door toevoering uit het passief.

De opneming van voldoende gelden, de z.g. passieve kapitalisatie, is voor elke bank van het grootste belang om haar bedrijf in stand te houden of uit te breiden.

De gelden, die de bank tot zich trekt voor haar bedrijfsuitoefening, zijn te verdeelen in twee groepen, n.l. de eigen en de vreemde middelen. Aan elk dezer groepen willen wij een bespreking wijden.

A. Onder de eigen middelen der bank verstaan wij die middelen, welke bestemd zijn, permanent in het bedrijf te blijven. Zij zijn te verdeelen in kapitaal en reserves. Bij de N.V. is het kapitaal, de som van de geplaatste aandeelen, geheel of gedeeltelijk volgestort; bij de coöperatieve vereeniging de stortingen der leden. Het kapitaal der bank wordt steeds gebruikt als werkkapitaal in het bedrijf, het werkt dus naast de vreemde middelen aan de credietverleening mede.

De voornaamste functies van het bankkapitaal zijn: [1])

1. geven van vertrouwen, dat noodzakelijk is, om het bedrijf de noodige, vreemde middelen te doen toevloeien;

2. dekking van verliezen, bij de bedrijfsuitoefening geleden;

3. verhooging der zekerheid van de dispositie, door beschikking over kapitaal, dat niet aan het bedrijf onttrokken kan worden;

4. mogelijkheid van het verrichten van transacties, die vastlegging van kapitaal tengevolge hebben.

Bij de Nederlandsche middenstandsbanken, die alle van betrekkelijk recenten datum zijn, neemt het kapitaal, onder de eigen middelen, natuurlijk een belangrijke plaats in. Aan de vorming van reserves kan bij de meeste banken eerst in de laatste jaren meer aandacht geschonken worden.

De grootte van het kapitaal is, voornamelijk voor jonge banken, de eenige post, waarnaar de soliditeit door derden beoordeeld kan worden. Na een aantal jaren van succesvollen arbeid kan de goede reputatie, die de bank zich verworven heeft, voor een gedeelte den eisch van een groot eigen kapitaal vervangen. Wij zien dan ook het aandeel van het kapitaal in het totaal van het opereerend kapitaal bij langgevestigde credietbanken voortdurend verminderen.

Schulze-Delitzsch was van meening, dat de verhouding tusschen eigen en vreemd kapitaal bij de coöperatieve credietbanken zich in den loop der jaren ten gunste van eerstge-

[1]) Vgl. ook Somary, Bankpolitik pag. 5 e. v.

noemde dient te veranderen. Hij zegt hieromtrent : „Man wird etwa das Mass im Durchschnitte treffen, wenn man Bestände an eigenem Kapital, welche 20-30 Proz. der fremden Depositen erreichen, als das Gewöhnliche annimmt, womit man sich hier, ohne den Vorwurf der Unsolidität fürchten zu müssen, begnügt.” En wanneer de bank geruimen tijd bestaat : „das Eigenkapital soll bisauf 50 Proz. des fremden, also auf ein Drittel des gesammten Betriebsfonds gebracht werden”. [1])

Van de mate van aansprakelijkheid der aandeelhouders of leden zal het afhangen, hoe de verhouding tusschen eigen en vreemde middelen ongeveer dient te worden aangenomen. Wanneer de middenstandsbank als N.V. werkt met volgestorte aandeelen, is het wenschelijk dat een andere verhouding wordt aangenomen tusschen eigen en vreemde middelen dan wanneer op de aandeelen slechts een gedeeltelijke storting heeft plaats gehad. In het laatste geval kan, wanneer rekening gehouden wordt met dit obligo, het verhoudingscijfer dalen. Dezelfde overwegingen gelden wanneer de bank werkt als een vereeniging volgens de wet van 1855. De Hanzebank te 's-Hertogenbosch, die werkt als vereeniging, bepaalt in artikel 44 harer statuten : Gelden in deposito kunnen worden aangenomen tot een bedrag van ten hoogste tienmaal het totale op de aandeelen gestorte kapitaal.

Wanneer de bank is opgericht als coöperatieve vereeniging en de leden onbeperkt aansprakelijk zijn voor haar verbintenissen, kan de verhouding zich eenigszins ten ongunste van eigen middelen wijzigen. Bij beperkte aansprakelijkheid is het obligo der leden te vergelijken met de gedeeltelijke storting op de aandeelen der N.V. Gewoonlijk bedraagt in beide gevallen de storting 10 à 20 % van de nominale waarde van de participatie.

De functie van het eigen kapitaal der bank als dekking voor eventueele bedrijfsverliezen hangt nauw samen met de zoo juist besproken garantie, die het eigen vermogen aan crediteuren geeft. Het eigen vermogen, kapitaal, reserves en winstsaldo, zijn in de allereerste plaats aangewezen om eventueele

---

[1]) Cit. Eichhorn, Die Liquidität der Kreditgenossenschaften, Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, 1910 pag. 508.

verliezen te dekken. Eerst wanneer èn winst èn reserves èn kapitaal zijn aangetast loopen crediteuren gevaar hun gelden geheel of gedeeltelijk te verliezen.

De beschikking over een onopzegbaar, eigen kapitaal veroorlooft tot op zekere hoogte de belegging op langen termijn, hetzij in vaste goederen (gebouwen), hetzij in transacties, wier afwikkeling eerst na langeren tijd zal plaatsen vinden (hypotheken).

Schulze-Delitzsch heeft, gelijk gezegd, steeds aangedrongen op een groot, eigen kapitaal bij de Kreditgenossenschaften. Zijn voornaamste overweging was, dat door de zekerheid, geboden door een flink eigen vermogen, de vreemde middelen in ruime mate zouden toevloeien. De banken, die volgens zijn systeem in Duitschland zijn opgericht, hadden voor het uitbreken van den oorlog bijna zonder uitzondering haar kapitaal tot een vierde van de balanstelling opgevoerd. Het groote, principieele verschil tusschen de Raiffeisen en de Schulze-Delitzsch'sche banken komt tot uiting in de opvatting over de grootte van het kapitaal. Lange en felle strijd is hierover gevoerd, zonder dat daarbij voldoende acht werd geslagen op de verschillende credieteischen, die aan deze banken door haar clientèle gesteld worden.

In het algemeen kan gezegd worden, dat bij de Nederlandsche middenstandsbanken, die aan het kapitaalbezit een gering obligo verbonden hebben, te geringe aandacht aan een voldoende kapitaalsuitbreiding is geschonken. Het eigen kapitaal heeft veelal geen gelijken tred met de uitbreiding der werkzaamheden gehouden. Wij zien zelfs bij een der grootste instellingen het merkwaardige verschijnsel, dat een deel der immobilia gefinancierd wordt uit de vreemde middelen. Den leiders der Nederlandsche middenstandsbanken kan er een verwijt van gemaakt worden, dat zij in de tijden van gunstige conjunctuur te geringe aandacht aan de vergrooting van de eigen middelen geschonken hebben.

De plaatsing van aandeelen heeft de bank eenigermate in de hand door het statutair verplicht stellen van het nemen van een, in verhouding van de grootte van het te verleenen crediet, bedrag aan aandeelen door de credietnemers.

Een enkel woord dient hier nog gezegd over de grootte der aandeelen en de storting daarop. Beide kwesties staan in nauw verband met elkaar; immers een aandeel in een groote coupure (f 250—f 1000) kan door een middenstander-credietnemer bezwaarlijk ineens of in enkele jaren volgestort worden, terwijl een aandeel in een kleine coupure b.v. f 50—f 100 gemakkelijker is vol te storten.

Schulze-Delitzsch gaf de voorkeur aan aandeelen met groote coupures (1000-Mark) met volstorting in een reeks van jaren. Het niet volgestorte deel vormt een soort van garantie voor de crediteuren, zooals wij die vinden bij hypotheekbanken en levensverzekeringmaatschappijen en ook bij de Engelsche grootbanken. De verhoudingen zijn hier echter zeer verschillend. In tijden van crisis en malaise kan van een kapitaalkrachtigen aandeelhouder van een grootbank met beter recht de nakoming van zijn verplichtingen, in casu volstorting van zijn aandeel, verwacht worden dan van een middenstander.

Voor Nederland verdient o.i. dan ook aanbeveling aandeelen in kleinere coupures met directe of zeer spoedige volstorting. Een voorkeur voor kleine coupures heeft ook Wolff, waar hij zegt: „For our British circumstances, I distinctly prefer Mr. Luzzatti's plan of not very substantial shares to the precise amount of which the owner's liability is limited, and which have to be paid up in a short time — a year or two after which fresh shares may be taken — to Schulze's of making the shares large — op to £ 50 and even more — and allowing time for payment. It is much better to have what capital you possess in ringing cash in your safe than to have liability or unpaid cash hanging over" [1]).

Na hetgeen over het eigen kapitaal der middenstandsbanken gezegd is, kan over reserves met een enkel woord volstaan worden. Zooals Schönitz terecht opmerkt, kan de reserve er niet toe dienen om het eigen vermogen van een jonge bank in korten tijd te vergrooten; dit behoort veeleer te geschieden door vergrooting of volstorting van het kapitaal [2]). Toch mag het vormen van een flinke reserve niet verwaarloosd worden.

---

[1]) Sociological Review 1911. pag. 119 e.v.
[2]) t. a. p. pag. 143.

Hierop wordt vooral in het buitenland de nadruk gelegd. Zoo lezen wij bij Dufourmentelle, dat het kapitaal der 690 Italiaansche volksbanken, verwerkt in de statistiek van 1908, ruim frs. 98 millioen bedroeg, terwijl de reserves ruim frs. 57 millioen groot waren, of ruim 60 % van het gestorte kapitaal.[1])

Wolff meent in zijn zooeven aangehaald artikel in de Sociological Review : ,,Limited liability banks will do quite well to study the accumulation of reserve which of course strengthens the position af a bank and lessens liability to the shareholders''.

In Duitschland heeft de praktijk uitgewezen, dat, als maatstaf tot bepaling van de hoogte der reserve, een verhouding tot het opereerend kapitaal van 10 % voldoende is.

Bij coöperatieve vereenigingen heeft het creëeren van een groote reserve het voordeel, dat deze intact blijft wanneer de leden uittreden, terwijl het eigen kapitaal met het bedrag hunner deelname vermindert. Bovendien wordt de wil tot uittreding, zoowel als het gevaar van overmatige winstuitkeering, tegengegaan door dotatie aan de reserves.

Zooals reeds terloops werd opgemerkt, beleggen bijna alle banken de reserves in het bedrijf zelf. Naast de algemeene reserve, het reservefonds, vinden wij op de balansen der verschillende middenstandsbanken o.m. de volgende speciale reserves vermeld : reserve koersverschillen, extra reserve, reserve voor afschrijving, dividendreserve, reserve voor verleende credieten. De naam der rekening wijst de bestemming voldoende aan.

B. Naast de eigen middelen der bank vindt men het vreemde kapitaal. ,,Vreemd kapitaal is beschikkingsmacht, die aan de onderneming is verleend op zulk een conditie, dat de verleener bij liquidatie ten minste met een gewoon crediteur wordt gelijkgesteld ; eigen kapitaal is beschikkingsmacht, welke op zulk een voorwaarde is verkregen, dat zij bij liquidatie slechts — hetzij geheel — hetzij gedeeltelijk kan worden teruggegeven, indien de verleeners van vreemd kapitaal ten volle zijn voldaan.'' [2])

---

[1]) Dufourmentelle. Les prêts sur l'honneur, pag. 35.
[2]) Polak. Eenige grondslagen voor de financiering der onderneming, pag. 89.

Wij kunnen de vreemde middelen in twee hoofdgroepen verdeelen, n.l. 1. gelden opgenomen van particulieren en 2. bankgelden.

De vreemde gelden afkomstig uit de eerste groep kunnen administratief onderverdeeld worden in :

1. crediteuren in rekening-courant.
2. deposito's.
3. spaargelden.
4. obligatieleening.

De beteekenis van ieder dezer vier categorieën van vreemde gelden voor de bank is afhankelijk van den duur, waarvoor de gelden aan haar worden toevertrouwd. Ten nauwste hangt hiermede samen de bedoeling, die de deposant bij de storting van zijn gelden op het oog heeft. Ten behoeve van de bedrijfsuitoefening van de bank, is het van het grootste belang te weten of de deposant het plan heeft zijn gelden op korten of op langen termijn aan de bank toe te vertrouwen. Vooral voor de middenstandsbank, die te rekenen heeft met de omstandigheid, dat de door haar verleende credieten gedeeltelijk op langeren termijn zullen loopen, is uit een liquiditeitsoogpunt een zoo mogelijk meer dan globale kennis van den aard der vreemde gelden van eminent belang.

In aansluiting aan Schulze-Gaevernitz verdeelen wij de vreemde gelden in deposito's en crediteuren [1]). Deposito's zijn een tegoed van cliënten, hetzij voor betalingsdoeleinden of anderszins, terwijl de storting primair is. De crediteuren vormen het tegoed van de zakenwereld, welk tegoed misschien spoedig in een debet-saldo kan veranderen.

De deposito's kunnen verdeeld worden in :

A. deposito's voor betalingsdoeleinden.
B. deposito's als zwevende kapitalen.
C. deposito's als spaargelden.

Zooals deze indeeling duidelijk laat zien worden zeer heterogene elementen onder de benaming deposito samengevat. Onder theoretici en practici in het bankwezen bestaat dan ook geen eenstemmigheid, wat onder deposito's en spaargelden

[1]) Schulze-Gaevernitz. Die deutsche Kreditbank, Grundriss der Sozialökonomik V, pag. 39 e.v.

te verstaan is, zooals de uitkomsten van de Bankenquête in Duitschland [1]) hebben aangetoond. Een juiste scheiding tusschen spaargelden, deposito's en crediteuren was, volgens een door velen geuite meening, niet te maken en een wettelijke regeling van het depositowezen, die toen voorgesteld werd, dientengevolge uitgesloten. In het kort zij hier de meening van twee uitstekende kenners van het bankwezen vermeld [2]).

Lansburgh meent: tusschen dagelijks opzegbare en op langen termijn belegde gelden bestaat een algemeen onderscheid. De deposito's zijn bedrijfsreserves van zakenlieden en particulieren, daarom loopen deze op korten termijn. Spaargelden worden op langeren termijn belegd, zij zijn kapitaalbeleggingen, terwijl deposito's kasgelden zijn. Voor de beoordeeling der liquiditeit is deze onderscheiding van groot belang; de deposito's als kasgelden der zakenwereld stellen geheel andere eischen dan de spaargelden der beleggers. Een sociaal-economisch onderscheid bestaat ook tusschen deposito's en spaargelden, wanneer men in aanmerking neemt uit welke sociale klassen bedoelde gelden voortkomen. Deposito's zijn gewoonlijk afkomstig van beter-gesitueerden, zakenmenschen of van kapitaalkrachtige particulieren. De spaargelden komen hoofdzakelijk uit den midden- en arbeidersstand. Zij worden dan slechts teruggevraagd, wanneer bij de spaarders zich minder gunstige financieele omstandigheden voordoen.

Lexis geeft een andere indeeling der vreemde gelden. Hij beschouwt het tegoed der zakenmenschen als rekeningcourantgelden, terwijl de stortingen der particulieren, dienende voor het betalingsverkeer, als deposito's zijn te classificeeren. Spaargelden noemt hij die stortingen, waarvoor de terugbetaling aan een opzeggingstermijn van minstens 8 dagen gebonden is.

De grondgedachte is bij de meeste schrijvers dezelfde, alhoewel belangrijke afwijkingen in detailpunten zijn waar te nemen.

Wanneer wij de indeeling van Schulze-Gaevernitz nader bezien, bemerken wij dat de deposito's voor betalingsdoel-

---

[1]) Materialien zur Bankenquête, Berlijn 1908-09.
[2]) Vgl. Schönitz t.a.p. pag. 226 e.v.

einden, m.a.w. de chèque- of girorekeningen niet in belangrijke mate voor de credietverleening aan handel en industrie door de middenstandsbanken gebruikt kunnen worden. De bank zal deze gelden gedeeltelijk in kas, gedeeltelijk op korten termijn dienen te beleggen. Ook de zwevende kapitalen vormen evenals de eerste categorie der deposito's, een statische besparing [1]). Wij kunnen een statische besparing waarnemen, wanneer tengevolge van seizoensinvloeden de individuen sparen in den zomer, om in den winter te verteren of wanneer een onderneming de in den loop van het jaar door winst verkregen kasgelden uitzet om deze later aan de deelhebbers ineens uit te keeren.

Onder dynamische besparing wordt verstaan die besparing, welke dient voor den ouden dag of tot vergrooting van het vermogen. [2]) Zij heeft dus plaats op langen termijn en veroorlooft de bank deze gelden aan te wenden tot credietverleening. Een statische besparing kan later in een dynamische overgaan, wanneer b.v. de besparingen voor den winter gemaakt, niet geheel verteerd worden of een onderneming een deel der winst niet tot uitkeering brengt, maar reserveert, m.a.w. nieuw kapitaal vormt.

Wanneer is nu een besparing als een besparing op langen termijn, dus als een dynamische, te beschouwen ? En wanneer als een statische ? Polak meent, met inachtneming van een overgangsgebied, als scheiding een jaar te kunnen aannemen. Wanneer een besparing voor langer dan een jaar wordt overgedragen, kan deze beschouwd worden als lang crediet, is de termijn korter dan een jaar, dan is het kort crediet [3]). Als criterium wordt hier de seizoencyclus beschouwd. Het verschijnsel, dat de besparing aan het einde van den seizoencyclus verteerd wordt, dus binnen een jaar, wijst op een statische besparing. Komt de besparing boven den seizoencyclus uit m.a.w. duurt zij langer dan een jaar, dan is zij dynamisch.

---

[1]) Onder een statische besparing verstaat Polak een besparing van tijdelijken aard ; zij wordt gemaakt in tijden van grooter inkomensvorming en wordt verbruikt, wanneer deze inkomstenbron onvoldoende vloeit. T. a. p. pag. 30.

[2]) Polak t. a. p. pag. 32. e.v.

[3]) Polak t. a. p. pag. 50.

De vreemde middelen, die de middenstandsbanken toevloeien, zijn besparingen op langen en op korten termijn. Uit een oogpunt van liquiditeit zullen deze banken de gelden, die op langen termijn loopen, voor de credietverleening aan kleinhandel en kleinnijverheid kunnen gebruiken.

Maar bovendien kan een gedeelte der statische besparingen voor de verleening van handels- en industrieele credieten gebruikt worden, dus voor een credietverleening, die waarschijnlijk van langeren duur zal zijn dan de beleggingstermijn der vreemde gelden. De ervaring heeft n.l. geleerd, dat een groot bedrag aan spaargelden bij voortduring aan de credietinstelling blijft toevertrouwd, ook in tijden van crisis en malaise. De middenstandsbanken, die onder haar vreemde middelen een belangrijk bedrag aan spaargelden tellen, beschikken over een te korte ervaring om dit verschijnsel statistisch te kunnen aantoonen.

De Nederlandsche spaarbanken, wier spaargelden een zelfde karakter als die der middenstandsbanken vertoonen, kunnen rekenen op een groote, vaste kern van spaarders, wier beleggingen jaren lang bestendigd blijven.

In het jaarverslag der Nutsspaarbank te 's-Gravenhage over het jaar 1914 is een tabel opgenomen, aangevend de verhouding van het saldo der uitbetaling gedurende de maanden Juli tot en met December 1914 tot het obligo, voor de spaarbanken aangesloten bij den Spaarbankbond. Voor de spaarbanken, wier obligo op 30 Juni 1914 grooter was dan een millioen gulden laten wij de cijfers volgen :

Spaarbank	Obligo 30/6 1914	Saldo uitbetaling gedurende Juli t/m. December 1914	in % van het Obligo
Amsterdam	f 11.775.937.17	f 4.046.951.96	34.37
Arnhem	- 5.704.776.85	- 143.306.69	2.51
Dordrecht	- 2.056.567.42	- 387.716.30	18.85
's-Gravenhage	- 5.003.764.45	- 966.353.33	19.31
Groningen	- 7.618.654.67	- 311.115.64	4.08
Haarlem	- 1.319.103.93	- 209.240.94	15.86

Spaarbank	Obligo 30/6 1914	Saldo uitbetaling gedurende Juli t/m. December 1914	in °/₀ van het Obligo
Kampen	f 1.665.361.47	f 206.566.91	12.40
Leeuwarden	- 3.877.477.92	- 419.418.61	10.82
Leiden	- 3.087.569.49	- 187.406.57	6.07
Lochem	- 1.261.731.27	- 52.372.75	4.15
Nijmegen	- 1.055.812.37	- 114.167.47	10.81
Rotterdam	- 14.099.703.76	- 3.865.742.18	27.42
Schiedam	- 1.175.635.53	- 112.969.14	9.61
Zutphen	- 1.871.023.14	- 98.038.30	5.24

Voor de 29 spaarbanken in bedoelde statistiek opgenomen, bedroeg het obligo op 30/6 1914 .... f 69.151.307.67 het saldo der uitbetalingen Juli-Dec. 1914 .... f 11.778.220.23 of in pCt. van het obligo slechts 17.03. [1])

Ook de invloed der Novemberdagen in 1918 was bij de spaarbanken weinig merkbaar, wat blijkt uit onderstaande cijfers, ontleend aan het Vakblad der Nederlandsche Spaarbanken.

Maand.	Aantal	Aantal posten van inlage	Aantal posten v. terug-betaling	Bedrag der inlagen	Bedrag der terug-betalingen
Nov. 1918	58	52.308	28436	f 5.300.809.90	f 4.626.924.34½
Dec. 1918	58	56.960	23030	- 5.878.358.88	- 3.314.052.23
Nov. 1919	59	68.370	31064	- 6.248.823.91	- 5.219.201.71
Dec. 1919	59	66.588	32926	- 5.880.792.29	- 5.009.646.63½

Deze cijfers leeren niet alleen, dat een groot deel der spaargelden een dynamische besparing is, maar ook dat de opgevraagde gelden spoedig door andere, nieuwe be-

[1]) Volgens de desbetreffende jaarverslagen bedroeg bij de Rotterdamsche Bankvereeniging het totaal der deposito's en rekening-courantgelden op 31 December 1913 bijna f 51 millioen. In de eerste 5 crisisdagen in 1914 werd uitbetaald aan deposanten en rekeninghouders bijna f 24 milioen of ruim 47 % van het obligo.

sparingen worden vervangen. Een voortdurende opvolging en aanvulling van statische en ook van dynamische besparingen heeft plaats.

In dit verband dient nog gewezen te worden op de omstandigheid, dat de bij de middenstandsbanken gedeponeerde spaargelden verdeeld zijn over een relatief groot aantal posten. Het gevaar, dat groote bedragen in tijden van onrust en crisis opgevraagd zullen worden, staat vrijwel in omgekeerd evenredige verhouding tot het aantal spaarders.

De middenstandsbank kan meerdere wegen inslaan om het bedrag der vreemde middelen op langen termijn te vergrooten. Uit rentabiliteitsoverwegingen kan zij bij de vergoeding der creditrente niet hooger gaan dan de concurreerende bankinstellingen, zoodat zij een hooge rentevergoeding als lokmiddel niet kan gebruiken. Wel kan zij de deposito-rekening provisievrij behandelen, wat een voordeel geeft boven de rekening-courantverhouding. Ook kan zij het geven van lange-termijndeposito's van haar crediteuren aanlokkelijk maken door het in uitzicht stellen van een constanten rentevoet. Een voor de spaarafdeeling algemeen geldende regel is, dat per week slechts een beperkt bedrag wordt terugbetaald, terwijl voor het opnemen van grootere bedragen (b.v. boven f 100) een opzeggingstermijn noodig is.

Een ander middel tot het verkrijgen van lang crediet door de bank is het uitgeven der z.g. deposito-obligaties. In Duitschland [1]) en Zwitserland [2]) hebben deze obligaties gereeden ingang gevonden. Ook zijn zij in de laatste jaren bij enkele Nederlandsche middenstandsbanken met succes geïntroduceerd. De bank-obligatie ter financiering van de groot-industrie was reeds lang in Frankrijk bekend en de invoering hiervan ook voor Nederland bepleit [3]).

Zooals de naam reeds zegt, krijgt de deposito den vorm van een obligatie. Zij loopt op langen termijn (1 à 5 jaren),

---

[1]) Schönitz t. a. p. pag. 225.
[2]) Wetter, Die Lokal- und Mittelbanken der Schweiz, pag. 40.
[3]) Volmer, Tijdschrift der Maatschappij van Nijverheid 1914. Kapitaalbehoefte en kapitaalverschaffing aan de nijverheid, pag. 304 e.v.

geeft een vaste rente en is voorzien van couponbladen. De houder van een dergelijke deposito-obligatie beschouwt haar dan ook als zoodanig, zelden zal zij ingewisseld, gewoonlijk zal zij gecontinueerd of verkocht worden.

De obligatieleening wordt slechts bij enkele middenstandsbanken aangetroffen en gewoonlijk tot beperkte bedragen. Sommige dezer leeningen dateeren van den crisistijd in 1914 toen de nog jonge banken in ernstige moeilijkheden kwamen. Door uitgifte dezer leeningen, die in den loop der jaren worden afgelost, kwam men tegemoet aan de dringende kapitaalbehoeften.

Onze conclusie kan dus luiden, dat de middenstandsbanken in niet onbelangrijke mate vreemde gelden op langen termijn tot zich getrokken hebben, ten eerste door het opnemen van deposito's op langen termijn, verder door het aannemen van spaargelden, die zooals wij zagen voor een groot deel een beleggingskarakter dragen, en tenslotte door de uitgifte van obligatieleeningen en deposito-bewijzen.

2. Naast het opnemen van deposito's en spaargelden kan de middenstandsbank haar bedrijfskapitaal vergrooten door het gebruiken van bankcrediet. Reeds Schulze-Delitzsch heeft zijn meening gegeven over de vraag, wanneer en in welke mate de middenstandsbank bankcrediet mag opnemen. Hij wijst erop, dat alle banken en credietvereenigingen vreemde gelden moeten opnemen, die kunnen komen van de zijde der deposanten en der banken. Voor de bevrediging der regelmatige credietbehoefte mogen alleen de deposito's dienen. Zijn deze gelden tijdelijk in onvoldoende mate aanwezig, eerst dan mag de middenstandsbank van het bankcrediet gebruik maken. Schulze-Delitzsch komt tot de conclusie, dat het bankcrediet niet als permanent bedrijfskapitaal der middenstandsbank mag fungeeren, maar slechts mag dienen als hulpmiddel in buitengewone of onvoorziene omstandigheden. [1]) Deze meening van Schulze wordt tegenwoordig door de meeste leiders der middenstandsbanken gehuldigd.

De banken, die in aanmerking komen voor de verleening

[1]) „Innung der Zukunft", Januari 1865, Cit. Schönitz pag. 168.

van bedrijfscredieten aan de middenstandsbanken zijn: de grootbanken, de Nederlandsche Bank en de boerenleenbanken.

Bij de grootbanken kan crediet verkregen worden in rekening-courant, door herdisconteering van promessen van handelsdebiteuren en door prolongatie en beleening. In tegenstelling met Duitschland, hebben in Nederland de grootbanken slechts een zeer ondergeschikt aandeel in de financiering van het middenstands- en landbouwcrediet. Een verhouding zooals bestaat tusschen de Dresdner Bank en Schulze-Delitzsch banken in Duitschland, is hier te lande onbekend. Slechts de Incassobank te Amsterdam heeft gedurende enkele jaren in relatie gestaan met de Credietbank, opgericht door de Algemeene Winkeliersvereeniging te Amsterdam.

De voortschrijdende bankconcentratie hier te lande heeft uiteraard de beteekenis van de Nederlandsche Bank als centraal credietinstituut doen afnemen. De binnenlandsche credietvraag kan, wanneer prima disconto's worden aangeboden, bij de particuliere banken dikwijls beneden het officiëele bankdisconto terecht, terwijl van de verdere credietvraag eveneens een belangrijk deel bij de particuliere banken een onderkomen vindt.

Een te groote concentratie in het bankwezen, die de centrale bank de leiding op de geldmarkt doet verliezen, moet deze daarom als een gevaar voorkomen, zoowel voor de zakenwereld als voor zich zelve. „Hoewel de versterking van het bankwezen in Nederland zeer is toe te juichen", is de Directie der Nederlandsche Bank toch van meening dat „het niet gelukkig te achten zou zijn, indien in de provincie alle plaatselijke kantoren van beteekenis zouden verdwijnen, om op te gaan in enkele dier groote organisaties". [1])

De meeste goedgeleide middenstandsbanken kunnen bij de Nederlandsche Bank haar promessen disconteeren, hoewel de algemeene voorwaarden tot disconteering ook hier van toepassing zijn, terwijl bovendien enkele bijzondere eischen

[1]) Verslag der Nederlandsche Bank 1916-17, pag. 13.

aan de disconteering door de middenstandsbanken gesteld worden. [1])

Het middenstands- en ook het landbouwcredietwezen, dat zooals later aangetoond zal worden den invloed van de vraag naar seizoencrediet ondervindt, zal op sommige tijden van het jaar aangewezen zijn op de hulp van andere bankinstellingen.

De Nederlandsche Bank voorziet onder bepaalde voorwaarden in deze tijdelijke geldbehoefte van de middenstands- en landbouwbanken. De vraag kan gesteld worden of deze credietverleening aan credietinstellingen, die zich min of meer met een eenzijdige credietverleening bezighouden, de functie der Nederlandsche Bank als geldinstituut kan benadeelen. Westerman acht dit gevaar niet denkbeeldig wanneer hij het landbouwcrediet beschouwt. [2]) Terecht wordt opgemerkt, dat in jaren met gunstige conjunctuur de boerenleenbanken gewoonlijk over een voldoende hoeveelheid eigen en vreemde middelen beschikken om aan de credietbehoeften der leden te kunnen voldoen. Echter verandert dit beeld in jaren van depressie, wanneer de landbouwers hun deposito's opvragen en bovendien om credieten bij de bank aankloppen. Dan zal de centrale Raiffeisenbank, waar de plaatselijke credietbanken voor de voorziening in haar credietbehoeften haar aanvragen concentreeren, gedwongen zijn zich te richten tot de Nederlandsche Bank. Wanneer de depressie eenige jaren aanhoudt en de circulatiebank gedurende dien tijd haar steun aan de centrale Raiffeisenbanken zou moeten blijven verleenen, ontstaat het gevaar van een inflatie van het ruilmiddel, en wel uitsluitend ten gerieve van een bepaalde maatschappelijke klasse. [3])

Dezelfde bezwaren acht Westerman in min of meerdere mate verbonden aan het middenstandscrediet.

Practisch gesproken schijnt de vrees voor een inflatie

---

[1]) Zoo verlangt de Nederlandsche Bank, dat de promessen niet grooter zijn dan f 100.000. Het maximum te disconteeren bedrag door een middenstandsbank die tot het disconto is toegelaten, is gewoonlijk 5 × het gestort kapitaal en reserves.

[2]) Westerman t. a. p. pag. 270 e.v.

[3]) Westerman t. a. p. pag. 274.

niet voldoende gemotiveerd [1]). Bovendien beperkt de Nederlandsche Bank de credietverleening niet tot een bepaalde groep of klasse, maar strekt deze uit tot alle credietbehoevenden, die daarvoor voldoende zekerheid stellen.

Hoe minder de circulatiebank zich verbindt met de belangen van een enkele speciale groep, waardoor de gemeenschap geschaad zou kunnen worden, des te beter is zulks natuurlijk te achten.

In ieder geval wil het ons voorkomen, dat de wijze waarop Westerman meent de circulatiebank van de zorg voor deze credietverleening te kunnen ontslaan, weinig aanbeveling verdient.

De financiëele steun, dien de grootbanken aan den middenstands- en boerenleenbanken volgens zijn voorstel zouden kunnen verleenen, kan in tijden van malaise, die practisch zoowel landbouw als handel en industrie zullen treffen, slechts gehandhaafd blijven met behulp van de Nederlandsche Bank.

De centrale boerenleenbanken en een deel van de middenstandsbanken, die slechts in tijden van ernstige malaise van de credietfaciliteiten van de grootbanken gebruik zouden behoeven te maken, zouden tenslotte toch langs een omweg bij de circulatiebank terecht komen.

Een ander bezwaar is, dat de vrijheid van handelen, die zoo gewenscht is voor de richtige nakoming van de taak van de middenstandsbanken, door een dergelijke regeling misschien in het gedrang zou kunnen komen.

Wij zoeken de oplossing van de vraag, in hoeverre aan de genoemde bezwaren van disconteering bij de centrale bank tegemoet gekomen kan worden, in een andere richting, en wel in een samenwerking tusschen middenstands- en landbouwcrediet. Deze samenwerking, zooals wij ons die voorstellen, zou dan kunnen bestaan in een onderlinge credietverleening. In een volgend hoofdstuk, waarin deze kwestie nader beschouwd zal worden, zullen wij moeten nagaan,

---

[1]) In 1907 werd de Centrale Raiffeisenbank te Utrecht geholpen met een crediet van f 548.000.— gedurende de maanden April, Mei en Juni.

hoe door het voorkomen van seizoencredieten, bij de middenstands- en boerenleenbanken, op verschillende tijdstippen, in de tijdelijke credietbehoefte van de eene categorie van banken voorzien kan worden door den tijdelijken geldovervloed van de andere.

§ 3. *Credietverleening.*

1. Credietpolitiek.

De theoretische indeeling van den middenstand in handeldrijvenden en industrieelen, wordt bij het vraagstuk der credietverleening van eminente, practische beteekenis.

De eischen, die aan de bank gesteld worden voor de financiering van de industrie, kunnen in niet onbelangrijke mate afwijken van die welke de handel stelt. [1])

De credietpolitiek, die een onderdeel is van de bedrijfspolitiek der bank, wordt beheerscht door sociaal- en privaateconomische overwegingen. De laatstgenoemde interesseeren ons hier, eerstgenoemde vinden een nadere beschouwing bij de behandeling der sociale taak van de middenstandsbank.

De credietpolitiek, bezien vanuit het privaat-economisch standpunt van de bank, wordt in laatste instantie beheerscht door de eischen van liquiditeit en rentabiliteit. In hoeverre deze eischen van de middenstandsbank afwijken van die, welke aan het algemeene bankwezen gesteld moeten worden, zullen wij nader zien.

De liquiditeit van elke bank wordt ten slotte beheerscht door die van haar debiteuren. Alleen credieten verleend aan gezonde, levensvatbare bedrijven, kunnen aan de bank de noodige soliditeit en liquiditeit verleenen.

De rentabiliteit, die zooals wij later zullen zien, voor de middenstandsbank van mindere beteekenis is dan de liquiditeit, heeft zich bezig te houden met de vraag, in hoeverre de kleine credieten onvoldoende rendabel zijn voor de bank en in hoeverre zij door het verleenen van grootere credieten, die lucratiever zijn, hierin een compensatie kan vinden.

---

[1]) Hecht, Organisation des langfristigen industriellen Kredits, pag. 63.

Wanneer aan de bank een credietaanvrage wordt voorgelegd, zal zij zich volgende algemeene vragen moeten stellen :[1])

I. Laat de interne positie van de bank de verleening van dit crediet toe, m.a.w. is het gevraagde crediet niet te groot in verhouding tot de middelen van de bank[2]) ; en blijft haar expansievermogen voldoende groot, wanneer het crediet wordt verleend.

II. Welke is de positie van den aanvrager.

a. welke is diens financieële positie ;

b. hoe is diens moraliteit, zakenkennis, technische opleiding enz. ;

c. welke positie zal het bankcrediet in het credietvragende bedrijf innemen, in verband met de reeds aanwezige middelen.

III. Zal de bank de gelegenheid hebben het verloop van het crediet in de toekomst na te gaan.

a. is de aanvrager in het bezit van een behoorlijke boekhouding en is hij bereid hiervan inzage te geven ;

b. is de aanvrager bereid uitsluitend met de bank te werken en dus alle transacties over haar te laten loopen.

Het groote belang van de kwestie voor welk doel het crediet gebruikt wordt, rechtvaardigt een meer uitvoerige behandeling van deze materie. Wanneer wij de bovengemaakte indeeling in handels- en industrieel crediet weer opnemen, zullen wij zien, dat aan het handelscrediet minder gevaren voor de liquiditeit verbonden zijn dan aan het industrieel crediet.

In het algemeen zal de handel met een, in verhouding tot den omzet, klein eigen kapitaal kunnen volstaan. Ook voor den handeldrijvenden middenstand geldt deze regel. Slechts wanneer — zooals nog al te veel voorkomt — de uitstaande vorderingen onregelmatig binnenkomen en de aard van het bedrijf een actieve invordering daarvan ongewenscht maakt, zal relatief meer kapitaal noodig zijn, omdat dan de duur van

---

[1]) Vgl. ook Schulze-Gaevernitz t. a. p. pag. 53.

[2]) In dealing with your money it is a good practice, if ever that money should run short, to give the preference to smaller loans asked. That will probably mean favouring the small people. And it will put your eggs into a greater number of baskets. Wolff, Sociological Review, t. a. p. pag. 122.

het leveranciers crediet niet in overeenstemming is met het crediet aan de afnemers verleend.

Het handelscrediet vertoont gewoonlijk een flinken omzet en zal den aard van bedrijfscrediet niet zoo spoedig verliezen. Bovendien heeft de bank het voordeel, dat zij zonder veel moeite de financieele positie van haar handelsdebiteuren kan nagaan door het volgen van de groothandelsprijzen. Alleen de beoordeeling van de soliditeit der afnemers is bezwaarlijker. In elk geval zal de omzet op de rekening een aanwijzing zijn voor de activiteit en soliditeit van den handelsdebiteur.

Het handelscrediet, dat door de middenstandsbanken verleend wordt, beperkt zich bijna uitsluitend tot den binnenlandschen handel.

Het is dan ook voor de middenstandsbank een geliefd credietbedrijf. Bij goede commercieele leiding kan het aan de strengste eischen van bankliquiditeit en rentabiliteit beantwoorden.

Anders is de verhouding bij het industrieel crediet. De kapitaalsbehoefte van de industrie kan verdeeld worden in die aan bedrijfskapitaal en die aan kapitaal, bestemd voor de inrichting van het bedrijf (Anlage-kapitaal). De middenstandsbank kan voorzien in de behoefte aan bedrijfscrediet der kleinnijverheid, welk crediet dient ter voorziening in de noodige middelen voor het loopende bedrijf, betaling van loonen, grondstoffen, huur, belastingen enz., en ter geleidelijke uitbreiding der onderneming.[1]) Geheel anders staat het met de credietbehoefte der laatste soort, het Anlage-crediet. Deze credietverleening is voor de middenstandsbanken, die haar vreemde middelen voor een belangrijk deel op korten termijn hebben loopen, in het algemeen te ontraden. Wanneer de middenstandsbank op groote schaal credieten op langen termijn verleent, zal zij, bij opvraging van vreemde gelden in tijden van crisis of malaise, tot geforceerde liquidatie, met de noodzakelijk daaraan verbonden verliezen, moeten overgaan.

De onderbrenging van dergelijke credieten bij de Nederlandsche Bank stuit op belangrijke bezwaren. Meerdere malen heeft de directie onzer circulatiebank er op gewezen, dat zij de

[1]) Vgl. de Jongh, t. a. p. pag. 171 e.v.

financiering van credieten op langen termijn zal weigeren. [1]) Aan de bezwaren tegen deze regeling, door het kleinbankwezen hiertegen ingebracht [2]), schijnt de Nederlandsche Bank thans wel eenigermate te willen tegemoet komen. Het enkele malen prolongeeren eener promesse vindt gewoonlijk bij de Nederlandsche Bank niet veel tegenstand.

Onderwerpen wij nu het bedrijfscrediet, aan de industrie verleend, aan een meer nauwkeurig onderzoek.

Afgezien van het seizoencrediet, dat door alle banken zeer gaarne verleend wordt, blijkt het, dat aan het industrieel bedrijfscrediet een belangrijk bezwaar verbonden is, n.l. de tendens om geleidelijk en bijna onmerkbaar in een Anlage-crediet over te gaan [3]).

De oorzaak van dit verschijnsel is niet zoozeer te zoeken in den onwil of verkeerde bedoeling van den leider van het industrieele bedrijf, dan wel in de uitbreidingstendenzen, die aan elk gezond bedrijf inhaerent zijn. De aankoop van machines, gereedschappen, de betaling van een goodwill, tot bedragen, vrij hoog in verhouding tot het verleende crediet, zal de vastlegging van het crediet tengevolge hebben, die zich uit in den verminderden omzet op de rekening. [4])

Een nauwkeurige contrôle op de financieele gestes van den credietnemer zal dikwijls dit ontwikkelingsproces niet vermogen te stuiten.

Zoowel voor het groot- als het kleinbankwezen biedt de verleening van Anlage-crediet gevaren; de overgang van bedrijfs- in Anlage-crediet zal dus door de banken niet zonder zorg worden geconstateerd.

Wanneer de betrokken onderneming tot de grootbedrijven is te rekenen, zal de illiquiditeit van een dergelijk crediet gewoonlijk slechts van korten duur behoeven te zijn. Immers in tijden van gunstige conjunctuur zal de groot-industrieele onderneming een beroep op de kapitaalmarkt kunnen doen.

---

[1]) Verslag Nederl. Bank 1916/17 pag. 14. — Mr. Vissering, Credietverleenen in Nederland.
[2]) Henriel. Het provinciaal bankbedrijf en de concentratie.
[3]) Westerman t. a. p. pag. 243 e.v.
[4]) Het crediet zal dan jaarlijks hoogstens 1 à 2 maal omgezet worden.

Door emissie van aandeelen of obligaties zal het illiquide crediet bij de bank afgelost kunnen worden [1]).

De positie van de middenstandsbank, die uit den aard der zaak aangewezen is op de financiering van de kleinnijverheid, is in dezen veel ongunstiger. Aan de vereischten, die de kapitaalmarkt stelt aan een emissie van aandeelen of obligaties n.l. gereede verhandelbaarheid en voldoende zekerheid, zal de midden- en kleinindustrie, door het geringe bedrag van de emissie en de onbekendheid van de credietvragende onderneming, niet kunnen voldoen. De middenbedrijven zouden bij een gunstige conjunctuur een onderhandsche emissie in overweging kunnen nemen.

De credietstaat van een middenstandsbank zal steeds meerdere credieten aangeven, die het bovenomschreven illiquide karakter hebben aangenomen. De bank kan slechts zeer geleidelijk tot een gedeeltelijke liquidatie van het crediet overgaan. De meest voorkomende vorm van aflossing van dergelijke Anlage-credieten is deze, dat de bank een jaarlijksche vermindering van het crediet eischt [2]). De middelen voor deze aflossing moet de debiteur vinden in een besparing van een gedeelte van het winstsaldo.

De middelen tot de verleening dezer industrieele credieten zal de middenstandsbank moeten vinden door opneming van middelen op langen termijn. Wij hebben gezien onder welke vormen de bank deze gelden kan opnemen ; bij de beschouwing van de liquiditeit zal nagegaan worden, of en in hoeverre een voldoende aanpassing van het passief- aan het actiefbedrijf bereikt is.

2. Credietvormen.

De voornaamste vormen, waarin de credietverleening door de middenstandsbank kan plaats vinden, zijn de volgende :

1⁰. disconto-crediet ;

2⁰. accept-crediet ;

---

[1]) Verondersteld wordt, dat de onderneming een behoorlijk rendement afwerpt.

[2]) Ook bij credieten, die een liquide karakter dragen, wordt somtijds een jaarlijksche aflossing geëischt. Vgl. pag. 163.

3°. voorschot-crediet ;
4°. rekening-courant-crediet.

Credietverleening door middel van *disconto-crediet* heeft plaats, wanneer een bank wissels van haar cliënt, getrokken op derden en voortspruitende uit een handelstransactie, verdisconteert.

De cliënt wordt dan voor het provenu van den wissel gecrediteerd, terwijl de bank of een verdere houder het bedrag van den wissel op den vervaldatum incasseert.

Het is duidelijk, dat de bank zonder bezwaren deze credietverleening financieren kan, wanneer een reëele handelstransactie daaraan ten grondslag ligt.

De tegenzin, dien de clientèle van den middenstand gewoonlijk aan den dag legt voor een tijdige en correcte voldoening van zijn schulden, maakt het disconto-crediet echter van weinig belang, overigens zeer ten nadeele van de crediteuren, die van de verkrijging van goedkoop crediet zijn uitgesloten. De leverancier is nu verplicht, het benoodigd bankcrediet op te nemen door middel van de vrij kostbare cessie van incasso's [1]).

Het *accept-crediet* is een credietvorm, waarbij de credietverleenende bank volstaat met een op haar door den geldnemer of een derde getrokken wissel te accepteeren, welke traite door den credietnemer bij een andere bankinstelling wordt verdisconteerd. De credietinstelling, die het accept in disconto neemt, is de eigenlijke geldgever [2]).

Het accept-crediet wordt door de middenstandsbanken slechts bij uitzondering verleend. Het wordt aangetroffen, wanneer zij in relatie met een grootbank of een centrale middenstandsbank staan. Deze credietvorm is ook niet zonder gevaren, immers de accepteerende bank geeft alleen haar handteekening, maar zij is verplicht op den vervaldatum het accept te honoreeren.

Wanneer zij haar finantieele positie overschat heeft en op den vervaldag de noodige middelen niet beschikbaar zijn, loopt haar voortbestaan ernstig gevaar [3]).

---

[1]) Vgl. de Jongh t. a. p. pag. 166.
[2]) Vgl. ook de Jongh t. a. p. pag. 126.
[3]) Vgl. Schulze-Delitzsch-Crüger t. a. p. pag. 210.

Het *voorschot-crediet* is de meest typische vorm, waarin het kleincrediet verleend kan worden. De oudere voorschot- en hulpbanken, de kleine credietvereenigingen verleenden de credieten bijna uitsluitend in dezen vorm. Tegenwoordig wordt het voorschot-crediet slechts zelden meer aangetroffen en dan gewoonlijk tot kleinere bedragen.

Daar het voorschot-crediet gewoonlijk op korten termijn loopt, wordt het met het oog op de liquiditeit van de bank somtijds in promesse-vorm gegoten. Meestal is het dan een credietverleening in blanco.

Het *rekening-courant-crediet* is de meest voorkomende credietvorm geworden, die het disconto- en voorschot-crediet grootendeels verdrongen heeft. De talrijke voordeelen, die het rekening-courant-crediet biedt, zijn de aanleidende oorzaak tot een algemeene invoering geweest.

Een belangrijk voordeel voor de bank is de gebruikelijke voorwaarde, dat de cliënt verplicht is al zijn transacties over de bank te laten loopen. Een groote omzet op de rekening kan nu verkregen worden, waardoor de bank in de gelegenheid is het bedrijf van den debiteur goed te leeren kennen. Verder wordt de winst voor de bank niet onbelangrijk vergroot door het verrichten van transacties, voortvloeiende uit het z.g. indifferent bedrijf en door vermeerdering van het bedrag van de omzetprovisie. De debiteur zal alle kasoverschotten aan de bank overwijzen, waardoor het risico voor de bank tot een minimum beperkt kan worden.

De bepaling, dat het rekening-courant-crediet ten allen tijde opzegbaar is of in een promesse-crediet kan omgezet worden, verhoogt de liquiditeitspositie van de bank.

Ook de voordeelen, die voor den cliënt uit de rekening-courantverhouding voortvloeien, zijn belangrijk. Ten eerste geniet hij een belangrijke rentebesparing ; slechts zooveel geld behoeft te worden opgenomen als zijn bedrijf eischt. Verder kan hij zeer spoedig tot aan het maximum van zijn crediet disponeeren, waardoor in plotselinge geldbehoefte kan voorzien worden.

Ten derde heeft de cliënt een contractueel geregeld verkeer met een en dezelfde bank, zoodat niet voor elke nieuwe trans-

actie een crediet behoeft te worden aangevraagd, terwijl hem bovendien de voordeelen van de moderne bankorganisatie, b.v. chèque- en giroverkeer, ten goede komen. Ten slotte wordt speciaal de kleine middenstander gedwongen tot nauwkeurige administratie en boekhouding. „Je bankmässiger, kaufmännischer die Genossenschaft, umsomehr wird der Handwerker-Genosse gezwungen selbst Kaufmann zu werden". [1])

Aan de rekening-courantverhouding zijn weinig nadeelen verbonden [2]). Wel stelt zij hooge eischen aan capaciteiten der bankleiders ; een minutieuse zorg voor de liquiditeitspositie van de bank wordt van hen geeischt.

Het wezen der rekening-courant is een op juridische gronden veelomstreden punt. De rechtspraak heeft zich ten slotte aan de handelsgewoonten aangesloten.

Schär geeft de volgende definitie van de rekening-courant :

„Das Wesen des Kontokorrents besteht darin, dass die einzelnen Geschäftsposten, die sich zur Eintragung in das Kontokorrent eignen, also die Elemente der ganzen Rechnung, stets in Beziehung und Zusammenhang mit allen übrigen Posten gebracht werden, das Kontokorrent bildet also ein Ganzes, innerhalb dieses Ganzen stehen sich die Soll- und Habenposten stets derart gegenüber, dass sie gegenseitig verrechnet, kompensiert werden können, Gegenstand von Klage und Streit ist daher stets der Saldo". [3])

Deze definitie, die alle wezenlijke elementen van de Duitsche rekening-courant bevat, is volkomen toepasselijk voor de Nederlandsche verhouding.

Levy zegt dat, „de rekening-courant is de overeenkomst tot wederkeerige credietverleening gedurende zeker tijdperk" [4]).

Deze definitie is door moderne schrijvers aangevallen en wel naar aanleiding van de uitdrukking : wederkeerige credietverleening. Terecht merkt Wttewaal op, dat volgens deze

---

[1]) Schönitz t. a. p. pag. 283.

[2]) Vgl. de Kat, Effectenbeheer. 2e druk, waar op pag 576 e.v. enkele nadeelen aan de rekening-courantverhouding verbonden, opgesomd worden.

[3]) Schär, Die Bank im Dienste des Kaufmanns, pag. 38.

[4]) Levy, Rekening-courant, pag. 224, 408.

definitie en de zich daarbij aansluitende rechtspraak, geen rekening-courantverhouding zou kunnen bestaan, wanneer gedurende den loop der handelsbetrekkingen een der partijen voortdurend over een creditsaldo had beschikt. Deze eenzijdige credietverleening, die in de practijk veelvuldig voorkomt, kan zeer goed als rekening-courantverhouding beschouwd worden.

De definitie van Levy berust op een verkeerde interpretatie van het begrip „credietverleenen" [1]). Volgens het algemeen heerschende begrip kan op een zeker oogenblik slechts een der partijen credietgever zijn, het saldo der rekening wijst aan, wie de credietgever is. Levy ging uit van de verouderde opvatting, dat de rekening-courant-verhouding onopzegbaar is voor den afsluitingsdatum, zoodat een vordering eerst aan het einde der verhouding wordt verrekend [2]).

Juister is de definitie van Wttewaal: „Rekening-courant is eene verhouding ontstaande uit een overeenkomst, waarbij partijen zich verbinden hunne wederzijdsche geldschulden te verrekenen en slechts het saldo te vorderen". [3])

In de rekening-courantovereenkomst behooren allereerst de volgende voorwaarden te worden opgenomen: [4])

I. Welke rechtsbetrekkingen aan haar ten grondslag liggen, gezien haar karakter van accessoire overeenkomst.

De werking van de R. C. O. is gewoonlijk algemeen d.w.z. alle transacties tusschen de bank en den cliënt zullen op haar betrekking hebben. Een uitzondering maken die waarden, waarvan het niet bedoeld of gewenscht is op een guldenrekening te boeken b.v. effecten, vreemde valuta, wissels enz.

II. De wijze, waarop de afrekening zal plaats hebben.

De partijen kunnen deze regeling geheel naar wensch maken. De R. C. O. kan direct of na bepaalden tijd opzegbaar zijn, ook kan zij afloopen na beeindiging der onderliggende rechtsbetrekking.

---

[1]) Wttewaal, de Nederlandsche rekening-courant, pag. 35 e.v.
[2]) Vgl. de Kat, t. a. p. pag. 576.
[3]) t. a. p. pag. 92.
[4]) Vgl. Fabius. Prae-advies Nederl. Juristenvereeniging 1921. Welke bepalingen ten opzichte van de rechtsverhoudingen uit rekening-courant moeten in de wet worden opgenomen? Pag. 6.

III. Het crediet. De grootte van het crediet kan geregeld worden, de voorwaarden van verleening, of de credietverhouding eenzijdig of wederkeerig zal zijn, de verplichtingen om promessen te teekenen, het saldo schriftelijk te erkennen, enz.

Aan twee voorwaarden, die gewoonlijk door de bank bij de verleening van een rekening-courant-crediet gesteld worden, n.l. de directe opzegbaarheid van het crediet en de verplichting tot promessen teekenen door den debiteur, dienen nog enkele beschouwingen gewijd te worden.

Van de mogelijkheid om de crediet-verhouding direct te kunnen doen eindigen (bij ontbreken van een andere regeling) kan zoowel de bank als de cliënt gebruik maken. Het saldo der rekening zal aangeven, welk bedrag schuldig of te vorderen is. De bank zal van dit recht gebruik kunnen maken, wanneer de debiteur niet aan zijn verplichtingen voldoet b.v. wanneer de debiteur nalaat incasso's en ander papier aan de bank over te geven, waardoor de omzet op zijn rekening te gering wordt of wanneer het crediet als Anlagekredit gebruikt wordt. [1]) Deze, door de meeste banken in haar rekening-courantvoorwaarden opgenomen mogelijkheid om het crediet direct te doen eindigen, is eenigermate in strijd met het karakter der rekening-courant. De bedoeling der partijen om een rekening tusschen hen loopende te houden m.a.w. om de afrekening daarvan uit te stellen [2]) is moeilijk in overeenstemming te brengen met de directe opzegbaarheid.

Vooral voor de clientèle der middenstandsbanken lijkt een opzeggingstermijn van drie maanden aanbevelenswaardig.

De voorwaarde, die aan den debiteur gesteld wordt, op verlangen van de bank voor het debetsaldo zijner rekening driemaands-promessen aan de order van de bank af te geven, heeft ten doel de bank in staat te stellen deze promessen bij de Nederlandsche Bank onder te brengen.

Aan het teekenen van promessen zijn voor den debiteur enkele bezwaren verbonden, die wij achtereenvolgens onder het oog zullen zien.

---

[1]) Vgl. Schulze-Delitzsch-Crüger t. a. p. pag. 206.
[2]) Fabius t. a. p. pag. 3.

Allereerst het kostenelement. De, door de Zegelwet voorgeschreven, zegelkosten van een promesse zijn vrij hoog en worden door de bank ten laste van den debiteur gebracht. Het is begrijpelijk, dat de debiteur tegen de betaling dezer kosten bezwaren maakt, te meer daar zij elke drie maanden terugkeeren. Ter besparing van zegelkosten is het bij vele banken usance geworden, dat de debiteur de promesse teekent, zonder dat tegelijk de datum en ook zelfs het bedrag ingevuld worden. Wanneer de bank den wissel wenscht te verdisconteeren, behoeft zij slechts datum en bedrag in te vullen. Beschikt de bank daarentegen over voldoende middelen en behoeft zij niet te disconteeren, dan houdt zij de promesse in portefeuille en kan zij zoodoende een dikwijls niet onbelangrijk bedrag aan zegel uitsparen. De Nederlandsche Bank heeft ernstig gewaarschuwd tegen deze handelwijze [1]), die immers het bezwaar met zich brengt, dat de promittent op alle tijden voor een onbekend bedrag met de scherpste wettelijke middelen kan worden aangevallen.

Het verdient dus ten zeerste aanbeveling, dat in elk geval het bedrag van de promesse, bij de teekening door den promittent wordt ingevuld [2]).

Het vrij kostbare promessecrediet [3]) kan voor den debiteur nog extra kosten meebrengen, n.l. wanneer de rekening, nadat deze gecrediteerd is voor het provenu van de verdisconteerde promesse, door stortingen hierop een credit-saldo aanwijst. De debiteur, die tijdelijk crediteur is geworden, krijgt op dit saldo slechts de lagere credietrente vergoedt. De bank brengt hem echter de hooge kosten van de disconteering van de promesse (interest, provisie en zegel) in rekening, zoodat het verschil tusschen promesse-rente en credit-rente te zijnen laste komt [4]).

---

[1]) Verslag Nederlandsche Bank 1916/17 pag. 15, vgl. ook de verslagen 1912/13 en 1913/14.

[2]) De geldigheid van blanco-teekening wordt door de rechtspraak erkend. Vgl. Arrest Hof Den Haag 25 Juni 1906. W. 8438. Cit. Molengraaff, Nederlandsch Handelsrecht 1917 pag. 325.

[3]) Vgl. van Overeem, Leerboek van het Handelsrekenen. Deel I, pag. 186 e.v.

[4]) Van der Velden, Bankconcentratie en credietpolitiek. Maandblad voor het Boekhouden 1917/18.

De Directie van de Nederlandsche Bank wijst nog op een ander gevaar, dat haar inziens voor den promittent aan de teekening van promessen kan verbonden zijn, waar zij schrijft : ,,Nog een ander verkeerd gebruik komt voor bij credietgevers ; indien zij promessen disconteeren, crediteeren zij den promittent niet altijd voor het provenu van de disconteering onder aftrek van rente en provisie ; het resultaat van deze omissie is, dat ten laste van den promittent een dubbele schuld gecreëerd wordt, één uit hoofde van het opgenomen crediet en één uit hoofde van de wisselrechtelijke verbintenis tegenover den oogenblikkelijken houder van wissel of promesse. Reeds dikwijls heeft de Bank in faillissementen de betreurenswaardige gevolgen van dergelijke nalatigheid voor den promittent leeren kennen, zoodat wij èn in het belang der promittenten èn ter verhindering van vermeerdering van obligo's tegenover het aanvankelijk overeengekomen credietcijfer, van onze discontanten vorderen, dat zij bij disconteering den promittent voor het provenu daarvan crediteeren." [1])

De Nederlandsche Bank is dus van meening, dat door het brengen van dezen creditpost in de rekening-courant van den debiteur compensatie met het debet-saldo plaats vindt.

In gelijken zin laat van Overeem zich uit : ,,Heeft nu de credietgevende bank de promesse verdisconteerd en is zij op den vervaldag onwillig of onmachtig deze ten behoeve van den cliënt te voldoen, dan is de promittent voor de betaling aansprakelijk. Afgezien van het feit, dat reeds deze omstandigheid hem in moeilijkheden zou kunnen brengen, loopt hij nog een ander gevaar hierin bestaande, dat hij, ingeval de bank failleert, voor het bedrag van een eventueel creditsaldo concurrent crediteur wordt, in plaats van dit in zijn geheel in mindering gebracht te zien van het hem verstrekte voorschot." [2])

Dit standpunt lijkt ons niet wel houdbaar en de aanbevolen boeking noch noodig, noch gewenscht [3]).

---

[1]) Verslag Nederlandsche Bank 1916/17 pag. 16.
[2]) t. a. p. pag. 16 e.v.
[3]) Vgl. Arrest Hof Amsterdam 5 Januari 1917. N. J. 1917, pag. 433, de promessevordering dient buiten de rekening-courant te blijven. Cit. de Kat, t. a. p. pag. 574.

Immers worden in de practijk promessen afgegeven tot zekerheid voor, en tot dekking van, de schuld van den promittent. Sinds schuldvernieuwing door promesse-afgifte door de rechtspraak wordt verworpen [1]), is de promesse een middel om betaling te verkrijgen en te verzekeren. De promittent geeft een schuldbekentenis, met vervangbaargestelden schuldeischer, tot dekking van zijn schuld. De credietgever kan geen betaling vorderen zonder teruggave van het dekkingsmiddel. Er ontstaat dus niet een dubbele schuld : de houder der promesse kan de vordering van de bank onvoorwaardelijk doen gelden ; de bank zelf slechts tegen teruggave van de promesse. [2]) Failleert de credietgever, terwijl hij geen houder meer van de promesse is, dan kan de curator voor het gedekt bedrag geen recht doen gelden, zoolang de promesse niet is teruggekeerd. Door ontvangst van de promesse wordt de vordering van den credietgever omgezet in een voorwaardelijke vordering. Deze voorwaarde is dan gelegen in de bevrijding van den promittent ter zake van de afgegeven promesse.

3. Onderpanden.

Het onderpand, dat de debiteur aan de bank kan aanbieden als zekerheid voor de richtige nakoming van zijn verplichtingen, kan zich in talrijke vormen voordoen. Het is gewenscht in deze bonte verscheidenheid eenig systeem te brengen, al zal het somtijds moeilijk zijn na te gaan in welke groep een bepaald onderpand moet worden ondergebracht. Dikwijls zal men ook een combinatie van twee of meer soorten van zekerheid aantreffen b.v. borgstelling verbonden met hypotheek, met cessie enz.

De soorten van zekerheid kunnen in de drie volgende hoofdgroepen worden ingedeeld. Als zekerheid kan dienen :

1. de algeheele, tegenwoordige en toekomstige vermogenspositie van den debiteur.

2. de algeheele, tegenwoordige en toekomstige vermogens-

---

[1]) Arrest Rechtbank Amsterdam, 25 Mei 1917. N. J. 1918, pag. 823. Arrest Hooge Raad, 21 Februari 1913. W. 9492.

[2]) Vgl. Arrest Rechtbank Rotterdam, 7 October 1912. N. J. 1913, pag. 241.

positie van den debiteur, met daarnaast een preferentie op een bepaald deel van zijn vermogen.

3. de algeheele, tegenwoordige en toekomstige vermogenspositie van den debiteur, met daarnaast het geheele of gedeeltelijke vermogen van een derde.

Wanneer de debiteur alleen zijn vermogen als zekerheid stelt, zonder dat daarbij een preferentie op een gedeelte daarvan gegeven wordt, zegt men, dat het crediet in blanco verleend is. [1]) Het is onjuist blanco-crediet gelijk te stellen met ongedekt crediet [2]). Blanco-crediet wordt gedekt door het geheele vermogen van den debiteur, een onderpand, dat somtijds door de banken met graagte wordt aangenomen. Ongedekt crediet is een crediet, waarvoor geen dekking aanwezig is en dat bij liquidatie, bij gebrek aan voldoende activa, een verliespost voor den credietgever kan beteekenen.

Blanco-crediet wordt zelden verleend. Het kan toegestaan worden, wanneer de soliditeit van credietnemer boven allen twijfel verheven is of wanneer de credietnemer geen in geld waardeerbaar bezit heeft dat als speciaal onderpand voor zijn verbintenissen kan dienen. In beide gevallen, die merkwaardigerwijze twee uitersten vormen, zal het crediet op korten termijn loopen. Een hoofdvereischte voor de verleening van blanco-crediet is, dat de bank in staat is de vermogenspositie en de persoonlijke kwaliteiten van den credietnemer grondig te kunnen beoordeelen [3]).

De meeste middenstandsbanken verbieden statutair uitdrukkelijk het verleenen van blanco-crediet. Slechts een enkele bank mag onder bepaald genoemde voorwaarden en tot een beperkt bedrag deze credieten verleenen [4]).

De gevaren voor een middenstandsbank aan het verleenen van blanco-crediet verbonden zijn niet onbelangrijk. Gewoonlijk toch zal de reden van deze credietverleening te vinden zijn in het ontbreken van verpandbare activa van den debiteur.

---

[1]) Vgl. Dufourmentelle, t. a. p. pag. 10.

[2]) Bv. Fabius. Voordrachten over munt-, crediet- en bankwezen, pag. 60.

[3]) Ook het vermogen van de vrouw kan bij deze credietverleening een rol spelen.

[4]) Bv. Hanzebank te 's-Hertogenbosch, Statuten art. 47.

Zijn persoonlijke en moreele hoedanigheden en capaciteiten zullen dan in de plaats van in geld realiseerbare activa moeten treden. Hoewel het ongetwijfeld op den weg der middenstandsbanken ligt ijverige en vakkundige arbeiders, die een eigen bedrijf wenschen te beginnen, maar niet over voldoende middelen kunnen beschikken, met een klein crediet te steunen, kan toch door verschillende omstandigheden (overlijden van den debiteur, prijsdaling enz.) de vordering van de bank ernstig gevaar loopen.

In Italië en Frankrijk, waar de verleening van dit soort blanco-credieten steeds vrij belangrijk is geweest [1]), heeft deze een philanthropisch karakter gekregen. Dufourmentelle [2]) definieert het blanco-crediet als volgt : ,,Le prêt d'honneur est un crédit personnel, de consommation ou de production, consenti dans un sentiment de philanthropie, aux travailleurs les plus modestes ou aux personnes éprouvées par la gêne, en considération de leur valeur bien plus que de sûretés accessoires fournies, et sous obligation morale de remboursement, pour les aider à surmonter ou à prévenir les crises de l'existance."

De credietverleening in blanco is voor de middenstandsbanken meer te beschouwen als een ,,oeuvre" dan als een ,,affaire" ; vele kleine ,,banques populaires" in de Latijnsche landen beschouwen dit als haar hoofddoel. [3]) De Duitsche Kreditgenossenschaften, die weinig blanco-credieten verleenen, spreken van een credietnemer, die ,,kreditwürdig", maar niet ,,kreditfähig" is.

Van meer belang is voor het Nederlandsche middenstandsbankwezen de credietverleening met, als onderpand, een preferentie op een bepaald deel van het vermogen van den debiteur. Wanneer de bank een preferentie krijgt op roerend goed of op vorderingen van den credietnemer, noemt men dit verpanding, wanneer de preferentie rust op een onroerend goed, spreekt men van hypotheek. Wanneer de aard van het onderpand in aanmerking wordt genomen, kan de volgende indeeling gemaakt worden :

[1]) Vgl. del Vo. Le prêt d'honneur envisagé sous ses différentes formes. Congrès international du crédit populaire 1900.
[2]) T. a. p. pag. 18.
[3]) Lambrechts, Le problème social de la petite bourgeoisie, pag. 377.

I. roerende goederen : *a.* effecten [1]) en *b.* goederen. II. vorderingen : *a.* aannemingssommen, *b.* polis van levensverzekering, *c.* wissels en incasso's. III. onroerende goederen.

Wanneer de credietverleening geschiedt op onderpand van het vermogen van een derde, spreekt men van borgstelling. Bij een nadere beschouwing van de borgstelling zullen wij de aandacht erop vestigen, dat de borg ook een speciaal onderpand voor de eventueele nakoming van zijn verplichtingen kan geven, waarop de bank bij voorrang haar vordering kan verhalen. Wanneer noch de credietnemer, noch de borg een speciaal onderpand gegeven hebben, zou men kunnen spreken van een credietverleening dubbel in blanco.

Bij de volgende bespreking van de verschillende onderpanden willen wij ons beperken tot bovengenoemde, die speciaal voor het credietbedrijf van de middenstandsbank van belang zijn. Voor een algemeene bespreking van de verschillende soorten van zekerheid kan verwezen worden naar de verschillende handboeken [2]).

Effecten.

De effecten vormen voor elke bank een zeer geliefd onderpand. Het in elk verpandingscontract opgenomen beding, dat de bank gerechtigd is het onderpand te herbeleenen, maakt de op onderpand van effecten verleende credieten zeer liquide. Bij verkoop van het onderpand zal een gereede verhandelbaarheid ter beurze de risico's voor de bank kunnen beperken.

De voorliefde van de bank voor het effectenonderpand blijkt uit de relatief lage rente, die zij den debiteur in rekening brengt. Zoowel voor prolongatie als voor het rekening-courant-crediet brengt de bank in rekening den rentevoet voor prolongatie, vermeerderd met een provisie, die volgens het Reglement van den Bond voor den Geld- en Effectenhandel in de Provincie minstens 1.8 % per jaar moet bedragen.

---

[1]) Om practische redenen zijn de effecten ondergebracht in de groep van de roerende goederen, niet in die der vorderingen.

[2]) Kaeferlein, Der Bankkredit und seine Sicherungen. — Rozumek-Das Kreditgeschäft im Bankbetriebe. Zie ook Fabius, Voordrachten t. a. p.

Bij de middenstandsbanken is het effectenonderpand voor handelscredieten zeer gering. De handeldrijvende- en industrieele middenstand zal zijn kapitaal gewoonlijk geheel in het bedrijf laten werken, zoodat van een belegging daar buiten zelden sprake is.

Het liquide karakter van het effectenonderpand, dat bestaat uit niet-officieel genoteerde fondsen, is natuurlijk vrij gering. Aandeelen op naam, waarop een gedeeltelijke storting heeft plaats gehad, kunnen bovendien alleen verkocht worden, wanneer de directie der betrokken vennootschap met den nieuwen aandeelhouder genoegen neemt.

Enkele middenstandsbanken voorzien statutair in de mogelijkheid, dat haar eigen aandeelen in onderpand voor een verleend crediet worden aangenomen. In dit geval is de liquiditeit van het effectencrediet geheel illusoir en komt deze credietverleening gewoonlijk neer op een verkapte teruggave van stortingen van aandeelhouders. Afgezien van de geldigheid van deze verpanding [1]), is een dergelijke transactie voor de bank als economisch gevaarlijk te beschouwen. In elk geval zal een strenge beperking in dezen geboden zijn.

Enkele, bij de middenstandsbank voorkomende soorten van onderpand, nl. het spaarbankboekje en het Staatsschuldboekje, kunnen hier in het kort beschreven worden.

De Staatsschuldboekjes, die een complement van de spaarbankboekjes vormen, zijn door inschrijving van een gedeelte van het tegoed daaruit ontstaan. Dientengevolge kan de vordering van een houder van een Staatsschuldboekje op zich zelf niet rechtsgeldig worden verpand, maar moet bovendien de in het spaarbankboekje geconstateerde vordering in pand gegeven worden. Het recht van verhaal kan, in verband met de bepalingen der Spaarbankwet, slechts worden uitgeoefend door middel van inning van het geheel of een gedeelte dier vorderingen. De bank is, ingeval de debiteur niet aan zijn verplichtingen voldoet, gerechtigd van het Staatsschuld-

---

[1]) Vgl. ook Inkoop van eigen aandeelen. Prof. Mr. Drucker, Mrs. de Kat en de Gavere 1923. Overdruk van artikelen, verschenen in de „Economisch-Statistische Berichten" en de „Naamlooze Vennootschap".

boekje het aan haar verschuldigde bedrag door bijschrijving over te brengen op het spaarbankboekje. De Rijkspostspaarbank, die op de acte van verpanding een aanteekening heeft geplaatst, dat zij van de verpanding heeft kennis genomen, is verplicht het verschuldigde bedrag aan de bank uit het tegoed van den spaarder te betalen. De kapitalen, die op de Staatsschuldboekjes zijn ingeschreven, zijn onderhevig aan koersschommelingen. De bank zal daarom een kleiner crediet toestaan dan de reëele waarde van de inschrijving bedraagt.

De verpanding van Staatsschuld- en spaarbankboekjes heeft meestal plaats tot meerdere zekerheid van een borgstelling ten behoeve van een debiteur van de bank.

Goederen.

De verpanding van goederen heeft bij het credietbedrijf van de middenstandsbanken, slechts zeer zelden plaats. Volgens de wettelijke regeling van het pandrecht, moet het verpande, roerende goed in het bezit van den pandnemer of van een derde gebracht worden. Het eerste geval doet zich bij de banken natuurlijk hoogst zelden voor. Het is practisch uitgesloten dat de bank het goederenonderpand van haar debiteuren in haar eigen lokalen onderbrengt. Dit vinden wij wel in Italië, waar de banche popolari onder haar kantoorgebouwen een kelder of opslagruimte bezitten, waar de vaten wijn der credietttrekkende wijnboeren als onderpand van hun schuld liggen.

Een meer gebruikelijke vorm is de bewaring in een veem. De middenstand heeft echter gewoonlijk een te kleine voorraad goederen, om deze voor opslag in een veem in aanmerking te doen komen. Voor de groote credietnemers heeft zich de wenschelijkheid doen gevoelen, hun voorraden in een veem te kunnen opslaan. In enkele grootere handelscentra zijn dan ook z.g. middenstandsveemen opgericht, b.v. te Utrecht, Tilburg, Maastricht enz. De ceelen, die door deze veemen worden afgegeven, kunnen door de middenstandsbank beleend worden.

De financiering van den overzeeschen handel, die bijna geheel tegen onderpand van goederen plaats heeft, valt buiten den werkkring der middenstandsbanken.

Veel bezwaren zijn in de practijk verbonden aan den eisch van den wetgever, dat de goederen in het bezit van den pandnemer of van een derde gebracht moeten worden. Immers de middenstander, hetzij handelaar of industrieel, die crediet noodig heeft en geen persoonlijke of zakelijke zekerheid kan stellen, zal zeer bezwaarlijk zijn magazijn-voorraad of winkelopstand kunnen verpanden. Een behoorlijke gang van het bedrijf is zonder deze goederen niet wel mogelijk en men heeft daarom op middelen gezonnen om den credietgever een preferentie op de goederen te geven, zonder dat deze aan het bedrijf behoeven te worden onttrokken.

Verschillende methoden zijn beproefd om tot zekerheid van de vordering, den magazijnvoorraad of den winkelopstand te doen dienen. Een dergelijk contract, dat door de banken gewoonlijk afgesloten wordt tot meerdere zekerheid van een dubieuse vordering of bij gebrek aan een ander onderpand, heeft steeds iets gewrongens en iets riskants. De overeenkomst heeft een gewrongen karakter, omdat zij feitelijk een gefingeerd contract is, dat den vorm van een koop- of commissie-contract heeft, maar een pand-contract bedoelt te zijn. Het hieraan verbonden risico vloeit voort uit de mogelijkheid, dat de rechtspraak de geldigheid van een dergelijk contract ontkent.

De z.g. Sicherungsübereignung is van Duitschland naar ons land overgebracht. De Duitsche kleinhandel en nijverheid is betrekkelijk vroeg met het bankwezen in aanraking gekomen, waardoor de behoefte aan dezen credietvorm, die speciaal voor den middenstand van belang is, zich daar eerder openbaarde. Het Duitsche pandrecht wijkt slechts in onderdeelen van het onze af, tengevolge waarvan de Duitsche methoden zonder veel bezwaar op ons recht konden worden overgebracht.

Een onderscheiding, die voor deze materie van groot belang is, is de verdeeling der goederen in winkelopstand, machines, gereedschappen e.d., dus goederen die bestemd zijn om in het bedrijf te blijven, en in die, welke bestemd zijn om het bedrijf te verlaten n.l. de magazijnvoorraad.

Op meerdere wijzen is in Duitschland getracht een rechtsgeldig substituut voor de verpanding te vinden. Over de bestaanbaarheid van dergelijke contracten wordt verschillend

geoordeeld. Schönitz [1]) acht een dergelijke overeenkomst, mede op den grond van de Duitsche rechtspraak, juridisch bestaanbaar voor een enkelen vorm n.l. voor de goederen, die in het bedrijf blijven, terwijl Hoeniger alle vormen strijdig met het Duitsche recht acht [2]). Hoeniger onderscheidt drie wijzen, waarop een Sicherungsübereignung kan plaatsvinden [3]), waarvan de laatste vorm n.l. het commissiecontract een uitvoerige behandeling vindt. Het commissiecontract vindt in de practijk veel toepassing. In dezen geest zijn enkele contracten door de Barmer Bankverein afgesloten [4]). De debiteur verplicht zich daarbij zijn goederen aan de bank als zekerheid te geven en haar bovendien zijn tegenwoordige en toekomstige vorderingen te cedeeren. Volgens deze overeenkomst heeft de debiteur zijn geheele tegenwoordig en toekomstig vermogen (verondersteld mag worden, dat hij geen ander vermogen bezit) aan de bank gecedeerd, zonder dat hiervan aan de andere crediteuren iets bekend kan zijn. Op grond van ongeoorloofde benadeeling van crediteuren, heeft de Duitsche rechtspraak enkele malen deze contracten, naar aanleiding van de §§ 138 en 826 B. G. B. ongeldig verklaard [5]). Slechts wanneer de debiteur voor de buitenwereld zijn zelfstandigheid opgeeft en als vertegenwoordiger optreedt, terwijl de bank ook door derden als eigenares der goederen beschouwd wordt, kan de overdracht juridisch bestaanbaar beschouwd worden [6]). Het criterium ligt dus in het feit van de openbaarheid van de overeenkomst. Wanneer de debiteur in schijn een zelfstandig bestaan heeft, waardoor crediteuren gedupeerd worden, is een onrechtmatige daad volgens § 826 B. G. B. aanwezig [7]).

De gevolgtrekking, die uit het Duitsche recht door Hoeni-

---

[1]) T. a. p. pag. 333.
[2]) Hoeniger, die Sicherungsübereignung von Warenlagern pag. 54, ook Hallbauer, Sicherungsübereignung, Bankarchiv. 1910/11 pag. 307.
[3]) T. a. p. pag. 58.
[4]) Zie bijlage II.
[5]) Art. 138 B. G. B. al. I luidt : Ein Rechtsgeschäft, dass gegen die guten Sitten verstösst, ist nichtig.
[6]) T. a. p. pag. 115.
[7]) De bank is dan aansprakelijk voor de geleden schade, vgl. Rozumek t. a. p. pag. 271.

ger gemaakt wordt, dat een overeenkomst, waarbij goederen aan een crediteur tot zekerheid van een vordering worden overgedragen, zonder dat hiervan aan derden blijkt, nietig is, kan ook uit het Fransche recht gemaakt worden. Art. 2076 C.c. bepaalt, dat het pand in de macht van den pandnemer of van een derde gebracht moet worden. Enkele malen heeft de Fransche wetgever een uitzondering op den regel van art. 2076 C.c. toegestaan. Echter werd hierbij uitdrukkelijk bepaald, dat in de gevallen, waarin het pand in de macht van den pandgever blijft, publiciteit door middel van inschrijving in publieke registers vereischt wordt. Wanneer het koloniale recht buiten beschouwing gelaten wordt, vinden wij als uitzondering de wet van 18 Juli 1898, „sur les warrants agricoles". De Fransche landbouwers kunnen volgens deze wet hun oogst, vee e.d. verpanden, terwijl het pand in hun bezit blijft. Verder de wet van 1 Maart 1898 „tendant à modifier l'article 2075 du Code civil". In deze wet wordt bepaald, dat koopwaren en winkelopstand verpand kunnen worden, zonder dat deze goederen aan de macht van den debiteur worden onttrokken.

In België heeft de wetgever, ten gerieve van den middenstand, een uitzondering gemaakt op den regel, dat het pand niet in het bezit van den pandgever mag blijven. Bij de wet van 15 April 1884 wordt aan de Caisse générale d'épargne et de retraite toegestaan tegen onderpand van den oogst, gereedschappen, meubilair enz. aan den landbouwenden stand voorschotten te verleenen.

De wet van 25 October 1919 „sur le crédit professionel en faveur de la petite bourgeoisie commerçante et industrielle" bepaalt, dat alle waarden, waaruit de zaak bestaat, zooals de goodwill, winkelopstand, gereedschappenvoorraad enz. aan bepaalde bankinstellingen verpand kunnen worden. Deze verpanding moet in registers worden ingeschreven. De vorderingen uit verkoopen voortspruitende kunnen slechts aan door de Regeering aantewijzen bankinstellingen of aan de leveranciers gecedeerd worden. [1])

---

[1]) Bijlage III. Vgl. ook de Coster, Belgische Middenstandswetgeving. In- en uitvoer 1919 pag. 1327.

Het Nederlandsche recht kent dergelijke uitzonderingsbepalingen niet. Een poging om ook in ons recht een pandrecht met terzijdestelling van art. 1198 al. 2, B. W. in het leven te roepen is mislukt [1]).

Art. 1198 B. W. is voor de totstandkoming van een geldige pandovereenkomst beslissend. Ook de regels, die het Nederlandsche recht voor de verpanding stelt, beoogen de openbaarheid van de overeenkomst in het belang van derden te bevorderen [2]). De vraag is of een debiteur, tot meerdere zekerheid aan een bank, op rechtsgeldige wijze een voorrang kan verschaffen op aanwezige voorraden of winkelopstand, die in het bezit van den debiteur blijven. Art. 1198 bepaalt nu uitdrukkelijk, dat de goederen aan den crediteur of aan derden ter hand gesteld moeten worden, zoowel in het belang van dezen zelf als van andere crediteuren. Het Fransche pandrecht eischt, zooals wij gezien hebben, de werkelijke overgave van het goed. De latere Nederlandsche jurisprudentie gaat ook in deze richting. Als voorwaarde voor de rechtsgeldigheid van de pandovereenkomst wordt de bekendheid van derden met deze overeenkomst gesteld [3]).

[1]) Zie de handelingen der Nederlandsche Juristenvereeniging 1887. Prae-advies Rombach. „Op welke wijze en met welke rechtsgevolgen behoort een afzonderlijk zakelijk verband gevestigd te kunnen worden op te veld staande vruchten en op het in het bezit des pandgevers blijvend vee en landbouwgereedschap". De voorstellen van den praeadviseur, o.a. om bij verpanding de goederen en den oogst in het bezit van den landbouwer te laten en de pandacte in openbare registers te doen inschrijven, werden verworpen. (Deel I. pag. 93).

[2]) Vgl. Asser-Scholten, Burgerlijk recht II, pag. 321.

[3]) Vonnis Rechtbank Maastricht 5 October 1922, N. J. 1923 pag. 64. Geen pandrecht wordt erkend op zaken, die in de macht van den pandgever blijven. De pandovereenkomst moet voor derden uiterlijk waarneembaar zijn.

Vonnis Rechtbank 's-Hertogenbosch 23 December 1921, N. J. 1922 pag. 1088.

Het is niet voldoende, wanneer de pandnemer de sleutels der kast heeft, waarin de verpande goederen zich bevinden. Aangezien de kast verplaatsbaar was, is aangenomen, dat de pandnemer de beschikking over de kast had en tengevolge daarvan ook over de zich daarin bevindende goederen.

Vonnis Rechtbank Roermond, 9 November 1922, N. J. 1923 pag. 65.

De onttrekking der roerende goederen aan de macht van den schuldenaar moet openbaarheid aan het pandrecht geven. Het feit, dat een derde in het bezit was van de sleutels der loodsen, geregeld de terreinen betrad en door partijen is aangesteld tot bewaarnemer der goederen, onttrok i.c. de goederen niet aan de macht van den pandgever.

De verschillende vormen van verpanding, die in Nederland worden toegepast, waarbij het pand in het bezit van den pandgever blijft, zijn dus als nietig te beschouwen.

Toch komt deze soort van zekerheidstelling in verschillende vormen voor, waarvan de voornaamste hier genoemd mogen worden.

Van de mogelijkheid, die art. 1198 B. W. biedt, dat het pand in de macht van een derde gebracht kan worden, maakt men in de practijk gebruik om het goed aan een bediende van den debiteur over te geven. De debiteur behoudt dan feitelijk de macht over het pand. Ook kan de crediteur een afgesloten deel van het magazijn of van het terrein van den debiteur huren, waardoor de goederen in het bezit van de bank komen. Een derde, gewoonlijk een employé van den debiteur, wordt als bewaarder aangesteld. Hij kan namens den crediteur tegen een ontvangbewijs goederen uit het magazijn aan den debiteur afleveren. De debiteur zal er voor moeten zorgen, dat voldoende goederen tot dekking van de schuld, in onderpand blijven.

Deze vormen van zekerheidsstelling zullen, met talrijke andere, zeer bezwaarlijk aan de eischen van een rechtsgeldige overdracht kunnen voldoen.

Toch is het mogelijk dat de bank zich op rechtsgeldige wijze meerdere zekerheid voor haar vordering verschaft, en wel door een contract van verkoop met beding van wederinkoop.

Deze wijze van zekerheidstelling kan toegepast worden, wanneer het betreft goederen, bestemd om in het bedrijf te blijven, b.v. machines, meubelen enz. De bank zal dan nauwkeurig hebben na te gaan, of de goederen al betaald zijn of onder het hypotheekrecht vallen. Een conflict met den verkooper of den hypotheekhouder zou, ingeval van faillissement, niet uitgesloten zijn.

Wanneer de magazijnvoorraad tot zekerheid moet strekken, verdient de koopovereenkomst met een commissiecontract de meeste aanbeveling. De debiteur zal de goederen zonder speciale machtiging van de bank kunnen verkoopen. De bank kan bij den koop van den voorraad twee wegen inslaan. Zij kan de goederen direct voor een bepaalde som koopen ofwel zij

kan een koop sluiten voor een prijs, die bepaald wordt door de opbrengst van de goederen bij lateren verkoop.

De eerste wijze verdient aanbeveling, aangezien hiermede het karakter van een koopovereenkomst het meest benaderd wordt. In beide gevallen zal de bank zich de vorderingen wegens den verkoop der goederen laten cedeeren. De debiteur-commissionair wordt dan gecrediteerd voor de koopsom der goederen, terwijl bij verkoop de goederenrekening wordt gecrediteerd voor het bedrag der verkoopen.

Ook aan deze laatste vormen van zekerheidstelling zijn echter groote bezwaren verbonden[1]). De bank zal hier in hooge mate afhankelijk zijn van de goede trouw van den debiteur.

Aannemingssommen.

De verpanding of cessie van aannemingssommen is een voor de bank zeer geliefd onderpand. De betrekkelijk groote zekerheid, vooral wanneer de aanbesteder een publiekrechtelijk lichaam is of van die zijde financiëele steun wordt ontvangen en de aannemer bovendien voldoende technische en commerciëele kennis bezit, maakt de transactie aantrekkelijk voor de bank.

De aannemer, wien het bouwen van een werk gegund is, zal bij uitzondering over de middelen beschikken om zelf den bouw tot aan de oplevering te financieren. De aanbesteder komt hem hierin tegemoet, doordat deze de aannemingssom in termijnen uitbetaalt, naar gelang de bouw van het werk vordert. Ook deze termijnbetaling zal meestal voor den aannemer onvoldoende zijn om hem in staat te stellen de loonen en gekochte materialen op tijd uit te betalen. De bank kan nu te hulp komen, doordat zij den aannemer een crediet opent op onderpand van de termijnen van betaling. Een crediet wordt dan geopend tot een maximum, dat het bedrag van den eerstkomenden termijn niet te boven gaat. De borgen, die tegenover den aanbesteder de richtige aflevering van het werk garandeeren, zien door deze cedeering hun risico belangrijk

---

[1]) Wordt een dergelijk contract aangegaan in het vooruitzicht van een faillissement, dan bestaat de mogelijkheid, dat dit nietig verklaard wordt op grond van art. 42 F. W. e.v. Vgl. Arrest Hof Arnhem 2 Januari 1923. W. 10983.

stijgen [1]). In de overeenkomst van verpanding of cessie zal de kennisneming hiervan door den aanbesteder voorkomen, waardoor deze verplicht is de betaling der termijnen aan de bank te doen [2]).

De aanbesteder zal door deze betalingen aan de bank tegenover den pandgever rechtsgeldig zijn gekweten.

De coöperatieve woningbouwvereenigingen zijn geruimen tijd de clientèle der middenstandsbanken geweest. De verpanding van subsidies, welke deze coöperaties van overheidswege ontvingen, was veelal niet mogelijk. Het Rijk sloot in haar subsidievoorwaarden de verpanding van de subsidie gewoonlijk uit.

Polis van Levensverzekering.

Een contract van levensverzekering wordt gewoonlijk afgesloten door hen, wier verdiensten hoofdzakelijk voortvloeien uit eigen arbeidskracht en wier overlijden nabestaanden dus onverzorgd zou achterlaten. Een belangrijk deel van den middenstand heeft dan ook ten behoeve van het gezin een levensverzekering gesloten.

De polis heeft, wanneer de premie gedurende een aantal jaren betaald is, een zekere afkoopwaarde en de verzekeringsmaatschappij verplicht zich op verlangen van den verzekerde hem de contante waarde daarvan uit te keeren. De verzekerde kan nu deze vordering, die in contanten omgezet kan worden, verpanden of cedeeren. Wanneer de bank een polis van levensverzekering in onderpand voor een vordering aanneemt, zal zij allereerst naar de contante afkoopwaarde der polis informeeren. De pandovereenkomst wordt door beide partijen gewoonlijk op de rugzijde der polis geteekend en aan den verzekeraar voorgelegd, die schriftelijk verklaart van de verpanding te hebben kennisgenomen. (Art. 1199 B. W.).

Voor de richtige betaling der premie door den debiteur eischt de bank soms een of meer borgen, die bij nalatigheid van den verzekerde voor de betaling moeten opkomen. Wanneer de debiteur of eventueele borgen niet in staat zijn voor een ver-

[1]) Vgl. Hendrix, Bouw-borgtocht pag. 191 e.v.
[2]) Art. 1199 B. W.

dere premiebetaling te zorgen zal de bank dikwijls gedwongen zijn de betaling voort te zetten. Ook kan de verplichting tot premiebetaling gedurende enkele jaren, met medewerking van den verzekeraar, ophouden, waartegenover de andere partij zich met een vermindering van de contante waarde der polis moet tevreden stellen. De beteekenis van dezen maatregel ligt hierin, dat de debiteur mogelijk na eenige jaren weer in staat zal zijn de premiebetaling te hervatten. Wanneer de afkoopwaarde van de polis voldoende is om de vordering van de bank te dekken, zal de bank natuurlijk tot afkoop kunnen overgaan.

De polis als onderpand voor een credietverleening, brengt voor den geldgever het groote voordeel mede, dat bij geregelde betaling der premies het onderpand steeds in waarde stijgt.

De middenstandsbanken zullen de polis gewoonlijk slechts als bijkomstige zekerheid voor een credietverleening accepteeren. Het bedrag der afkoopwaarde van de polis is gewoonlijk te gering om geheel ter dekking van de vordering te dienen, terwijl het risico van de insolvabiliteit van verzekeraar of verzekerde niet te onderschatten is.

Het bedrag van de polis wordt gewoonlijk hooger gesteld dan dat van het verleende crediet. Bij overlijden van den credietnemer zal de bank niet alleen haar geheele vordering kunnen incasseeren; maar bovendien aan nabestaanden het restant kunnen uitkeeren.

In Duitschland schijnt de polis als onderpand niet hoog te worden aangeslagen. Schönitz [1]) wenscht voor de credietcoöperaties de polis slechts te accepteeren ,,zur Rettung einer Forderung''.

Incasso's.

Een typisch onderpand, dat de middenstander aan zijn bank kan aanbieden, zijn de incasso's. Het accepteeren van wissels in den kleinhandel heeft hier te lande nooit vasten voet gekregen. Het voornaamste bezwaar is wel, dat de meeste afnemers een afkeer ervan hebben op een bepaalden datum een schuld te moeten betalen. Het uitstel van betaling bij den wissel is een uitvloeisel van deze gewoonte. Bovendien zijn

[1]) t. a. p. pag. 332.

de vorderingen van een leverancier op zijn cliëntèle bezwaarlijk in wisselvorm te gieten. Door middel van wisseldisconto zal de middenstand dus zelden in de geldbehoefte kunnen voorzien. Een van de laatste jaren dateerend onderpand vormen de incasso's, welke de credietnemers in den vorm van kwitanties of wissels aan de bank cedeeren of verpanden.

De ,,Diskontierung von Buchforderungen" is uit Oostenrijk via Duitschland tot ons gekomen. In eerstgenoemd land heeft deze bedrijfstak in het begin dezer eeuw een zeer groote vlucht genomen, zonder dat zich tegen dezen credietvorm noemenswaard verzet merkbaar maakte [1]). Anders was de houding in Duitschland, toen daar te lande het disconteeren in praktijk gebracht werd. In vakbladen, brochures en monographieën werd zeer ernstig critiek uitgeoefend. Lansburgh, de redacteur van ,,die Bank", heeft herhaaldelijk het systeem als schadelijk voor Duitschland's bankwezen en middenstand veroordeeld[2]). Crüger, de voorzitter van den ,,Allgemeiner Verband", talrijke kamers van koophandel, meerdere groot-industriëelen hebben zich principiëele tegenstanders getoond. Ook Schönitz [3]) en Henry Wolff [4]) hebben, hoewel in meer gematigde termen, hun critiek uitgeoefend. Als voorstanders zijn te noemen de reeds genoemde Hansabund en talrijke vereenigingen en organen van den handelsdrijvenden- en industriëelen middenstand. Tot de absolute voorstanders zijn ook te rekenen : Hartrodt, Die Diskontierung von Buchforderungen in banktechnischer, volkwirtschaftlicher und rechtlicher Beziehung erschöpfend dargestellt ; en Müller : Die Diskontierung

[1]) De grootere middenstand krijgt dit crediet van de z.g. ,,Warenabteilungen" der banken, die dan quasi als verkoopbureau van de betrokken firma optreden.

De factuur gaat dan b.v. uit van Warenabteilung der Anglo-Oesterreichischen Bank. Verkaufbureau von ....

Doordat het kartelwezen in Oostenrijk vrij sterk ontwikkeld is en de banken veelal als verkoopbureaux der syndicaten optreden, is deze wijze van factureeren het publiek niet vreemd. Deze methode heeft het voordeel, dat deze vorderingen werkelijk bankvorderingen zijn. Het crediet bedraagt circa 80 % van de vorderingen.

[2]) die Bank 1913 pag. 1131 ; die Bank 1916 pag. 628, 713.

[3]) t. a. p. pag. 334, 351. en zijn antwoord op de prijsvraag van den ,,Hansabund": Durch welche praktisch durchführbaren Mittel kann das für Errichtung und Betrieb kleingewerblicher Unternehmungen erforderliche Anlage- und Betriebskapital beschafft werden ?

[4]) Zie zijn antwoord op bedoelde prijsvraag van den Hansabund.

offener Buchforderungen 1909. De schrijvers van twee, zeer interessante monographieën, Arnold en Hoeniger, komen tot een verschillende conclusie. Arnold [1]) heeft een open oog voor de voor- en nadeelen aan het disconteeren verbonden; hij beschouwt deze als een overgangsverschijnsel, dat als zoodanig echter zeer waardevolle diensten voor den middenstand verleenen kan. Groote voorzichtigheid en beschouwing van elk geval afzonderlijk acht hij echter een eerste vereischte. Hoeniger [2]) komt tot de conclusie, dat de nadeelen, de voordeelen, zoowel sociaal- als privaat economisch, belangrijk overtreffen. Als voornaamste nadeel beschouwt hij de afhankelijke positie, die de cliënt tegenover de bank gaat innemen. De bank zou het economische bestaan van zijn klant, die van dit crediet gebruik maakt, volkomen beheerschen en hem slechts een uiterlijke zelfstandigheid laten. Slechts in een enkel geval is het disconteeren te verdedigen nl. wanneer de koopman in moeilijkheden geraakt en zich verplicht ziet zijn crediteuren een accoord aan te bieden. Deze zijn gewoonlijk hiertoe geneigd, wanneer de debiteur een niet onbelangrijke afbetaling op zijn schulden kan doen. Door disconteering zijner vorderingen bij een bank, kan hij zich mogelijk de middelen daartoe verschaffen. Slechts in dit abnormale geval ziet Hoeniger eenig voordeel in dezen tak van bedrijf. Hij ziet in het disconteeren, een zekere analogie met de Sicherungsübereignung; in beide gevallen wordt crediet verleend tegen een onderpand, waarbij het vertrouwenselement een groote rol speelt.

De Reichsbank heeft in deze kwestie ook stelling genomen. In het voorjaar 1911 heeft zij bepaald, dat firma's, die hun boekvorderingen beleenen, slechts tegen zekerheid een wisselcrediet kunnen verkrijgen. Ongetwijfeld hebben een sociaaleconomische overwegingen deze bepaling doen ontstaan. Behalve het gevaar van de kwalitatief onvoldoende dekking harer biljetten heeft de Reichsbank in dezen bedrijfstak ernstige gevaren voor overmatige credietverleening voor het Duitsche economische leven gezien.

---

[1]) Untersuchungen über die Diskontierung von Buchforderungen.
[2]) Die Diskontierung von Buchforderungen pag. 74.

De Schulze-Delitzsch'sche credietcoöperaties hebben in 1909 op een algemeene vergadering de doelmatigheid en de doorvoerbaarheid van het disconteeren uitvoerig besproken. Men kwam tot het resultaat, dat de credietvereenigingen slechts met groote omzichtigheid crediet kunnen verleenen. In het bijzonder werd de nadruk gelegd op de wenschelijkheid de debiteuren van de verpanding in kennis te stellen of zoodanige maatregelen te nemen, dat het risico voor de bank tot een minimum gereduceerd wordt.

In de praktijk schijnt van de disconteering weinig gebruik gemaakt te worden. De meeste coöperaties hadden in 1910 haar nog niet ingevoerd of hadden er slechts een beperkten omvang aan gegeven.

De Deutsche Bank heeft in 1909 een speciale afdeeling gesticht voor het beleenen van boekvorderingen. De resultaten, die nooit publiek gemaakt zijn, schijnen van weinig belang te zijn, wat moet worden toegeschreven aan de gestrenge eischen, die bij credietverleening worden gesteld (verbod om andere credieten op te nemen, zoowel bij haar als bij andere banken, vroeger toegestane wisselcredieten vervallen) en aan de omstandigheid, dat slechts groote posten aangenomen worden [1]).

In het algemeen komt het nieuwe credietbedrijf slechts aan de grootere clientèle ten goede, zoowel bij de groote banken als bij de coöperaties. Bij verreweg de meeste coöperaties constateerde men vóór den oorlog een voortdurend stijgen van de gemiddelde cijfers der gedisconteerde vorderingen. De hooge kosten verbonden aan de contrôle en het naar verhouding toenemend risico, maken disconteering voor den kleineren middenstand weinig rendabel. Zelfs de voorstanders moeten erkennen, dat deze nieuwe bedrijfstak aan den kleineren middenstand weinig voordeel gebracht heeft [2]).

In Nederland is de ,,wisselcessie'' betrekkelijk kort vóór het uitbreken van den oorlog in gebruik gekomen.

Thans mogen een bespreking van cessiecontract, zijn economische en juridische werking, vergeleken met den toestand

[1]) Hoeniger t. a. p. pag. 5.
[2]) bv. Hartrodt t. a. p. pag. 72.

in Duitschland, en mede eenige sociaal-economische beschouwingen volgen.

Het reeds eerder vermelde bezwaar, dat de debiteur-niet-koopman en de kleine middenstander maakt om wissels te accepteeren, maakt het den leverancier onmogelijk zich, door middel van wisseldisconto, contanten te verschaffen. De mogelijkheid staat nu voor hem open zich geld te verschaffen, door verpanding van zijn vorderingen. Om echter de verpanding ook tegenover den debiteur van den geldnemer te doen werken, eischt ons recht, dat de verpanding hem ter kennis gebracht wordt. (Art. 1199 B. W.). Deze bepaling maakt de verpanding van vorderingen voor het Nederlandsche zakenleven vrijwel onmogelijk. Immers slechts in uiterste gevallen zal de geldnemer zijn toestemming geven, dat aan zijn debiteuren kennis gegeven wordt van deze verpanding. In Duitschland en Oostenrijk staat men den geldnemer toe zelf zijn vorderingen te innen, terwijl hij dan de opbrengst direct aan de bank moet afdragen. Het behoeft geen betoog, dat deze handelwijze fraude bevordert en wij zien haar in Nederland zelden toegepast. Niet-beteekening of kennisgeving aan den schuldenaar kan, ingeval van faillissement van den geldnemer, meebrengen, dat de verpanding niet door den curator erkend wordt en dat de gelden in den boedel gebracht worden [1]. De bank wordt dan concurrent crediteur in den boedel.

Om een absolute zekerheid voor de preferentie te krijgen, zonder dat kennisgeving noodig is, heeft men een anderen weg ingeslagen. De bank laat zich namelijk de vordering cedeeren; zij koopt de vorderingen van haar cliënt, waarvoor dezen een bepaald crediet wordt geopend. Art. 668 B. W. bepaalt, dat deze cessie van schuldvorderingen, die niet aan toonder luiden (dus wissels en quitantiën) geschiedt door authentieke of onderhandsche acte, terwijl deze cessie tegenover den schuldenaar eerst werkt, wanneer deze hem beteekend wordt. De schuldenaar kan, wanneer geen beteekening plaats heeft, dus bevrijdend aan zijn oorspronkelijken crediteur betalen. Om dit te voorkomen, neemt de bank de wissels of kwitanties in

---

[1] Vgl. Jager, Crediet op vorderingen pag. 4.

ontvangst en zorgt zelf voor de inning daarvan. Onder normale omstandigheden zullen zich dus weinig moeilijkheden voordoen. Wel moet de bank zich hoeden voor fraude b.v. voor dubbele cessie, het creëeren van fictieve vorderingen enz. De meeste banken stellen gewoonlijk als eisch boekenonderzoek en bijkomstige zekerheid b.v. borgstelling. Zij, die reeds langer met de bank in relatie staan en wier kwitanties sinds eenigen tijd door de bank geïnd worden, zullen natuurlijk gemakkelijker crediet verkrijgen dan onbekende credietnemers.

Afgezien van fraude rijzen voor de bank moeilijkheden ingeval van faillissement van den credietnemer. Zooals reeds opgemerkt is, werkt bij niet-beteekening de cessie niet tegenover den debiteur, echter wèl tegenover derden. Wanneer nu de credietnemer failleert, hoe zal dan de curator zich tegenover dit cessiecontract houden ? Gewoonlijk zal hij de overeenkomst erkennen en de bank betalen, maar ook kan hij de geldigheid daarvan ontkennen en de vorderingen in den boedel brengen. Hij kan ontkennen, dat de cessie vóór het uitspreken van het faillissement gesloten was of wijzen op de omstandigheid, dat de cessie een verkapte verpanding is. Ook kan hij een deel der vorderingen in den boedel brengen, wanneer hij vermoedt, dat deze vorderingen na het faillissement gecedeerd zijn. In dit laatste geval, kan de bank deze moeilijkheid omzeilen door de z.g. cessielijst zonder enveloppe zich te laten toezenden. Het poststempel op de lijst zal dan voor den curator voldoende waarborg zijn voor de juiste dateering der cessie. Wanneer de bank vreest, dat de curator tot inning der vordering zal overgaan, kan zij dit voorkomen door ten spoedigste de cessie aan de debiteuren door den deurwaarder te laten beteekenen.

Gewoonlijk wordt aangenomen, dat de curator (ook wanneer men hem beschouwt, als vertegenwoordiger der crediteuren) verplicht is de door hem geinde vorderingen aan den cessionaris uit te keeren. Deze opvatting wordt echter niet algemeen gedeeld [1]). Natuurlijk is de curator niet tot uitbetaling verplicht, wanneer de bank crediet heeft gegeven op ter incasso gegeven wissels, die niet gecedeerd zijn. De bank heeft dan

---

[1]) Jager t. a. p. pag. 30.

blanco-crediet verleend; uit het bestaan der vorderingen leidde zij af, dat de client voor een bepaald bedrag goed was.

De voornaamste bepalingen in de acte van cessie [1]) zijn de volgende: De bank, die naast de persoonlijke kwaliteiten van den credietnemer nog bijzondere zakelijke zekerheid in den vorm der gecedeerde incasso's krijgt, behoudt zich het recht voor, wanneer de kwaliteit van enkele incasso's dubieus lijkt, deze te weigeren. Het crediet, dat op de gecedeerde incasso's verleend wordt, bedraagt gewoonlijk 50 à 80 % van het onderpand, normaal is 70 %. Verder is de credietnemer verplicht zich garant te stellen voor de tegenwoordige en toekomstige gegoedheid der debiteuren (art. 1571 en 1572 B. W.). De bank heeft het recht incasso's, wier betaling geweigerd is, direct aan den credietnemer te retourneeren en is dus niet verplicht verdere moeite tot verkrijging der betaling in het werk te stellen. Gewoonlijk zal de bank eischen, dat de credietnemer alle transacties over de bank laat loopen, waaronder ook valt het incasseeren van alle vorderingen. De credietnemer kan zich verplichten alle toekomstige vorderingen [2]) te cedeeren, welke de bank dan ter incasso aanneemt.

Daar het crediet gewoonlijk in rekening-courant verleend wordt, zal de credietnemer moeten voldoen aan den eisch, bij elk crediet gesteld, nl. het op aanvraag der bank teekenen van promessen ten bedrage van zijn debetsaldo. Hierdoor wordt de bank in de gelegenheid gesteld haar vorderingen uit dezen hoofde weer liquide te maken.

Verschillende voor- en nadeelen, zoowel uit privaat- als uit sociaal-economisch oogpunt, worden in de genoemde Duitsche litteratuur breedvoerig besproken.

Zeer in het kort samengevat zijn de voornaamste privaat-economische nadeelen tegen de wisselcessie ingebracht de volgende.

Voor den bankier:

1. gevaar van dubbele cessie.
2. betaling aan den oorspronkelijken crediteur.

---

[1]) Vgl. bijlagen IV en V.

[2]) De mogelijkheid om toekomstige vorderingen te cedeeren wordt erkend door Arrest Hof Amsterdam 21 November 1919. N. J. 1920 pag. 302.

3. faillissement van den credietnemer.
4. cessie van fictieve vorderingen.
5. slechts dubieuse vorderingen worden gecedeerd.

Voor den credietnemer:

1. duur crediet (zegelkosten, provisie, plaatsverlies enz.).
2. afhankelijke positie van de bank.
3. wantrouwen van de zijde der crediteuren.

Goed beschouwd zijn deze bezwaren voor de Nederlandsche toestanden grootendeels te ondervangen. Als eerste eisch moet echter gesteld worden, dat de bank overtuigd is van de moreele kwaliteiten van haar credietnemer, terwijl een boekenonderzoek en een voortdurende contrôle op diens financiëele positie van het grootste belang zijn. [1]) Wanneer de bank reden heeft om aan te nemen, dat een faillissement van den credietnemer te verwachten is, kan zij door beteekening der cessie zich nog steeds een onbetwist voorrecht op de vorderingen verzekeren.

Ook de nadeelen voor den credietnemer zijn veelal overdreven. Wel zal het crediet iets duurder zijn dan een credietHypotheek e.d., maar gewoonlijk zal een duur crediet beter zijn dan geen crediet. De eisch van boekenonderzoek wordt door vele, ook kleinere, credietnemers niet meer als een bezwaar gevoeld.

Uit sociaal-economisch oogpunt is gewezen op het gevaar van overmatige credietverleening. Wanneer echter wordt bepaald, zooals bij een enkele middenstandsbank reeds geschiedt, dat het te verleenen crediet het bedrag der eigen middelen van den credietnemer niet belangrijk mag te boven gaan, zal het gesignaleerde gevaar betrekkelijk gering zijn. Als een maatschappelijk voordeel is te noemen de bestrijding van het uitstel van betalingen. De bank en de credietnemer zullen samenwerken om de tijdige betaling der vorderingen te verkrijgen.

In tegenstelling met Duitschland, waar volgens Schönitz [2])

---

[1]) In Oostenrijk heeft de Evidenz-Zentrale tot taak te controleeren, of aan een der bij haar aangesloten banken een reeds gecedeerde vordering ter verpanding wordt aangeboden.

[2]) t. a. p. pag. 353.

de cessie voor de kleinere credietnemers van weinig practisch belang schijnt te zijn, heeft in Nederland de wissel-cessie bij de middenstandsbanken in korten tijd een niet onbelangrijke uitbreiding gekregen. Een snelle groei van het incasso-bedrijf is mede daarvan een gevolg.

Ten slotte dient vermelding een voorstel om artt. 109 en 110 W. v. K., in dien geest te veranderen, dat aan den houder van een ongeaccepteerden wissel een recht op het fonds wordt toegekend [1]). Het Fransche en Belgische recht kent (in tegenstelling met Engeland, Duitschland en Nederland) dit recht wèl.

De voordeelen, die de voorgestelde verandering in den geest van het Fransche recht zouden geven, zijn dan de volgende:

1. De credietnemer kan de ongeaccepteerde wissels aan de bank in disconto geven, waardoor hij zich contante middelen kan verschaffen. Het recht van den crediteur om wissels af te geven voor, uit den handel voortspruitende, vorderingen kan, gezien meerdere rechterlijke uitspraken van recenten datum, worden aangenomen [2]).

2. De bank kan zich door herdisconto der wissels liquide middelen verschaffen. Dit is echter thans ook mogelijk door disconteering van, uit dit crediet voortvloeiende, promessen.

3. De bank of de houder van den wissel kan den schuldenaar met alle middelen tot betaling op den vervaldag dwingen. Het bestaande uitstel op den wissel zou dan vervallen.

4. Het z.g. disconteeren van boekvorderingen wordt overbodig.

De voorgestelde verandering in ons wisselrecht verdient ongetwijfeld belangstelling. Een betere regeling van het betalingsverkeer is in het belang van den middenstand zeer toe te juichen. De cessie is echter als een zekerheid voor de bankschulden, bij het gemis aan bedoelde wettelijke regeling van het wisselfonds, wel bruikbaar.

Onroerende goederen.

Wanneer een schuldenaar tot meerdere zekerheid van de betaling van zijn schuld zijn onroerend goed verpandt,

---

[1]) Mr. W. C. Mees, Disconteering van boekvorderingen. Economist 1913. — Jager t. a. p. pag. 64.

[2]) Vgl. Jager t. a. p. pag. 66.

spreekt men van hypotheek. Is de geldbehoefte op langen termijn, dan zal hij zich moeten wenden tot die banken, welke crediet op langen termijn verleenen n.l. de hypotheekbanken. Wenscht hij echter crediet op korten termijn te verkrijgen, dan kan hij zich wenden tot de middenstandsbank.

In de credietbehoefte op langen termijn tegen onderpand van onroerend goed, speciaal voor den middenstand, trachten enkele middenstandshypotheekbanken te voorzien.

Slechts zeer zelden zal de middenstandsbank hypothecair crediet op langen termijn mogen verleenen [1]). Enkele uitzonderingsgevallen kunnen zich voordoen, b.v. wanneer de huurder van een winkelbedrijf, dat zich in toenemenden bloei mag verheugen, door den eigenaar practisch gedwongen wordt, gewoonlijk onder bedreiging van huuropzegging, het pand te koopen. In dergelijke gevallen zal de middenstandsbank bij uitzondering bereid gevonden kunnen worden een hypothecair crediet op langeren termijn te verleenen. De gunstige rentabiliteit van dit bedrijf, die nauw samenhangt met de goede ligging van het pand, zal overigens een eenigszins snelle aflossing van dit crediet mogelijk maken.

De vestigingsplaats van haar clientèle n.l. hoofdzakelijk in de steden bepaalt den aard van het onderpand t.w. gebouwde eigendommen. De vraag, in hoeverre inventaris b.v. machines, die bezwaarlijk verplaatst kunnen worden, onder de hypotheek vallen, willen wij buiten beschouwing laten.

De meest gebruikelijke vorm voor credietverleening op korten termijn, op onderpand van onroerend goed, is de crediethypotheek.

De met dit crediet verbonden rekening-courant verhouding brengt de voordeelen mee, die wij hierboven aangegeven hebben. De crediethypotheek heeft voor de bank het voordeel van grootere liquiditeit; voor den debiteur gemakkelijke aflosbaarheid en betrekkelijk lage kosten.

Het hypothecair onderpand blijft in dit geval verbonden voor de schulden van den debiteur, onverschillig hoe groot deze zijn.

---

[1]) Schulze-Delitzsch-Crüger t. a. p. pag. 167.

Bijna zonder uitzondering zal de bank de hypotheek doen strekken tot onderpand van alle vorderingen, die zij op den debiteur, uit welken hoofde dan ook, heeft of zal krijgen. Het onroerend goed is dus niet verbonden alléén voor de contant verkregen gelden of toekomstige schulden uit een bepaalde overeenkomst gesproten, maar ook voor alle andere schulden, die de cliënt mogelijkerwijs bij zijn bank kan krijgen [1]).

Zooals bij elk rekening-courantcrediet kan bij verleening van een crediet-hypotheek de bank eischen, dat de cliënt promessen teekent voor het debetsaldo van zijn rekening.

De hypotheek is een veel voorkomend onderpand bij de grootbanken. Toch heeft in de laatste jaren deze vorm van zekerheid ook bij de middenstandsbanken een groote uitbreiding gekregen. Naast meer algemeene oorzaken, als het weigeren van blanco-credieten, is deze toeneming toe te schrijven aan toenemende credietverleening aan den grooten middenstand. Bij credietverleening aan kleine ondernemers, b.v. in den vorm van voorschotten, is de hypothecaire zekerheid van weinig belang [2]).

Een enkel woord dient hier nog gezegd over het bouwcrediet. Hieronder verstaat men het crediet verleend aan een „eigenbouwer", die den bouw van woningen verricht met bankgeld, dat periodiek verleend wordt. Tot zekerheid van zijn schuld geeft de bouwer hypotheek op den grond en de daarop te bouwen woningen. Meestal worden de gelden verstrekt naarmate de bouw der perceelen vordert. De bouwer beschikt gewoonlijk over zeer geringe eigen middelen, zoodat het risico voor de bank groot is. Voor middenstandsbanken wordt het verleenen van bouwcrediet zonder uitzondering door alle schrijvers ten sterkste ontraden [3]).

Borgstelling.

De aansprakelijkheid van derden tegenover de bank voor de verbintenissen van een credietnemer kan zich in twee

---

[1]) Vgl. Visser. Crediet- en bankhypotheek, pag. 2, 47. Dezen vorm noemt Visser de bank-hypotheek, die een uitbreiding is van de crediet-hypotheek.

[2]) Vgl. bijlage I.

[3]) Schulze-Delitzsch-Crüger t. a. p. 165. Schönitz t. a. p. pag. 365.

vormen voordoen nl. als acte van borgstelling en als avalteekening op wissel of promesse.

Is het zakelijk onderpand inhaerent aan het groot-bankwezen, de borgstelling is typisch voor het klein-credietwezen [1]).

De credietaanvrager zal dus dikwijls aangewezen zijn op het stellen van persoonlijke zekerheid. Borgen zijn gewoonlijk familieleden, bekenden of zakenrelaties. De eisch, door de bank gesteld, dat de borg afstand doet van alle voorrechten, hem in die hoedanigheid door de wet toegekend, zal velen van de borgstelling afkeerig maken. Wij zien dan ook, dat de meeste borgstellingen gegeven worden voor beperkte bedragen. De Hanzebank te Delft, die nog voorschotten tot kleine bedragen verleent, had op 31 December 1921 daaraan uitstaan ruim f 400.000.—, waarvan gedekt waren door borgstelling alléén ruim f 350.000.—. Behalve door borgstelling verbonden met hypotheek en andere zekerheid, waren dus ongeveer 85 % der credieten gedekt door borgstelling. Ook bij de andere middenstandsbanken, die een opgave doen van de dekking van de verleende credieten, zijn deze voor een groot gedeelte door borgstelling gedekt [2]).

De borgstelling verbonden met cessie van vorderingen vinden wij zeer veel. De meeste banken verleenen geen crediet uitsluitend op incasso's; ter vermindering van het risico, eischen zij dan een borgstelling. Veelal vindt men bij alle zakelijke onderpanden, die het verleende crediet niet of niet voldoende dekken, de borgstelling als meerdere zekerheid.

Gewoonlijk eischt de bank twee borgen; voor kleine credieten kan dikwijls met een borg volstaan worden [3]).

De soliditeit van den borg is natuurlijk van overwegend belang. Wanneer deze in twijfel getrokken wordt kan een tweede borg of een extra zekerheid b.v. effectendepot of hypotheek van den borg geeischt worden. Wanneer, zooals in het laatste geval verondersteld is, de borg zakelijke zekerheid stelt, kan de credietverleenende bank tegenover hem dezelfde rechtsmiddelen te baat nemen als tegenover den debiteur zelf.

---

1) Vgl. Westerman, Crediet t. a. p. pag. 18.
2) Vgl. bijlage I E.
3) Vgl. Statuten Hanzebank 's-Hertogenbosch art. 22.

Bij de beoordeeling van de soliditeit van den borg zal de bank niet alleen rekening hebben te houden met zijn activa, maar ook met zijn verplichtingen, die gewoonlijk moeilijk zijn te controleeren. De solvabiliteit van den borg zal natuurlijk zeer verminderen, wanneer hij reeds voor anderen heeft borg gesproken en de daaruit voortspruitende verplichtingen zich op ongelegen tijd voordoen. De Bank zal er nauwkeurig voor hebben te waken, dat haar debiteuren niet over en weer borg spreken, zoodat de schuld het karakter van een blanco crediet aanneemt [1]).

De acte van borgstelling zal gewoonlijk de navolgende bepalingen bevatten :

De borg doet afstand van het, hem door de wet toegekende voorrecht van uitwinning (artt. 1868, 1869 B. W.) en van dat van schuldsplitsing (art. 1874 B. W.). Hij stelt zich tot borg voor alle transacties, welke de cliënt met de bank mocht afsluiten, uit welken hoofde en uit welke oorzaak ook. De aansprakelijkheid van den borg wordt beperkt tot het bedrag der hoofdsom, benevens rente en kosten.

Verder doet hij afstand van alle andere voorrechten door de wet aan den borg toegekend zooals bepaald is in art. 1885 en 1886 B. W.

Een uittreksel uit de boeken der bank of een afschrift van de rekening-courant, vermeldende den stand van rekening en van zaken van meergemelden debiteur, zal tegenover den borg volledig bewijs der vordering opleveren, zoodat de bank tot geen meerder bewijs zal gehouden zijn.

Al deze bepalingen in de acte van borgstelling, die de rechten van den borg tegenover de bank zeer verminderen of geheel te niet doen, zullen velen weerhouden, zich borg te stellen [2]). Wel zal de bank, ingeval van wanbetaling of

[1]) Schönitz, t. a. p. pag. 261.

[2]) De gewoonlijk zeer strenge bepalingen in de borgtochtacte geven de Bank een groote moreele verantwoordelijkheid tegenover den borg. Immers wanneer een onjuist crediet verleend wordt, zal de borg voor de schade moeten opkomen terwijl de bank gewoonlijk geen verliezen lijdt. Het is dan ook niet te verantwoorden, dat de bank riskante credieten verleent, die alleen groote verlieskansen voor den borg meebrengen.

faillissement, de belangen van den borg in het oog houden, temeer daar hun beider belangen dikwijls parallel loopen.

De borg zal eigenhandig boven zijn handteekening, de volgende clausule moeten plaatsen : Goed voor .... gulden plus rente en kosten [1]).

De avalteekening op de promesse komt weinig voor. De promesse door den debiteur uitgeschreven zal gewoonlijk bij de bank betaalbaar zijn, zoodat deze voor de betaling kan opkomen.

De groote moeilijkheid voor kleine, weinig bemiddelde credietnemers is iemand te vinden, die voor hen als borg tegenover de bank wil optreden. De borgmaatschappijen vullen deze leemte eenigszins aan. Zij kunnen echter lang niet aan alle aanvragen voldoen door gebrek aan voldoende eigen middelen.

§ 4. *Indifferente Zaken.*

Naast het actief- en passiefcredietbedrijf der banken, m.a.w. het opnemen van vreemde gelden onder alle mogelijke vormen en het uitleenen daarvan met of zonder een bepaald onderpand, zien wij dat verschillende credietinstituten zich ook belasten met werkzaamheden, die met de credietverleening in geen of een althans verwijderd verband staan. De uiteenloopende werkzaamheden, die de bank verricht, veelal hoofdzakelijk ten gerieve der clientèle, willen wij samenvatten onder de benaming : Indifferente Zaken. [2])

De middenstandsbanken hebben zich gedwongen gezien, zoowel uit concurrentie-overwegingen als om eischen, die de steeds toenemende clientèle haar stelt, in navolging van de groot-banken, speciale aandacht aan het indifferent-bedrijf te schenken.

Tot de indifferente zaken willen wij rekenen :

1. effecten-commissiebedrijf ;
2. emissiebedrijf ;
3. incasso-bedrijf ;
4. chèque- en giroverkeer ;

---

[1]) Vgl. art. 1915 B. W.

[2]) Westerman t. a. p. pag. 12.

5. assurantie-bedrijf ;
6. valuta-bedrijf ;
7. verleenen van bankgaranties ;
8. geven van informaties.

De verschillende middenstandsbanken voeren het indifferent bedrijf in zeer verschillenden omvang en differentie uit, grootendeels afhankelijk van den omvang van hun bedrijf en van hun opvatting der sociaal-economische taak van het middenstandsbankwezen.

1. De meeste middenstandsbanken belasten zich tegenwoordig met het uitvoeren van effectenorders voor hun clientèle. Gewoonlijk echter niet dan na langen strijd over de vraag of en in hoeverre de Middenstand effecten voor belegging van overtollige gelden mag gebruiken. Voor hen, die buiten het zakenleven staan, renteniers e.d. of een permanente belegging zoeken b.v. den boerenstand, zal het aankoopen van soliede fondsen, staatspapieren e.d., geen bezwaar opleveren. Anders staat de zaak, wanneer de handelsman of industrieel zijn gelden, die tijdelijk niet in het bedrijf benoodigd zijn, in effecten wil beleggen. Dan zal het de taak der middenstandsbank zijn allereerst het aankoopen van speculatieve fondsen te ontraden of de uitvoering van een dergelijke order te weigeren en, voor het geval de cliënt solide fondsen wenscht te koopen, hem te wijzen op de koersrisico's, die hij loopt en op de vrij hooge provisie- en zegelkosten, die hij te betalen zal hebben ; kosten, die naar verhouding van den korten tijd der belegging extra hoog zijn en het rendement drukken.

Een andere factor, die alleen voor de middenstandsbanken van belang is voor de uitvoering van effectenorders, is het lidmaatschap van een vereeniging of bond, die ten doel heeft den geld- of effectenhandel te regelen. Geruimen tijd hebben de middenstandsbanken zich vrijheid van handelen betreffende de berekening van provisies e.d. voorbehouden, met een beroep op de bijzondere taak, die zij ten opzichte van de credietvoorziening en alle andere bankzaken te vervullen hebben tegenover den Middenstand. In den loop der jaren hebben enkele middenstandsbanken hun inzicht gewijzigd

en zijn naar de ,,kapitalistische zijde" overgegaan. Door hun lidmaatschap van den ,,Bond voor den Geld- en Effectenhandel in de Provincie" hebben zij zich onderworpen aan de verschillende tarieven, die door genoemden Bond zijn vastgesteld, waarvan wel de voornaamste is, de, na langen strijd met de Vereeniging voor den Effectenhandel te Amsterdam, verkregen regeling voor berekening van de effectenprovisie [1]). De overeenkomst tusschen Amsterdam en de Provincie bepaalt, dat niet-leden van den Bond tegen het particulier tarief bediend zullen worden, terwijl de leden van den ,,Bond" goedkooper kunnen handelen.

Omtrent de vraag of het lidmaatschap van een bankiersvereeniging, die bedoelt prijsregelend op te treden, voor de middenstandsbanken principieel is goed of af te keuren, loopen de meeningen uiteen. De middenstandsbank, die allereerst rekening heeft te houden met de belangen van haar clientèle en voor wie de rentabiliteit secundair behoort te zijn, loopt gevaar deze overwegingen uit het oog te verliezen, wanneer zij is aangesloten bij een vereeniging, die beoogt de belangen der crediet-geefsters zelve te behartigen. De vraag, of de middenstandsbanken met andere banken overeenkomsten kunnen sluiten betreffende algemeene rentevoorwaarden, wordt door velen dan ook ontkennend beantwoord [2]). Bovendien loopen zij het risico, wanneer zij omtrent de voorwaarden over debetrente en provisie met de andere banken tot overeenstemming komen, klanten te verliezen. Deze laatsten leveren immers aan de middenstandsbank tegenprestaties in den vorm van deelneming, hetzij door persoonlijke aansprakelijkheid voor haar verbintenissen, hetzij door aandeelenbezit. Dit missen de andere banken. Tegen een overeenkomst met andere banken betreffende de te vergoeden creditrente te berekenen effectenprovisie zijn minder bewaren.

2. Het emissie-bedrijf speelt alleen in het groot-bankwezen een rol van beteekenis. De groote risico's, die aan dit bedrijf verbonden zijn, eischen van de Bank een dusdanig weerstands-

---

[1]) Vgl. Westerman. Strijd in den effectenhandel. Economist 1905.
[2]) Vgl. Crüger, Kreditgenossenschaften und Banken, die Bank 1920 pag. 255.

vermogen, dat alleen bij de groot-banken kan gevonden worden. De middenstandsbanken hebben zich dan ook bijna alle van het emissie-bedrijf verre gehouden. Een uitzondering op den regel maakt de Hanzebank te 's-Hertogenbosch, die in de laatste jaren verschillende emissies aan de markt gebracht heeft, hetzij uitsluitend voor eigen risico, hetzij in samenwerking met andere banken. Volgens de jaarverslagen 1919, '20 en '21 heeft zij geëmitteerd f 1.047.000.— en in samenwerking met andere bankiers en syndicaten f 2.910.330.— en frs. 3.000.000.— uitsluitend industrieele fondsen. De emissies van publiekrechtelijke en kerkelijke instellingen beloopen belangrijk hoogere bedragen. Op de risico's, die speciaal bij emissies van industrieele- en handelsondernemingen geloopen worden, willen wij hier speciaal de aandacht vestigen.

3. De buitengemeen snelle ontwikkeling van het middenstandsbankwezen in de laatste jaren heeft het incasso-bedrijf tot groote afmetingen doen uitgroeien. De talrijke bijkantoren en aangesloten banken der verschillende centrales, verspreid over het geheele land, stellen het middenstandsbankwezen in staat op dit gebied de concurrentie met het groot-bankwezen te aanvaarden. Het lidmaatschap van enkele middenstandsbanken van den „Bond" heeft een vruchtbare samenwerking buitengesloten. Het incasso-tarief, vastgesteld door de Amsterdamsche Bankiersvereeniging, de Bankiersvereeniging te Rotterdam, den „Bond" en de drie Amsterdamsche Bankiersinstellingen, maakt onderscheid provisie-berekening voor leden en voor particulieren. Met de laatsten worden niet aangesloten bankiers of bankinstellingen gelijkgesteld [1]).

In concurrentie met bovengenoemd tarief hebben enkele middenstandsbanken, niet-leden van den „Bond", n.l. de Alg. Centr. Bankver. voor den Middenstand en de bij haar aangesloten middenstandsbanken, de Coöp. Centr. Spaar- en voorschotbank „Boaz", de Hanzebank in het Bisdom Haarlem en de Middenstandsbank voor Limburg, een eigen incasso organisatie in het leven geroepen. Deze organisatie heeft haar vertakkingen in het geheele land, behalve in Noord-Brabant, een deel van Limburg en Zeeland. In ongeveer 130 verschil-

[1]) Incasso-reglement 1922.

lende plaatsen zijn een of meer der aangesloten instellingen gevestigd, zoodat de omliggende gemeenten meegerekend, een gebied kan bewerkt worden, dat voldoende groot is. Incasso's op plaatsen, waar een der genoemde banken niet gevestigd zijn, worden gewoonlijk toevertrouwd aande middenstandsbanken, aangesloten bij den Bond.

Het incassotarief wordt verdeeld in een tarief voor de deelnemende Banken en een voor particulieren. Het particulier tarief is zeer concurreerend en gewoonlijk lager dan dat van den „Bond". Een speciaal tarief geldt voor Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage; de overige plaatsen zijn in 5 rubrieken ingedeeld, waarvoor elk een afzonderlijk gedifferentieerd tarief geldt. Een illustratie van den omvang van dezen bedrijfstak vinden wij in het jaarverslag van de Algemeene Centrale te Amsterdam, waarin eenige cijfers gegeven worden over de op het Hoofdkantoor behandelde incasso's. Het aantal bedroeg voor 1921 ruim 64000 tot een bedrag van ruim f 7 millioen. Voor de Hanzebank te Delft, zoowel voor hoofdkantoor als voor de bijkantoren, bedroeg het aantal incasso's ruim 363.000 tot een bedrag van ruim f 26,5 millioen.

4. De moderne wijzen van betaling en verrekening tusschen hoofdkantoor en bijkantoor en tusschen de verschillende bijkantoren onderling, worden ook in het middenstandsbankwezen reeds geruimen tijd aangewend.

Voor de bankclientèle was echter de meest gewone wijze van betaling per postwissel, aangeteekenden brief of chèque. Het zoo gevaarlijke verzenden van contant geld is nog lang niet verdwenen. Het giro-verkeer biedt talrijke voordeelen boven het zoo juist genoemde betalingsverkeer [1]) ; boven de chèque biedt het voordeelen, omdat betaling in metaal of papier onnoodig is en met een boekpost kan volstaan worden. Vervalschingen zijn bij giro vrijwel uitgesloten in tegenstelling met de chèque, wijl deze aan toonder luidt en door een ieder kan geincasseerd worden. Bovendien behoeft een giro-biljet niet gezegeld te worden, wat voor iemand, die vele betalingen te verrichten heeft, een niet te onderschatten voordeel is.

Onze Rijks Postchèque- en Girodienst heeft veel moeite

---

[1]) Zuurdeeg, Practische betaalmiddelen en verrekenmethoden. 1920.

gedaan om de betaling per giro populair te maken. In talrijke geschriften en brochures is het nut van het giroverkeer duidelijk naar voren gebracht. Het sterk toenemend gebruik bewijst, dat de voordeelen naar waarde geschat worden.

Bij K. B. van 9 Maart 1918 is bepaald, dat een gedeelte der saldi o.a. belegd kunnen worden in ,,schuldbrieven, uitgegeven door vereenigingen, welke overeenkomstig de Nederlandsche Wet zijn opgericht en uitsluitend in Nederland werken en die het geven van crediet aan den landbouw of aan den handeldrijvenden en industrieelen middenstand ten doel hebben."

Aan de mogelijkheid van deze belegging bij de middenstands- en boerenleenbanken is geen gevolg gegeven. Naast een belegging in fondsen, uitgegeven door publiekrechtelijke lichamen, is een steeds toenemend bedrag aan 's Rijks Schatkist toevertrouwd [1]). Voor de Nederlandsche banken in het algemeen en voor de middenstandsbanken in het bijzonder heeft de werking van den Postchèque- en girodienst belangrijke nadeelen gebracht [2]). Eenerzijds missen de middenstandsbanken de saldi hunner clientèle voor betalingsdoeleinden, anderzijds ontgaat hen de in uitzicht gestelde belegging in door hen uit te geven schuldbewijzen.

Als reactie op deze beleggingspolitiek van den Nederlandschen Staat heeft de Algemeene Centrale te Amsterdam het initiatief genomen tot oprichting van een middenstandsgirodienst. De gelden, die de middenstand aan den Rijksgirodienst heeft toevertrouwd, hoopt men aldus weer aan het middenstandsbankwezen ten nutte te maken.

Een eerste voorwaarde voor een goed functioneerenden girodienst is het bezitten van een groot aantal vestigingen of correspondentschappen door het geheele land. De Alg. Centrale heeft haar bijkantoren en aangesloten middenstandsbanken gevestigd in ruim 80 gemeenten. Wanneer, zooals wel verwacht kan worden, de andere Centrale middenstandsbanken zich bij dezen girodienst zullen aansluiten, zal een

---

[1]) Volgens de verslagen van den Postchèque- en Girodienst bedroeg het voorschot aan het Departement van Financiën ult. 1918 f 3 millioen en ult. 1922 bijna f 100 millioen.

[2]) Vgl. Prof. mr. Bruins, De Postchèque- en girodienst. Economisch-Statistische Berichten 1923. Nos. 385 en 386.

dicht net van plaatsen, waarop een middenstandsgiro kan worden afgegeven, het land bedekken. Om voldoende gelden tot zich te trekken heeft de Alg. Centrale voor hare cliënten zeer gunstige voorwaarden gecreëerd. De Bank verleent haar bemiddeling bij een giro-overdracht gratis, terwijl zij een hoogere rente vergoedt dan de Rijksgirodienst. Laatstgenoemde vergoedt 2 %, terwijl de Alg. Centrale een creditrente in rekening-courant vergoedt, varieerende tusschen 2 en 3%.

De resultaten van het giroverkeer zijn, den korten tijd van zijn bestaan in aanmerking genomen, uiterst bevredigend. De intensieve propaganda, ook door den Rijksgirodienst gemaakt, schijnt den middenstand sneller aan deze wijze van verrekening gewend te hebben dan door velen mogelijk werd geacht.

Interessant is het de uitlatingen van Westerman, de groote voorstander van vereenvoudiging van ons betalingsverkeer, na te gaan over de mogelijkheid van giroverkeer voor den Middenstand [1]). Hoe weinig hij een tiental jaren geleden dit giroverkeer bestaanbaar achtte, moge blijken uit het volgende citaat: „Het giroverkeer voor den Middenstand staat m.i. in ongeveer dezelfde verhouding tot het algemeene geldverkeer, als de stationneering van vliegtaxi's op het v. Hogendorpsplein tot den tegenwoordigen stand der vliegtechniek". Het algemeen gebruik van de chèque als betalingsmiddel acht Westerman den eenig mogelijken overgang naar het meer gecompliceerde giroverkeer. Ruim 10 jaar nadat dit geschreven was, zien wij het middenstandsgiroverkeer met goed succes ingevoerd.

5. De moderne ontwikkeling van het bankwezen eischt een activiteit op verschillend gebied. De wensch om de cliëntèle zooveel mogelijk te gerieven en nieuwe tot zich te trekken eenerzijds en het streven naar grootst mogelijke rentabiliteit anderzijds heeft aanleiding gegeven tot het betreden van een voor de banken vreemd arbeidsveld, n.l. het verzekeringswezen. De verzekeringen, die de bankcliënt afsluit, zooals brand-, levens- en transportverzekering, geschiedden vroeger door een makelaar of een agent der verzekeringmaatschappij.

---

[1]) Westerman. Het giroverkeer voor den Middenstand. Jaarboek Handelsvereeniging Rotterdam 1911.

Langzamerhand hebben de banken de taak dier vertegenwoordigers en agenten overgenomen en belasten zich met het bezorgen van alle soorten assuranties, waarvan bovengenoemde wel de voornaamste zijn. De Bank verdient de provisie, die vroeger aan den agent kwam en bovendien is zij dikwijls in de gelegenheid de verzekering op beurspolis tegen meer gunstige voorwaarden voor den cliënt af te sluiten. Hierbij komt nog een factor, die in de laatste jaren van groot belang is geworden, n.l. de soliditeit van den verzekeraar. Zelfs de meest soliede eerste hypotheek zal, bij insolvabiliteit van den assuradeur, van problematische waarde kunnen worden.

Zeer begrijpelijk is dus het streven der groote middenstandsbanken het assurantiebedrijf zooveel mogelijk bij haar te concentreeren. Voortdurend kan de financieele positie der verzekeringsmaatschappijen nagegaan en de cliënt tot herverzekering van de polis geadviseerd worden, terwijl verliezen, zoowel voor Bank als voor cliënt, voorkomen of tot een minimum beperkt kunnen worden. De brandverzekering is voor de Bank financieel van het meeste belang. Zij kan bij haar cliëntèle drang uitoefenen dat polissen, die afloopen, opgezegd worden en opnieuw door haar bemiddeling worden afgesloten. De levensverzekering, die natuurlijk op veel langeren termijn loopt, zal geprolongeerd moeten worden, indien een nieuwe cliënt reeds een dergelijke verzekering heeft afgesloten. Alleen voor het geval dat de Bank tot meerdere zekerheid voor het verleende crediet, de afsluiting van een levensverzekering mocht eischen, zal de assurantie-afdeeling hierbij haar bemiddeling kunnen verleenen. De transportverzekering is van ondergeschikt belang. Belangrijke goederentransporten komen bij de middenstandsbedrijven weinig voor en door de invoering van het chèque- en giroverkeer zijn de vroeger zoo talrijke geldzendingen, tot een minimum zijn teruggebracht.

6. Het valutabedrijf is in de laatste jaren ook bij de groote middenstandsbanken tot bloei gekomen. Getrouw aan haar principe hebben de meeste middenstandsbanken elke valutaspeculatie hun cliënten ten sterkste ontraden en alleen aan die aanvragen voldaan, waaraan een reëele transactie ten

grondslag lag. Handel voor eigen rekening is gewoonlijk geheel buitengesloten. Vooral de lage stand der Duitsche Mark heeft aan het valuta-bedrijf een ongedachte uitbreiding gegeven. Talrijke middenstandsbedrijven zijn in de laatste jaren er toe overgegaan, direct in Duitschland hun benoodigde grondstoffen en werktuigen te koopen. Waar deze zich voor de gedane inkoopen tijdig moesten dekken of zich, door het afspringen van orders, van hun vroegere dekkingen moesten ontdoen, hadden de centrale middenstandsbanken alle aanleiding tot het oprichten van een „konkurrenzfähige" arbitrage-afdeeling over te gaan. De meeste Hoofdkantoren onderhouden directe relaties met het buitenland, met name met Duitschland.

Vooral de aan onze Oostgrens gevestigde middenstandsbanken hebben van den levendigen handel met Duitschland geprofiteerd. De Hanzebank te 's-Hertogenbosch heeft, volgens haar jaarverslag 1921, in opdracht en voor rekening van cliënten, ter betaling van daar gekochte goederen naar Duitschland ruim 7 millioen Mark en f 122.000.— overgemaakt. Bovendien fourneerde genoemde Bank aan haar cliënten chèques op Duitschland tot een bedrag van ruim 128 millioen Mark. De meeste middenstandsbanken belasten zich verder met alle transacties met het wisselverkeer annex, zooals het uitzetten van vreemde gelden in het buitenland, het in open bewaring nemen van vreemde valuta's enz.

7. De oorlogstijd heeft het verleenen van bankgaranties sterk doen toenemen. De meest voorkomende waren wel ten behoeve van de N. O. T. De invoering van de Tabakswet 1921 heeft soms het verleenen van bankgaranties ten behoeve van sigarenhandelaren noodig gemaakt. Bij uitvoering van werken voor rekening van het Rijk wordt veelal een bankgarantie geeischt. Groot zijn de risico's voor de middenstandsbanken uit dezen hoofde gewoonlijk niet. Toch verdient het aanbeveling het totaal bedrag der verstrekte borgtochten pro memorie op de balans op te voeren.

8. De middenstandsbanken belasten zich met het verstrekken van informaties over de financieele positie van handelaren of industrieelen ten behoeve van haar cliëntèle. Het spreekt

vanzelf dat de Bank niet de minste verantwoordelijkheid op zich neemt voor de verstrekte informaties [1]). Tegenwoordig geven veel bureaux van advies, die dikwijls door de banken gesteund worden, de gewenschte informaties. Voor de moeite en kosten vragen zij een geringe vergoeding.

Door hun vertakkingen door het geheele land zijn de middenstandsbanken in staat gewoonlijk betrouwbare en waardevolle informaties te verschaffen.

§ 5. *Liquiditeit en Rentabiliteit.*

De beide vraagstukken van liquiditeit en rentabiliteit behooren tot de interne bedrijfspolitiek der banken.

Zij staan tot elkaar in tegengestelde verhouding. Hoe zekerder en liquider de activa der bank zijn, des te geringer zal de bruto rentabiliteit zijn [2]). Immers de belegging op korter termijn zal de soliditeit en de liquiditeit der bank verhoogen, maar de verdienste uit dergelijke transacties voortspruitende zijn, het koersrisico in aanmerking genomen, geringer dan bij een belegging op langen termijn [3]).

Het doel, dat iedere private onderneming nastreeft n.l. het behalen van winst, geldt ook voor de bank en het is een zeer belangrijke taak van de bankleiding, beide zoozeer uiteenloopende bestaansvoorwaarden in goede harmonie te brengen en te behouden.

Het woord liquiditeit roept direct de gedachte aan het bankwezen op. Bij elke andere onderneming, hetzij handels- of industriëel bedrijf, treedt de rentabiliteit dermate domineerend op den voorgrond, dat de liquiditeit slechts een zeer ondergeschikte rol speelt. Bij het bankwezen echter zijn zij beide als gelijkwaardige machten te beschouwen ; de aandacht van de bankcliëntèle en der aandeelhouders gaat evengoed in de richting der liquiditeit als in die der rentabiliteit.

Algemeen gezegd is de liquiditeit de min of meer grootere gereedheid, het grootste deel der schulden op tijd te kunnen

---

[1]) Bankarchiv. 1910/11 pag.11. Haftung des Bankiers für Auskunftserteilungen an seinen Kunden über Dritten.
[2]) Obst, das Bankgeschäft II pag. 294.
[3]) de Jongh t. a. p. pag. 154.

voldoen [1]). In haar algemeenheid is deze definitie juist, maar weinig zeggend. Te zorgen voor een juiste verhouding tusschen de termijnen, waarop de gelden aan de bank zijn toevertrouwd en die, waarop zij deze uitleent, zal de liquiditeitszorg der bank uitmaken.

De liquiditeit der bank zal steeds een relatieve zijn. Een absolute zou veronderstellen, dat voor het bedrag der direct opeischbare schulden een evengroot bedrag aan kasmiddelen aanwezig zou zijn. Alle banken hebben, bij een normalen loop van zaken, dan ook een relatieve liquiditeit, welke veronderstelt, dat de bank, aangezien zij zelve niet of onvoldoende aan de eventueele geldopvragingen kan voldoen, afhankelijk zal zijn van de hulp, die zij van buiten af krijgt. De hulp, die zij van buiten af kan krijgen zal gewoonlijk afkomstig zijn van de zijde der centrale bank en van die der andere banken.

De algemeene, economische toestand zal natuurlijk van grooten invloed zijn op de vraag, of en in hoeverre hulp van buitenaf te verwachten is. Onderscheid dient gemaakt te worden tusschen den toestand, waarin de bank verkeert, indien de onttrekking van vreemde middelen, een gevolg is van haar eigen financieele positie en dien, waarbij de oorzaak der geld-onttrekking, te zoeken is in de algemeen heerschende, economische omstandigheden. Welke activa als liquide middelen, dus als middelen, die direct of in korter tijd te gelde zijn te maken, beschouwd kunnen worden, zal afhankelijk zijn van de mindere of meerdere hevigheid, waarmee een economische malaise of crisis zich voordoet. Men is ertoe overgegaan de activa te verdeelen naar hun liquiditeitsgraad, in liquiditeiten van 1e. en 2e. orde, in handelsdebiteuren en in immobilia. Een dergelijke onderscheiding zal natuurlijk vrij willekeurig moeten zijn. Aan de interne liquiditeitsstatistiek zullen ook andere eischen gesteld moeten worden, waarbij rekening gehouden dient te worden met de kwalitatieve eigenschappen der activa. Voor de externe statistiek zal men met de genoemde samenstelling dienen te volstaan en zijn con-

---

[1]) v. Mering. Die Liquidität der deutschen Kreditbanken, pag. 2.

clusies te trekken uit de cijfers, welke de banken publiceeren.

Deze algemeene regels, voor de liquiditeit gegeven, zijn in alle opzichten van toepassing op het middenstandsbankwezen [1]). De banktechnische ontwikkeling der middenstandsbanken en de groote bedragen, die tegenwoordig aan haar worden toevertrouwd, maken een minitieuse zorg voor een goede liquiditeitspositie tot een eersten eisch. De bijzondere moeilijkheden, die de middenstandsbanken voor een goede liquiditeit harer activa te verwachten hebben, zijn reeds eerder genoemd [2]). Gewezen werd op de mogelijkheid het gevaar voor de liquiditeit tengevolge van bevriezing der kleine credieten eenigermate te compenseeren door het opnemen van gelden op langen termijn. Opgemerkt werd, dat met vrij groote zekerheid verondersteld kan worden, dat de vreemde gelden, aan de middenstandsbanken toevertrouwd, op belangrijk langeren termijn loopen dan die der algemeene banken [3]). Bij een statistische vergelijking betreffende de liquiditeit, die gebaseerd is op kwantiteiten en niet op kwaliteiten, zal deze ten nadeele der middenstandsbanken uitvallen.

Een ander gevaar voor de liquiditeit, dat speciaal de middenstandsbanken dreigt, is overmatige en roekelooze credietverleening. De sociale taak, die de middenstandsbank te vervullen heeft, brengt het gevaar mede, dat crediet verleend wordt aan hen, die misschien uit sociaal-ethisch oogpunt daarvoor in aanmerking komen, maar wier economische positie zulks in het geheel niet rechtvaardigt. De sociale werking der middenstandsbanken vindt in een later hoofdstuk nog behandeling, het is de bedoeling hier erop te wijzen, dat een credietverleening, waarbij te veel het economisch belang door het ideëele verdrongen wordt, de liquidatie der credieten of de omzetting in een promessecrediet zeer verzwaart. De liquide positie van de middenstandsbank kan bij dergelijke credietverleening in groot gevaar komen.

Genoemd gevaar wordt verhoogd door het filiaalsysteem [4]).

---

[1]) Vgl. Schulze-Delitzsch-Crüger. t. a. p. pag. 106.
[2]) Zie § 3.
[3]) Vgl. Eichhorn t. a. p.
[4]) von Mering t. a. p. pag. 37.

De directeuren of leiders der bijkantoren zullen uit financieele of andere overwegingen trachten het bedrijf zooveel mogelijk uit te breiden. De eischen der rentabiliteit kunnen dan die der liquiditeit verdringen, en het vereischt bij de centrale bank veel beleid en zakenkennis om de juiste verhoudingen te krijgen en te behouden. Vooral daar, waar de leiders der filialen een grootere zelfstandigheid genieten, wat betreft credietverleening, herbeleening enz. zal het geschetste gevaar zich in grootere mate voordoen.

Van de bovengenoemde hulp van buitenaf, waarop de middenstandsbank tot versterking harer liquiditeit in tijden van crisis is aangewezen n.l. op de hulp van de circulatiebank en die der andere banken, komt hoofdzakelijk de eerstgenoemde in aanmerking.

De gewone vorm, waarin dan de middenstandsbanken het benoodigde kasgeld kunnen krijgen, is door middel van het disconteeren van promessen. Het is van belang na te gaan welke maatregelen de centrale bank kan nemen en inderdaad genomen heeft, om haar eigen liquiditeit en die van het geheele bankwezen te verhoogen.

Door wettelijke voorschriften zijn alle circulatiebanken verplicht hun liquiditeit te verzorgen, door het houden van een edelmetaalvoorraad ter dekking van de op korten termijn loopende verplichtingen. Door meerdere, andere middelen buiten de wetgeving om, kan de centrale bank haar liquiditeit verhoogen n.l. door de vergrooting van het reservefonds, het volgen van een goudpolitiek, het houden eener buitenlandsche wisselportefeuille enz. Al deze maatregelen zullen in tijden van crisis echter weinig effect sorteeren, wanneer de banken, die in dergelijke tijden op de centrale bank moeten terugvallen, onvoldoende aandacht aan haar liquiditeit geschonken hebben. Het geheele crediet- en geldwezen dreigt dan te worden ontwricht met al de noodlottige gevolgen daaraan verbonden. Tegenover de banken zal de centrale bank zelden dwangmaatregelen kunnen nemen, gewoonlijk zal zij zich moeten bepalen tot het geven van advies, aanmaningen enz. Zij kan adviseeren tot vermindering van langen termijn- of speculatieve credieten, het maandelijks publi-

ceeren van balansen, verhooging van den kasvoorraad enz. [1]).

Een enkel woord moge in dit verband worden ingevoegd omtrent het verplichtend stellen van het publiceeren van balansen volgens een vast schema. Het meerendeel der Duitsche banken, waaronder vele Kreditgenossenschaften, hebben zich in 1912, op aandringen van de Reichsbank verbonden om tweemaandelijks een, volgens de Reichsbank samengesteld schema, zeer uitgebreide balans te publiceeren [2]). Een juistere beoordeeling der liquiditeit der banken is hierdoor mogelijk.

In Engeland is aan enkele ondernemingen van publiek belang wettelijk de verplichting opgelegd balansen volgens een vast schema te publiceeren. Zoodanige schema's bestaan voor de spoorwegen, gasfabrieken enz. Dergelijke, vaste vormen voor de balans, en verlies- en winstrekening voor de Nederlandsche banken, met systematische groepeering der posten zou aanbeveling verdienen.

Een maatregel, waarmee de centrale bank practisch kan dwingen haar politiek te volgen, bestaat in het weren van „Finanzwechsel" in haar portefeuille. De houding van de Nederlandsche Bank in dit opzicht werd elders besproken [3]).

Zooals reeds werd opgemerkt, geven de gepubliceerde bankbalansen geen juist inzicht in de liquiditeit. Immers zij geven slechts kwantiteiten, geen kwaliteiten. Kort voor haar déconfiture wees de balans der Leipziger Bank aan, dat 64 % der schulden waren belegd in liquide middelen [4]).

De publiciteit van de bankbalansen hier te lande laat veel te wenschen over. Verschillende posten worden onder een hoofd samengetrokken, de groepeering der cijfers in balans en verlies- en winstrekening is zeer willekeurig [5]). Enkele groote middenstandsbanken maken op dezen regel een gunstige uitzondering. In talrijke bijlagen wordt een overzicht

---

[1]) Voor Duitschland vgl. Lansburgh. Die Massnahmen der Reichsbank zur Erhöhung der Liquidität der deutschen Kreditwirtschaft.

[2]) Dit schema is o.a. afgedrukt bij Hertlein. Die Statistik im Dienste der Bankorganisation 1920. pag. 134 en bij Schönitz t. a. p. pag. 494.

[3]) Pag. 30, 75.

[4]) Westerman t. a. p. pag. 369.

[5]) Vgl. van Ketel en van Horssen-Bankbalansen. Maandblad voor het Boekhouden 1916/17.

gegeven van het aantal aandeelhouders, de termijnen, waarop de vreemde gelden zijn opgenomen, het aantal deposanten, de bedrijven, waar de credieten geplaatst zijn, den aard der verschillende onderpanden, dispositieruimte enz. Toch ontbreekt elk systeem in de opgaven ; verschillende banken geven gedetailleerde gegevens, welke echter weer bij andere ontbreken ; een voor alle geldend balans-schema is ver te zoeken. In deze richting zouden de statistische afdeelingen der groote middenstandsbanken nog zeer goed werk kunnen verrichten.

De liquiditeits-statistiek kan zijn intern of extern [1]).

De interne liquiditeitsstaat, die bestemd is om aan den bedrijfsleider voorgelegd te worden, kan dagelijks, wekelijks of maandelijks opgemaakt worden. De kwalitatieve onderscheiding der diverse activa zal natuurlijk hier kunnen worden doorgevoerd. De effecten die tegen een normaal surplus beleenbaar zijn bij de Nederlandsche Bank of ter beurze, worden afgescheiden opgevoerd, de prima disconto's worden afzonderlijk genoteerd enz. Ook zal aandacht geschonken moeten worden aan de dispositie-ruimte d.i. het verschil tusschen het toegestane en opgenomen crediet.

Verder dient rekening gehouden te worden met den aard der rekening-courantcrediteuren t.w. of zij te beschouwen zijn als reëele deposanten of als rekening-courant debiteuren, die door bijzondere omstandigheden tijdelijk credit staan. In het laatste geval zal de bankleiding dienen te rekenen op een spoedige opvraging van het saldo, eventueel een verandering van een credit-in een debetpost.

Een gunstige omstandigheid, die bij de beoordeeling van de interne liquiditeitsstaten der middenstandsbanken, niet buiten beschouwing kan blijven, is het relatief groot aantal debiteuren en crediteuren. De credieten, door de middenstandsbank verleend, zijn verdeeld over een groot aantal posten, waarop een geregelde, zij het nog zoo geringe, afbetaling, de contante middelen der bank kan vergrooten.

Een groot aantal crediteuren (spaarders, deposanten), zal,

---

[1]) Vgl. van Ketel en van Horssen, Liquiditeitspositie. Maandblad voor het Boekhouden 1919/20.

in tijden van crisis of malaise, een geringer opvraging van creditgelden doen zien dan een klein aantal verdeeld over eenzelfde bedrag [1]).

Een omstandigheid, die speciaal bij de beoordeeling der liquiditeit van een middenstandsbank, van belang is, is deze of de Staat tot een bepaald bedrag de verplichtingen van een bank tegenover de circulatiebank, uithoofde van gedisconteerde promessen, garandeert.

De verplichtingen, welke de Bank heeft loopen, uithoofde van herdisconteerde promessen en verleende borgtochten zullen natuurlijk evenmin op dezen staat mogen ontbreken.

De interne liquiditeitsstaten zijn van groot practisch nut. Niet alleen voor de perioden, waarvoor zij samengesteld zijn, maar ook kunnen zij belangrijke diensten doen voor komende tijden, waarin een gedetailleerde terugblik op de zich vroeger voorgedaan hebbende liquiditeitseischen van direct practisch nut kan zijn.

De externe statistiek [2]) zal haar gegevens moeten putten uit de door de banken gepubliceerde maand- en jaarbalansen. De hierin aangenomen cijfergroepeering zal van groot belang zijn voor de beoordeeling der liquiditeit. Het willekeurig samentrekken van verschillende grootheden in een bedrag zal een onderlinge vergelijking ten zeerste bemoeilijken. De opstelling van een liquiditeitsstaat van een middenstandsbank, die uitsluitend of bijna uitsluitend, aan de bij haar aangesloten banken crediet verleent, zal, voor een eventueele vergelijking met andere banken, een zeer geringe waarde hebben. Wanneer men de kwantitatieve liquiditeit der middenstandsbanken wenscht te vergelijken met die van andere banken zal voor een dergelijke vergelijking het eerst in aanmerking komen, die bank, waarvan het bedrijf met dat der middenstandsbank de meeste overeenkomst vertoont. Als zoodanig komt allereerst in aanmerking : de provinciale bank.

De rentabiliteitsoverwegingen, die voor een middenstands-

---

[1]) Vgl. pag. 73 e.v.

[2]) Bij de bewerking van de statistiek (zie bijlage I) is gebruik gemaakt van enkele schema's, gegeven door Sternheim. Proeve van onderzoek naar bedrijfshuishoudkundige tendenzen. (Hoofdstuk Bankwezen).

bank gelden, wijken niet onbelangrijk af van die der andere banken. Het doel om winst te behalen zit bij haar niet zoo sterk voor, immers zij streeft na om den middenstand aan goed en goedkoop crediet te helpen [1]). Diegenen, die haar deze gelden voor credietverleening verschaffen, de aandeelhouders of de coöperatieleden en de deposanten in algemeenen zin, kunnen hiervoor echter een behoorlijke vergoeding verlangen.

De ondernemers, hetzij zij aandeelhouders of coöperatoren zijn, dragen in de allereerste plaats de risico's van het bedrijf en zij kunnen billijkerwijze een iets hoogere vergoeding verwachten dan de gewone crediteuren, wier vorderingen door hun kapitaalstortingen gegarandeerd worden. De winsten, die de bank afwerpt, zullen zoodanig moeten zijn, dat de betaling van een matige winstuitkeering mogelijk is.

De winstbronnen zijn voornamelijk de rente- en de provisierekening. Inkomsten uit anderen hoofde, zooals entree-gelden, boeten enz., behooren op de reserverekening geplaatst te worden, niet op de winstrekening.

Van de intrest- en provisierekening is de eerstgenoemde de belangrijkste. De intrest kan op meerdere wijzen verdiend worden n.l. door het disconteeren van wissels en promessen en door het berekenen van rente in rekeningcourant en op voorschotten.

Bij de disconteering van handelspapier zal de rentevoet zich richten naar dien der Nederlandsche Bank en dezen gewoonlijk met ½ of 1 % te boven gaan. Wanneer de bank tot herdisconto zou overgaan, blijft voor haar nog een kleine winstmarge. Bij de rekening-courantcredieten zal de methode niet zoo eenvoudig zijn. Het is het meest voor de hand liggend, dat elke credietnemer tot dezelfde voorwaarden crediet kan verkrijgen. Practisch ziet men echter veelal een gedifferentieerde renteberekening, voortvloeiende uit concurrentieoverwegingen.

In elk geval moet de debetrente zich bewegen boven het

---

[1]) Wolff zegt hieromtrent: Above all things, please remember — what timid bankers often forget — that yours is an institution different altogether from a capitalistic bank. It is not a capitalist institution and is as little likely to hurt capitalist banks as a school is to hurt a church. You combine to secure a service, not to obtain a profit. (Sociological Review 1911 t. a. p. pag. 122).

promessedisconto van de Nederlandsche Bank. De grootere credietnemers of zij, die effecten-onderpand kunnen geven, kunnen ook bij de grootbank tegen billijke condities terecht. Het zou in strijd zijn met de belangen der middenstandsbank, wanneer zij dergelijke credietnemers, door het stellen van hoogere eischen naar de concurreerende banken zou brengen. Het is dan ook een daad van goed bankbeheer dergelijke clientèle door het stellen van gunstige voorwaarden tot zich te trekken.

De middenstandsbank zal zich gewoonlijk niet ver van den heerschenden rentestand, die zich nauw bij de officieele bankrente aansluit, kunnen verwijderen. Zij loopt het gevaar, wanneer zij een te lage rente berekent, dat talrijke ongewenschte klanten van haar crediet gebruik maken.

De credietprijs voor handelsdebiteuren varieert, met inbegrip van provisies, zegel- en taxatiekosten enz. gewoonlijk van 7 tot 9 %.

De creditrente, die de middenstandsbank op de haar toevertrouwde gelden vergoedt, varieert naar gelang de termijn van opzegging langer of korter is. Zij zal zich moeten richten naar den algemeen heerschenden rentestand en zich aansluiten bij de rente, welke de grootbanken voor deposito's vergoeden. Plaatselijke omstandigheden kunnen hierbij van invloed zijn ; in handels- en nijverheidscentra zal de rentestand hooger zijn dan ten plattelande. Onderlinge overeenkomsten, b.v. van plaatselijke bankiersvereenigingen, kunnen de rentevergoeding vaststellen en beperken.

De provisie, die gewoonlijk in één rekening wordt opgevoerd, bevat zeer verschillende elementen. Zij stamt uit het crediet- en het indifferent bedrijf. De voornaamste provisies, voortvloeiende uit het credietbedrijf, zijn de afsluit-, verlenging- en omzetprovisie. Over het percentage der provisie zijn uiteraard geen cijfers te geven, elke bank heeft een eigen systeem voor provisierekening, afhankelijk van den aard van het crediet. De omzetprovisie voor een rekening met een steeds wisselend saldo zal lager zijn dan voor een dood crediet.

De provisies, voortvloeiende uit het indifferent bedrijf, zijn incasso-, valuta-, effecten- en couponprovisie.

Voor zoover de middenstandsbanken lid zijn van den „Bond'' zijn zij voor provisieberekening, afgezien van de valuta-provisie, gebonden aan de voorwaarden vastgesteld door bedoelden bond. De winstbron, uit deze transacties voortvloeiend, zal dus gelijk zijn aan die der andere provinciale banken. De niet-aangesloten middenstandsbanken, die over een eigen incasso-organisatie beschikken, berekenen, zooals is opgemerkt, veelal een lagere provisie dan die door den Bond is vastgesteld.

De middenstandsbanken, die aangesloten zijn bij plaatselijke bankiersvereenigingen (als uitvloeisel van haar lidmaatschap van den Provincialen Bond), kunnen haar provisieberekening op verschillende rekeningen onderling regelen.

Naast deze beide winstbronnen dienen nog enkele van meer ondergeschikt belang genoemd te worden o.a. safe-huur, arbitrage, enz.

De onkosten komen in mindering van de brutowinst. De steeds toenemende onkostenrekening bij alle middenstandsbanken gedurende de laatste jaren is een bron van veel zorg en moeite [1]).

Stichtingen van talrijke bijkantoren en agentschappen, m. a. w. de geographische expansie, heeft de salarissen-, gebouwen- en meubilairrekening met sprongen doen stijgen. De concurrentie-vrees heeft bij meerdere groote middenstandsbanken tot een ongemotiveerde uitbreiding van het bedrijf geleid. Vestigingen in plaatsen, waar het bedrijf bij lange niet rendabel is, behooren niet tot de uitzonderingen. De groote kracht van het middenstandsbankwezen n.l. een lage onkosten-rekening schijnt door sommige leiders dezer banken te zijn vergeten.

De salarissen maken den grootsten post uit op de onkostenrekening der middenstandsbanken. Schulze-Delitzsch heeft

---

[1]) Volgens de Duitsche opvattingen mag hoogstens 50 % van de brutowinst (of circa 1 % van de balanstelling) voor de algemeene onkosten gebruikt worden. Voor de Genossenschaften des Mittelrheinischen Verbondes was in 1919 de verhouding van de onkosten tot de balanstelling gemiddeld 0.98 %. Vgl. hiervoor Schöneberger, Wirtschaftliche Betriebsführung der Kreditgenossenschaften.—Voor de Nederlandsche middenstandsbanken is dit onkostenpercentage gewoonlijk hooger.

steeds het betalen van salarissen aan directie en personeel voorgestaan, maar heeft daartegenover den zeer gerechtvaardigden eisch gesteld, dat hun bekwaamheden dan ook daaraan evenredig zijn. Het geven van tantièmes aan directie en personeel wordt nog verschillend beoordeeld [1]). In Nederland geven de meeste, groote middenstandsbanken aan directie, commissarissen en personeel, een aandeel in de overwinst, gewoonlijk nadat eerst de aandeelhouders een bepaald dividend hebben genoten. Enkele banken hebben ook een Pensioen- en Ondersteuningsfonds ten behoeve van het personeel; de kleinere banken kunnen zich gewoonlijk dergelijke dotaties niet veroorloven.

De belastingen nemen in de laatste jaren ook een steeds grooter bedrag van de brutowinst in beslag [2]). Een reserve voor belastingdoeleinden vindt steeds meer ingang. Diverse afschrijvingen moeten ook uit de bruto-winst gemaakt worden, de voornaamste zijn die op dubieuse debiteuren, op effecten en op gebouwen en meubilair.

Wanneer verliezen worden geleden of te verwachten zijn op debiteuren zal men óf afschrijven óf een bepaald bedrag naar de reserve-rekening brengen. Wanneer het verlies werkelijk al geleden is, is de eenig juiste weg: afschrijving. Meerdere malen worden echter reeds gerealiseerde verliezen naar een reserve-rekening gebracht, een handeling, die in strijd is met het begrip reservefonds.

Een doelbewuste reserveeringspolitiek wordt door de middenstandsbanken niet gevolgd, in dit verband mogen de volgende overwegingen hier een plaats vinden.

De verliezen op debiteuren komen hoofdzakelijk tot uiting in perioden van depressie. De economisch zwakken verdwijnen sneller naarmate de inzinking der prijzen sneller plaats heeft. Bij credietinstellingen, waar dit verschijnsel zich geconcentreerd heeft, zal men in een krachperiode veel dubieuse

[1]) Schönitz t. a. p. pag. 384.

[2]) Voor het Duitsche belastingwezen en de coöperatieve credietbanken, vgl. Waldecker, Die Stand der Gesetzgebung über Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften in den wichtigsten Kulturländern bei Kriegsausbruch 1914. — Op den 58en „Genossenschaftstag des deutschen Genossenschaftsverbandes" in 1921 te Wiesbaden gehouden, maakten de drukkende belastingen een onderwerp van bespreking uit.

debiteuren vinden. Het ware irrationeel en theoretisch onjuist dit verlies uitsluitend ten laste der jaren der „Tiefkonjunktur" te brengen, omdat de eerste oorzaak van het verlies in een vroegere periode ligt n.l. in die der credietopening. Het zou daarom aanbeveling verdienen, het verlies te verdeelen over alle jaren van de credietverleening, door middel van het creëeren van z.g. reserves voor dubieuse posten, ook in de jaren, waarin de conjunctuur de te lijden verliezen nog aan de waarneming onttrekt. Op grond van dezen gedachtengang is de houding van den Staat, die in de jaren der opgaande conjunctuur het maken van reserves voor dubieuse debiteuren door de banken belemmerde, niet te verdedigen.

De waardeering der effecten-portefeuille heeft op verschillende wijzen plaats. Meestal worden de fondsen tegen den beurskoers van 31 December en de incourante tegen een aangenomen koers opgevoerd. Enkele banken voeren hun fondsen op tegen de aankoopwaarde, met een gedeeltelijke of geheele afschrijving op de creditzijde der balans. Het is aan geen twijfel onderhevig dat vele middenstandsbanken zware verliezen uithoofde van haar effectenportefeuille, voornamelijk op incourante fondsen, geleden hebben [1]).

Een groote waardedaling der vaste goederen sinds de oorlogsjaren, waarin juist talrijke aankoopen voor kantoren der verschillende middenstandsbanken vielen, heeft plaats gevonden.

De middenstandsbanken, die een groote gebouwenrekening op de balans opvoeren, kunnen zeer lastig of in het geheel niet de balanswaarde in overeenstemming brengen met de huidige liquidatie-waarde. Hoe men ook over de balanswaardeering der vaste goederen moge denken, een voorzichtige bankpolitiek zal steeds de waardeering der activa op liquidatiewaarde veronderstellen.

De volgende vraag verdient nog nadere beschouwing : Is de rentabiliteit van de middenstandsbank afwijkend van die der andere credietbanken ? Meerdere schrijvers hebben betoogd,

[1]) Schöneberger t. a. p. pag. 25 vermeldt, dat de bedrijfsresultaten van de in het Jahrbuch des Allgemeinen Verbandes vermelde crediet-coöperaties in de laatste jaren belangrijk gedaald zijn tengevolge van groote verliezen, geleden op het effectenbezit.

dat een zuivere middenstandsbank, uit rentabiliteits-overwegingen, onbestaanbaar is [1]). In het prae-advies van Mr. Korthals Altes lezen wij, dat een bank, die uitsluitend credieten geeft aan winkeliers en kleine nijveren, geen winsten kan maken en als zelfstandig bedrijf geen reden van bestaan heeft.

Ongetwijfeld drukken op de middenstandsbank, naar verhouding, grootere lasten dan op de gewone credietbanken. Bij Dufourcq-Lagelouse lezen wij: „les banques ordinaires escomptent des effets de toutes sommes, cependant les banques populaires, par définition, ne sont appelées à escompter que des effets de petit montant et il s'ensuit que leurs frais généraux, par rapport au total de leurs opérations, doivent être plus élevés que dans les banques ordinaires" [2]).

De Nederlandsche middenstandsbanken hebben uit rentabiliteitsoverwegingen ook grootere credieten verstrekt om daarmee de financiering van kleine credieten, die gewoonlijk zeer geringe winst opleveren, tegen een normale rente- en provisieberekening mogelijk te maken. Het jaarverslag van de Hanzebank te Utrecht over 1921 zegt hierover: „Het is, zooals reeds meerdere malen gezegd, voor een richtige functioneering der bank, noodzakelijk, dat niet uitsluitend kleine credieten worden verstrekt. Het doet ons daarom genoegen, dat het aantal cliënten, die een grooter crediet benutten, steeds toeneemt".

Een andere overweging, die bij de beoordeeling der rentabiliteit niet uit het oog mag worden verloren, is het onverwacht groot bedrag aan vreemde middelen, die de middenstandsbanken in den vorm van spaargelden en deposito's gedurende de oorlogsjaren is toegevloeid en in den na-oorlogstijd steeds is blijven toevloeien.

De rentabiliteit van het naar verhouding geringe aandeelenkapitaal stijgt hierdoor niet onbelangrijk.

Ten slotte is in dit verband een enkel woord over de dividendpolitiek der middenstandsbanken gewenscht. Bij de

---

[1]) Korthals Altes. Prae-advies voor het Congres van den Nederl. Bond van den Handeldr. en Industr. Middenstand. Amsterdam 1909.
[2]) Dufourcq Lagelouse. Le crédit et les banques. pag. 52.

behandeling der sociale beteekenis der middenstandsbank zal nog nader hierop worden ingegaan. Alleen dient hier gewezen op enkele practische gevolgen. De meeste middenstandsbanken hebben zich voor de noodzakelijkheid gesteld gezien aan haar aandeelkapitaal een grootere markt te geven. De aandeelen worden verhandeld en krijgen een, zij het dan ook niet-officieele, noteering. De positie van de bank eischt, dat deze aandeelen een behoorlijke koersnoteering hebben, welke ten eerste afhankelijk is van haar solvabiliteit en ten tweede van het rendement der aandeelen. Een matige winstuitkeering is dus aanbevelenswaardig, wanneer deze gegeven kan worden zonder schadelijke terugwerking op de belangen van de credietnemers.

HOOFDSTUK V.

Samenwerking tusschen Middenstands- en Landbouwcredietwezen.

Zooals in het vorig hoofdstuk [1]) getracht is aan te toonen, verdient het voor de middenstandsbanken weinig aanbeveling ter verkrijging van bankcrediet zich te wenden tot de grootbanken. De belangrijke functie, die het middenstandsbankwezen voor de credietverleening aan een relatief zeer groote groep van ondernemers te vervullen heeft, maakt het gewenscht, dat bij de beoordeeling der bedrijfspolitiek dezer banken een groote mate van zelfstandigheid kan voorbehouden blijven.

Teneinde de credietopneming bij de circulatiebank zooveel mogelijk te beperken is het gewenscht in andere richting steun te zoeken, die o.i. verkregen kan worden door een samenwerking tusschen middenstands- en boerenleenbanken.

De fluctuatie, die in de credietbehoeften van den middenstand is waar te nemen, is niet zoozeer afhankelijk van bedrijfstechnische omstandigheden als wel van de betalingsvoorwaarden, die usantieel zijn bij de consumenten, afnemers van den middenstand. Het nog veelvuldig voorkomen van jaarrekeningen doet de credietbehoefte van den middenstand aan het einde des jaars tot een maximum stijgen om in de eerste maanden van het jaar, tengevolge van het incasseeren van talrijke rekeningen, te dalen. De bedrijfsonkosten, die in de maanden November en December een belangrijke verhooging vertoonen, zooals de kosten van reclame, verwarming, verlichting enz., versterken deze tendens in hooge mate.

De middenstandsbank, die zich op de financiering van deze bedrijven toelegt, ziet dus de saldi der rekening-courantdebiteuren aan het einde des jaars stijgen om weer in den aanvang van het volgende jaar een daling te vertoonen.

Deze lijn der credietbehoefte van den middenstand wordt eenigszins vervaagd door twee omstandigheden n.l. den ge-

---

[1]) Vgl. pag. 77.

woonlijk zeer uiteenloopenden aard der bedrijven, die bij de middenstandsbank crediet opnemen en de door afwijkende betalingswijze van een deel der clientèle van sommige middenstandsbedrijven.

De uiteenloopende aard der bedrijven doet de maximale credietbehoefte in verschillende perioden van het jaar vallen, waardoor eenigermate een nivelleering van het bedrag der totaal opgenomen credieten bij de bank bereikt wordt.

Verder werkt de vestiging van bijkantoren der middenstandsbanken in kleine steden en dorpen deze stabiliseering in de hand. De daar gevestigde handeldrijvende- en industrieele middenstand zal van zijn, hoofdzakelijk uit landbouwers bestaande, debiteuren, de betaling van de rekeningen veelal verkrijgen, wanneer de laatsten beschikken over de opbrengst van de verkochte producten, n.l. in de maanden October en November. [1])

Geconcludeerd kan dus worden, dat de credietbehoefte van den middenstand in de groote steden haar hoogtepunt heeft in de maanden November en December en haar minimum in de eerste maanden des jaars. In de kleinere steden en dorpen is echter de credietbehoefte van den middenstand afhankelijk van de tijdelijke geldruimte van den landbouwenden stand, die valt in de maanden October en November.

Bij het landbouw-bedrijf, dat het zuiverste beeld van een seizoenbedrijf geeft, is het verloop van de credietbehoefte geheel anders.

De landbouwonderneming heeft behoefte aan crediet op langen en op betrekkelijk korten termijn. Deze laatste credietbehoefte, het z.g. bedrijfscrediet, komt voor deze beschouwingen in aanmerking. De vraag naar bedrijfscrediet [2]) neemt in het voorjaar een aanvang, stijgt gedurende de zomermaanden en bereikt een maximum in den oogsttijd [3]). Het crediet, dat gedurende den looptijd zeer illiquide is, wordt bij verkoop der producten plotseling liquide [4]). Daar de verkoop gewoonlijk

---

[1]) Vgl. pag. 13.
[2]) Voor zooverre zij den akkerbouw ten doel heeft.
[3]) Polak t. a. p. pag. 122 e.v.
[4]) Vgl. Posthumus Meyjes, Bankpolitieke studiën. Economist 1923, pag. 21.

tegen contante betaling geschiedt, beschikt de landbouwer over een ruime kas in de maanden September tot April.

De boerenleenbanken, die tegenwoordig voor een overgroot deel in de credietbehoeften van den landbouwenden stand voorzien, constateeren dan ook in de wintermaanden een belangrijke vermindering der credietbehoeften [1]).

Het ligt voor de hand, dat deze voor den middenstand en den landbouwenden stand zoo tegengestelde loop der credietbehoeften spoedig de aandacht getrokken heeft en het denkbeeld geopperd is of niet door samenwerking tusschen de landbouw- en de middenstandsbanken in de behoefte aan bankcrediet der eene groep voorzien kon worden door den tijdelijken geldovervloed bij de andere groep.

Op een samengaan van het landbouw- en middenstandscredietwezen teneinde de credietbehoeften onderling zooveel mogelijk te bevredigen, is vrijwel het eerst gewezen in het Rapport betreffende het Landbouwcrediet in Nederland, uitgebracht door de Staatscommissie voor den Landbouw in 1911.

Toentertijd achtte de Commissie de ontwikkeling van het middenstandsbankwezen te gering dat van samenwerking van eenigszins gelijkwaardige krachten sprake kon zijn.

Zij wees vervolgens op het, alle banken, die zich beperken tot de financiering van één bedrijfstak, inhaerent verschijnsel, dat de credietvraag en de overschotten op bepaalde tijdstippen komen [2]). Niettegenstaande de boerenleenbanken sterk uiteenloopende bedrijven financieren, zooals landbouw- en veeteeltbedrijven, zuivel- en kartonfabrieken, is toch het nadeel van een eenzijdige credietverleening onmiskenbaar.

De Staatscommissie kwam tot de conclusie, dat een samengaan zeer wel mogelijk zou zijn, terwijl dan een beroep op de circulatiebank of op de grootbanken grootendeels overbodig zou kunnen worden.

De toestanden zijn na het verschijnen van bedoeld Rapport belangrijk veranderd. De centrale boerenleenbanken zijn sedert

---

1) De invloed van betaling van pachten en hypotheekrenten aan het einde des jaars is echter zeer wel merkbaar.

2) Rapport pag. 83.

de eerste oorlogsjaren als belangrijke geldgevers op de markt gekomen, terwijl speciaal de groote centrales een zekere stabiliteit van de overschotten kunnen constateeren. De groote uitbreiding, die het bedrijf van de verschillende middenstandsbanken heeft ondergaan, is reeds hier geschetst. De voorwaarden, die de Staatscommissie in 1911 voor een vruchtbare samenwerking meende te moeten stellen, zijn dus grootendeels vervuld.

De bovenbedoelde samenwerking kan op twee wijzen geschieden en wel door middel van fusie of van federatie.

De fusie komt niet in aanmerking ; de banken voor den landbouw en die voor den middenstand hebben een te langdurige en zelfstandige ontwikkeling gehad, dan dat een samensmelting nog overwogen zou kunnen worden [1]).

Bij meerdere gelegenheden is door belanghebbenden de wensch uitgesproken, dat de zelfstandigheid der banken onder alle omstandigheden gewaarborgd zou blijven. Ook het Internationaal Congres voor den Handeldrijvenden, Industrieelen en Landbouwenden Middenstand te Luik in 1905 gehouden, sprak zich in dien geest uit [2]).

Meer geschikt is de samenwerking op federatieven grondslag, die aan elk der banken haar zelfstandigheid laat. De belangen van den stand, die de bank dient te behartigen, blijven de eerste plaats innemen, terwijl de samenwerking met de verwante bankgroep hoogst belangrijk, maar toch secundair blijft.

De uitwisseling der beschikbare en benoodigde gelden zou kunnen geschieden door middel van een centrale, die alle middenstands- en landbouwcredietorganisaties omvat.

Het Duitsche landbouw- en middenstandsbankwezen heeft zeer onaangename ervaringen bij de exploitatie van dergelijke centrales opgedaan.

De door de Schulze-Delitzsch'sche credietbanken in 1864 opgerichte centrale, genaamd de Deutsche Genossenschafts-

---

[1]) Vgl. Nijst, Samenwerking tusschen landbouw- en middenstandscrediet. Sociaal-economische Geschriften.

[2]) „Algemeen was de IIIe Afdeeling (Credietwezen) van gevoelen, dat afgescheiden dienen te blijven de vereenigingen voor den landbouw en die voor handel en nijverheid". Verslag Tutein-Nolthenius t. a. p. pag. 20.

bank von Soergel, Parisius & Co., moest haar bedrijf, na een reeks van jaren van weinig succesvol werken, in 1904 tengevolge van ongelukkige speculaties aan de Dresdner Bank overdragen.

De Reichsgenossenschaftsbank, in 1902 door de coöperaties van de Offenbacher richting opgericht, zag zich genoodzaakt in 1912 te liquideeren. De liquidatie van deze centrale was niet zoozeer het gevolg van de geleden verliezen dan wel van het gebrek aan belangstelling van de zijde der coöperaties [1]). Hierbij moet niet uit het oog worden verloren, dat onder de in de verschillende bonden aangesloten coöperaties niet alleen crediet-, maar ook inkoop-, verkoops-, bouwvereenigingen e.d. gevonden worden.

De met Staatshulp opgerichte Preussische Zentralgenossenschaftskasse heeft voor het Duitsche coöperatiewezen haar verdiensten; haar belang voor het middenstandscredietwezen is echter gering [2]).

Ook de geschiedenis van de Algemeene Centrale te Amsterdam maant tot voorzichtigheid.

De geringe omzet en de kleine winst, die dergelijke centrale banken maken, zijn te verklaren uit de omstandigheid, dat de aangesloten banken de beschikbare middelen veelal gunstiger buiten de Centrale kunnen beleggen. Alleen bij het ontstaan van credietbehoefte wenden de banken zich tot de centrale. Bovendien moet de centrale de credit-gelden der aangesloten banken zeer liquide beleggen, waardoor slechts een geringe rentevergoeding verkregen kan worden.

In hoeverre de rentabiliteit der centrale verhoogd kan worden door het invoeren van de z.g. Ausschliesslichkeitserklärungen moge hier buiten beschouwing blijven.

De oprichting van een dergelijke opper-centrale, b.v. te Amsterdam, door verschillende landbouw- en middenstandscredietcentrales zou, algemeen gesproken, ernstige overweging verdienen. Aansluiting aan een bestaande bankorganisatie ware aanbevelenswaardig. [3])

---

[1]) Vgl. Wuttig, Zur genossenschaftlichen Zentralkassenbewegung, die Bank 1913.

[2]) Denkschrift der Preussischen Zentralgenossenschaftskasse pag. 82.

[3]) Op deze materie kan hier niet verder worden ingegaan.

Een voor de middenstandsbanken normale toestand is bereikt, wanneer deze gedurende een groot deel van het jaar, zonder gebruikmaking van bankcrediet, aan de credietbehoeften van den middenstand kunnen voldoen. De sterke toeneming van de deposito's en spaargelden bij de meeste banken kan dezen toestand binnen afzienbaren tijd doen verwachten. Bij enkele banken is deze reeds bereikt.

De middenstandsbanken zouden dan gedurende enkele maanden des jaars en tot vrij beperkte bedragen van de credietfaciliteiten van de landbouwcentrales gebruik behoeven te maken. Omgekeerd zouden de centrale boerenleenbanken gedurende korten tijd een beroep kunnen doen op de credietcapaciteit van de middenstandsbanken.

Van de credietfaciliteiten van de Nederlandsche Bank zou dan door de oprichting van een dergelijke centrale slechts in uitzonderingsgevallen gebruik gemaakt behoeven te worden.

HOOFDSTUK VI.

De Staat en het Middenstandscrediet.

De politiek door de Nederlandsche Overheid gevolgd om aan het individu en zijn organisaties op economisch en sociaal gebied groote vrijheid te laten en zelve een passieve rol te vervullen, heeft zij ook geruimen tijd tegenover het middenstandscrediet volgehouden. Voor haar gold de, door velen als juist erkende stelregel, dat in de behoeften en nooden eener sociale klasse zooveel mogelijk door eigen organisaties moet voorzien worden. De taak van de Overheid zou dan meer controleerend en aanvullend behooren te zijn. De gewijzigde omstandigheden, door den oorlog te voorschijn geroepen, hebben haar echter gedwongen haar passieve houding te verlaten en een meer actieve houding aan te nemen.

De steun, die de Regeering kan verleenen, kan zijn direct door het organiseeren en verbeteren van het middenstandscrediet- en bankwezen en indirect door het nemen van maatregelen en steunen van instellingen, die indirect den bloei van het crediet- en bankwezen bevorderen.

De voornaamste middelen, waardoor de overheid het bank- en credietwezen op directe wijze kan steunen, zijn de volgende :

I. het geven van voorschotten aan credietinstellingen, die speciaal het middenstandscrediet verzorgen;

II. het verleenen van subsidies en van garanties aan bedoelde credietbanken;

III. het garandeeren van de verplichtingen van een bepaalde soort credietnemers tegenover de credietverleenende banken.

Tot de middelen, die indirect het credietwezen steunen, zijn te rekenen de volgende ;

I. het subsidieeren van instellingen, die in nauw contact met de credietbanken staan.

II. het doen onderzoeken van den toestand van den midden-

stand en diens credietorganisatie, zoowel in binnen- en buitenland.

Bij het ontstaan der middenstandsbeweging aan het einde der vorige en in het begin van deze eeuw heeft de Regeering blijken van belangstelling gegeven door het zenden van afgevaardigden naar enkele internationale en nationale congressen. Zoo werd de Nederlandsche Regeering op „het Internationaal Congres in het belang van den kleinen Burgerstand", gehouden te Namen in September 1901 vertegenwoordigd door Prof. Noordtzy [1]). De heer Tutein Nolthenius werd afgevaardigd naar het Internationaal Congres van den Handeldrijvenden, Industrieelen en Landbouwenden Middenstand in Augustus 1905 te Antwerpen gehouden [2]).

Directe middelen.

I. Toen in de eerste jaren der 20e eeuw de vraag naar crediet voor den middenstand steeds luider werd en verschillende banken opgericht werden om aan deze behoefte tegemoet te komen, heeft zich voor de Regeering de vraag voorgedaan, of zij deze nieuwe instellingen diende te steunen door het verschaffen van gelden om een credietverleening op eenigszins grootere schaal mogelijk te maken. Zij heeft gemeend het voorbeeld, door meerdere Europeesche Staten in dezen gegeven, niet te moeten volgen en het verschaffen van de noodige middelen aan den middenstand zelven over te laten.

De waarde van staatshulp wordt door velen zeer laag aangeslagen. Schulze-Delitzsch was een principieel tegenstander van staatshulp, speciaal van credietfaciliteiten van staatswege. De geschiedenis van het Duitsche middenstandscredietwezen heeft hem in het gelijk gesteld. De Preussische Zentralgenossenschaftskasse, die aan de bij haar aangesloten coöperaties het goedkoope staatscrediet verleent, werkt zeer gecompliceerd en kostbaar, terwijl ten slotte de coöperaties, die bankcrediet van staatswege ontvangen in het algemeen niet goedkooper aan de leden crediet verschaffen dan de niet aangesloten banken [3]). Ook in Frankrijk is het resultaat van

[1]) Vgl. Verslag opgenomen in de Nederl. Staatscourant 3 December 1901. No. 288.

[2]) Nederl. Staatscour. 11 Februari 1906 No. 35.

[3]) Schönitz t. a. p. pag. 393.

goedkoop staatscrediet gering geweest ; de noodzakelijke hulp en medewerking van den middenstand zelven is door het verleenen van deze credietfaciliteiten uitgebleven. Zoowel Wolff[1]) als Martineau [2]) komen tot de conclusie, dat in alle landen waar goedkoop staatscrediet verleend werd, de offers geenszins in verhouding staan tot de resultaten.

Wij hebben elders gelegenheid gehad op te merken, dat de middenstand, na meerdere moeilijke jaren, thans grootendeels erin geslaagd is zijn banken het noodige bedrijfskapitaal te verschaffen. [3])

II. Het verleenen van subsidies aan Middenstandsbanken, ter bestrijding van de kosten van oprichting en tot geheele of gedeeltelijke dekking van bedrijfsverliezen in de eerste boekjaren, is door de Nederlandsche Regeering in vrij ruime mate toegepast.

De Hanzebanken, die tot de eerst opgerichte middenstandsbanken behooren, ontvingen de volgende subsidies:

De Hanzebank te 's-Hertogenbosch ontving in 1909 f 2000—, in 1910 f 4000.— en in 1911 f 1000.—.

De Coöperatieve Centrale Middenstandscredietbank (Hanzebank) te Delft ontving in de jaren 1910 tot 1914 aan subsidies f 7500.— terwijl de Hanzebank te Utrecht vanaf 1912 in zes achtereenvolgende jaren f 1500.—, dus in totaal f 9000.—, ontving.

De Algemeene Centrale te Amsterdam ontving ter dekking van de verliessaldo's de volgende bedragen :

Over het boekjaar 1914-15 f 20.000, over 1916 f 19.200.— en over 1917 f 15.800.—. Aan de, bij de Centrale aangesloten, banken werd door haar bemiddeling uitgekeerd in 1915 f 38.050.—, in 1916 f 14.200.— en in 1917 f 5.850. [4]).

---

[1]) t. a. p. pag. 189 e.v.

[2]) t. a. p. pag. 185 : L'argent qui tombe d'en haut est un présent funeste. — La facilité d'obtenir des ressources diminue le souci d'une gestion rigoureuse, amoindrit le sens des responsabilités, n'encourage plus l'esprit d'épargne et d'économie.

[3]) Voor een bespreking van de belegging van de Rijksgirogelden, zie Hoofdstuk IV § 4.

[4]) Vóór 1914 werd de subsidie aan de plaatselijke banken gewoonlijk uitgekeerd door bemiddeling van de Coöperatieve Centrale Credietbank te Groningen.

Ook de Centrale Coöperatieve Boaz-Bank te Utrecht ontving bij haar oprichting in 1914 een Rijkssubsidie, die voortgezet werd tot aan het boekjaar 1921. Het bedrag varieerde van f 1500.— tot f 12.000 in die jaren.

De Begrooting van de Afdeeling Handel van het Departement van Landbouw, Handel en Nijverheid heeft gedurende onderstaande jaren de volgende bedragen voor subsidie aan de middenstandsbanken uitgetrokken :

1907 f 4000.—	1911 f 10.000.—	1916 f 80.500.— [3]
1908 - 4000.— [1]	1912 - 10.000.—	1917 - 65.500.— [3]
1909 - 8000.— [2]	1913 - 10.000.—	1918 - 65.500.—
1910 - 10000.—	1914 - 10.000.—	1919 - 65.500.—
	1915 - 10.000.—	1920 - 65.500.—

De bedragen, welke aan de banken zijn uitgekeerd, wijken niet belangrijk af van de begrootingsposten ; dikwijls had de uitbetaling eerst na verloop van enkele jaren plaats.

III. Op krachtige wijze heeft de Regeering het middel om het crediet van den middenstand te vergrooten door middel van het verleenen van garanties ter hand genomen [4]).

Bij het uitbreken van den oorlog en in den daarna komenden crisistijd was de bestaande organisatie van het middenstandsbankwezen voor den kleinen middenstand van zeer weinig nut. Aan de gestelde voorwaarde, voor het verkrijgen van crediet, persoonlijke of zakelijke zekerheid te stellen, konden vele credietvragers niet of onvoldoende voldoen. Wel werden de meest-hulpbehoevenden door het Koninklijk Natio-

---

[1]) Als toelichting bij de aanvrage van dezen begrootingspost wordt vermeld : De behandeling van een aanvrage om een ondersteuning als bij art. 135 van het hoofdstuk X der begrooting voor 1907 bedoeld, is nog niet zoover gevorderd, dat tot toekenning van het uitgetrokken bedrag is overgegaan. Waar het niet onmogelijk is, dat die toekenning eerst in 1908 zal kunnen plaats hebben en in elk geval met het oog op de mogelijkheid dat andere gelijksoortige aanvragen zullen inkomen, is een zelfde post ook thans weer voorgesteld.

[2]) Onder dit bedrag is ook opgenomen, behalve subsidies voor oprichting der banken, een post voor den voorlichtingsdienst voor den middenstand. Na 1909 zijn deze posten gescheiden opgevoerd.

[3]) Hieronder subsidies aan de Algemeene Borgmaatschappij voor den Middenstand 1916 f 5000.—, 1917 f 5000.—, subsidies aan de bureaux van advies 1916 f 25.500.—.

[4]) Voor den door de gemeenten Amsterdam en 's-Gravenhage in 1915 verleenden steun aan den middenstand vgl. Hoofdstuk III pag. 45.

naal Steuncomité geholpen, maar deze toestand was op den duur niet houdbaar. Voor het ontvangen van giften kwam deze categorie van personen niet in aanmerking. Door het verleenen van credieten konden kleine bedrijven, wier leider door den dienstplicht afwezig was of door andere omstandigheden, dreigden ten onder te gaan of te verloopen, geholpen worden.

Op verzoek van de Koningin stelde minister Treub een memorie op, welke den grondslag vormde van een bespreking, die op 13 Maart 1915 in het Gebouw der Grafelijke Zalen werd gehouden [1]). Deze vergadering, die door de Koningin geopend werd, werd bijgewoond door de vertegenwoordigers van talrijke credietorganisaties, die in aanmerking kwamen om het plan uit te voeren. Het doel der vergadering wordt in de gezonden uitnoodiging tot bijwoning als volgt omschreven :

„Doel der bijeenkomst is het beraadslagen over, en zoo „mogelijk, het vaststellen van een plan tot het samenbrengen „van de verschillende instellingen, die zich bezighouden met „credietverleening aan den kleinen landbouwenden, industri- „eelen of handeldrijvenden middenstand, ten einde te verge- „makkelijken, dat, als er weer vrede zal zijn in Europa en de „militie- en landweerplichtigen terug zullen kunnen keeren „tot hunne gewone bezigheden, zij die door den oorlogstoe- „stand hun zaak moeten zien achteruitgaan, of zelfs tenietgaan „aan het crediet zullen kunnen worden geholpen, dat zij zullen „behoeven om hun zaak weer tot het oude peil op te voeren, „of om met kans van slagen de vernietigde zaken door nieuwe „te vervangen.

„Daar de hier bedoelde credietverleening is te beschouwen „als een voortzetting van het werk, dat met de oprichting „van het Koninklijk Nationaal Steuncomité werd begonnen, „hebben de eerste ondergeteekenden gemeend op een ter „vergadering te bespreken wijze en tot aan een, aldaar nader „aan te geven grens, medewerking van het Rijk ter verwezen- „lijking van het aangewezen doel in uitzicht te mogen stellen".

Deze uitnoodiging was onderteekend voor de Ministers van Financiën, van Landbouw enz. en van Oorlog, door den Presi-

[1]) Bedoeld rapport is in extenso afgedrukt bij Treub. Oorlogstijd pag. 225 e.v.

dent van de Nederlandsche Bank, door den President van de Nederlandsche Handelmaatschappij en door den Voorzitter van de Commissie van Uitvoering van het Kon. Nationaal Steuncomité.

De credietverleening zal een zuiver commercieel, geen philantropisch karakter dragen, wat blijkt uit het volgend citaat uit de rede door den Minister van Financiën op deze vergadering gehouden :

,,Hier gaat het bijna uitsluitend om steun door het verge- ,,makkelijken van de gelegenheid tot het verkrijgen van ,,crediet. Daarin ligt reeds opgesloten, dat zij, die op deze wijze ,,geholpen worden, geen giften, maar voorschotten ontvangen ,,en verplicht zijn rente en aflossingen van die voorschotten ,,uit eigen middelen af te doen".

Een werkprogram, de z.g. Hoofdpunten [1]) door den Minister van Financiën in overleg met de Nederlandsche Bank opgesteld, werd door de vergadering goedgekeurd, terwijl tevens een Commissie van Uitvoering werd benoemd, waarin zitting namen eenige directeuren en afgevaardigden van Middenstandsbanken. De Commissie van Uitvoering had het dagelijksch beheer, terwijl aan het hoofd der organisatie een Algemeene Commissie stond.

In de Hoofdpunten wordt zeer duidelijk het doel der organisatie omschreven (art. 1, 2 en 3). Door onderlinge samenwerking van instellingen, die crediet verleenen aan den middenstand, zullen gedurende den crisistijd voorschotten verleend worden aan kleine ondernemers, wier zaak verloopen of achteruitgegaan is door vervulling van dienstplicht of die kunnen aanwijzen, dat de achteruitgang op rekening komt van den oorlogstoestand. Vereischt wordt, dat de voort te zetten of nieuw op te richten zaak redelijke kansen van levensvatbaarheid heeft.

Art. 20 regelt de mede-aansprakelijkheid van het Rijk. Wordt op een crediet van f 100.— niet meer verloren dan f 10.— dan draagt het Rijk het verlies geheel. Wordt daarop

[1]) Hoofdpunten van het Plan tot vergemakkelijking der voldoening aan de Credietbehoefte van den kleinen Middenstand als gevolg van de Oorlogscrisis.

per f 100.— meer verloren dan draagt het Rijk in het verlies daarenboven :

Over de	tweede	f 10.—	9/10	gedeelten.
„ „	derde	- 10.—	8/10	„
„ „	vierde	- 10.—	7/10	„
„ „	vijfde	- 10.—	6/10	„
„ „	zesde	- 10.—	5/10	„
„ „	zevende	- 10.—	4/10	„
„ „	achtste	- 10.—	3/10	„
„ „	negende	- 10.—	2/10	„
„ „	laatste	- 10.—	1/10	„

Bedraagt het verlies 100 % van het bedrag van het verleende crediet, dan is het aandeel van het Rijk dus 55 %. Is het verlies hooger dan 100 %, dan dragen het Rijk en de credietinstelling elk de helft van het meerdere [1]).

Het Rijk sloot met de Nederlandsche Bank een overeenkomst, waarbij deze laatste tot een bepaald bedrag promessen disconteert der aangesloten banken, voortkomende uit volgens deze regeling verleende credieten (art. 23).

Behalve voor de in art. 20 genoemde verliezen, blijft het Rijk tegenover de Nederlandsche Bank borg voor de verliezen, ontstaan doordat de credietverleenende instellingen niet aan haar verplichtingen voldoen (art. 24). Art. 15 bepaalt, dat door de Algemeene Commissie, onder goedkeuring van den Minister van Financiën, een maximum voor de credieten wordt vastgesteld.

Dit maximumcrediet aan een persoon is door bedoelde commissie bepaald op f 1000.— ; in bijzondere gevallen kon hiervan worden afgeweken. De voorschotten werden hoogstens voor den tijd van 2 jaar verleend.

De rente, aan gemobiliseerden en voormalig gemobiliseerden in rekening gebracht, mocht ten hoogste ½ % boven het wisseldisconto van de Nederlandsche Bank bedragen. De Commissie

[1]) In 1917 is bepaald, dat in de gevallen, waarin uitwinning en faillissements-aanvrage zijn geschied met machtiging van de Commissie, deze kosten, voor zoover niet een evenredig deel dier kosten ten laste van de overige borgen gebracht kan worden, ten laste van het Rijk komen.

van Uitvoering stelt den rentevoet voor credieten aan andere personen verleend vast (art. 17).

In Maart 1915 werd ingediend een ontwerp van wet, ter aanvulling en verhooging van het VIIde Hoofdstuk B. der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1915. In de XIde Afdeeling van het hoofdstuk wordt ingelascht een nieuw artikel III-ter.

„Uitgaven, voortvloeiende uit garanties voor credieten aan „kleine ondernemers en uit het verleenen van steun aan die „ondernemers, een en ander voor zoover die garantie en die „steun zijn verleend ter tegemoetkoming in de, tengevolge van „de tegenwoordige, buitengewone omstandigheden, door die „ondernemers in hun bedrijf ondervonden moeilijkheden, „benevens de kosten overigens voor den Staat voortvloeiende „uit de voorbereiding en tenuitvoerlegging van het plan tot „het verleenen van de evenbedoelde credieten en steun „f 500.000.—."

Dit begrootingsartikel werd door de Staten-Generaal met algemeene stemmen goedgekeurd.

Verschillende gemeenten hebben, in aansluiting aan het voorbeeld door het Rijk gegeven, zich garant gesteld voor het geheele of een gedeelte van het niet door het Rijk gewaarborgde bedrag der credieten.

De beste regeling werd door de gemeente Leiden getroffen, die door meerdere andere gemeenten nagevolgd werd. Zij luidt als volgt: indien het crediet f 100.— bedraagt, is bij eventueel verlies het aandeel voor de gemeente : voor de 1e. f 10.— nihil, voor de 2e f 10.— 6 %, voor de 3e f 10.— 12 % enz., elke volgende f 10.— opklimmend met 6 %, dus voor de 10e f 10.— 54 %.

Voor de gemeenten, die dit schema hebben overgenomen, varieert de garantie voor het ongedekte gedeelte dus van 6—54 %. De variaties waren overigens talrijk ; sommige gemeenten garandeerden het geheele ongedekte gedeelte, andere 25 % of 50 % daarvan, weer andere een gedeelte van het voorschot enz.

De credietnemer was verplicht voor het, niet door den Staat en de Gemeente gegarandeerde gedeelte, een borg aan te

brengen. Mocht hij echter hiertoe niet in staat zijn, dan garandeerde het Steuncomité gewoonlijk de rest.

De Regeerings-Commissie voor het Middenstandscrediet begon haar werkzaamheden op 1 Mei 1915.

Zij verleende in 1916 haar bemiddeling tot het vergemakkelijken van credietverleening aan de door den watersnood getroffen middenstanders.

De Commissie zegde, onder voorbehoud van de goedkeuring der Staten-Generaal, haar medewerking toe. De Provincie Noord-Holland nam een gedeeltelijke garantie (35 %) voor de resteerende bedragen der verleende credieten op zich, terwijl de credietnemer op andere wijze voor 10 % van het voorschot een borg zou moeten stellen.

In verband met de in art. 15 bepaalde maximum duur van 2 jaar van de verleende credieten moesten in 1917 talrijke nog niet afgeloste credieten verlengd worden. De verlenging geschiedde uiterlijk voor 2 jaar.

In November 1918 werd een begrootingspost voor het verleenen van credieten aan grootere boomkweekers, die door de oorlogsomstandigheden getroffen waren, goedgekeurd door de Staten-Generaal. De Regeerings-Commissie inzake het Middenstandscrediet werd met de behandeling van deze aangelegenheid belast.

In 1919 werden verschillende credieten, die reeds vier jaren hadden geloopen, nogmaals voor den tijd van 2 jaar verlengd mits kon worden verwacht, dat door deze verlenging de terugbetaling werd verzekerd.

Met ingang van 1 Mei 1920 werd de administratie der nog uitstaande vorderingen overgedragen aan de N.V. Algemeene Borg-Maatschappij voor den Middenstand te Utrecht en aan de N.V. Hanze-Borgmaatschappij te 's-Hertogenbosch. De Staatscommissie werd met ingang van 6 Juni 1920 ontbonden [1]).

Eenige cijfers mogen de werkzaamheden dezer Commissie toelichten :

---

[1]) Na 1 November 1919 werden geen nieuwe voorschotten meer verleend, terwijl na 31 Januari 1920 geen nieuwe aanvragen meer ontvangen werden.

In het jaar	Ingekomen aanvragen	Afgewezen	Toegestaan		Bedrag
1915	1058	130	180	f	142.135.—
1916	2750	331	679	-	569.370.—
1917	727	180	132	-	96.135.—
1918-31/1-'19	2846	299	81	-	164.095.98½
1/2-'19-31/1-'20	939	614	356	-	303.612.31½
1/2-'20-31/5-'20	——	——	——	-	—.—
Totaal	8320	1554	1428	f	1.275.348.30

Van 1 Mei 1915 tot 1 Mei 1920 werden in totaal ontvangen 8320 aanvragen. Toegestaan werden 1428 voorschotten ten bedrage van f 1.275.348.30.

In dien tijd werden 575 voorschotten ten bedrage van f 451.839.05 door algeheele terugbetaling beeindigd. In totaal werd afgelost een bedrag van f 673.536.81.

Per 5 Juni 1920 bedroeg het totaal verlies voor den Staat wegens liquidatie van 118 voorschotten f 36.330.64.

Op 1 Mei 1920 werden aan de beide borgmaatschappijen ter liquidatie overgedragen 707 posten, ten bedrage van f 577.565.18½. Aan de Algemeene Borgmaatschappij werden overgedragen 428 posten met een totaal bedrag van f 231.117.04 aan de Hanze-Borgmaatschappij 281 posten ten bedrage van f 346.448.14½.

De Borgmaatschappijen genieten een vergoeding van 3 % van de afgeloste bedragen. Bovendien wordt door den Staat een administratieloon vergoedt van f 10.— per jaar voor elken uitstaanden post per 1 Mei.

Per 31 December 1922 liepen :

bij de Algemeene Borgmaatschappij voor den Middenstand 105 posten tot een bedrag van circa f 50.157.73 [1]) ;

bij de N. V. Hanze-Borgmaatschappij 77 posten tot een bedrag van circa f 86.322.88 [1]).

Waardevolle en doeltreffende steun is door deze credietverleening gegeven aan talrijke bedrijven, die door afwezigheid van den leider, wegens vervulling van dienstplicht of door omstandigheden uit den oorlog voortkomende, dreigden

[1]) In deze bedragen is niet begrepen achterstallige en loopende rente.

vernietigd te worden. Bovendien is meerdere malen crediet verleend aan nieuw op te richten bedrijven door hen, die door de vervulling van dienstplicht of anderszins zonder werkzaamheden geraakt waren.

Toch heeft deze Regeeringsactie niet in allen deele aan de hooggespannen verwachtingen voldaan, met name is het aantal credietaanvragen belangrijk beneden de taxatie gebleven.

Eensdeels moet dit verschijnsel worden toegeschreven aan de gunstige conjunctuur gedurende en na de oorlogsjaren, die credietverkrijging vrij gemakkelijk maakte, anderdeels aan de eenigszins stroeve afwikkeling der aanvragen, die soms vrij veel tijd vorderden, waardoor een aantal kleine ondernemers zich liever elders van crediet voorzagen.

Indirecte middelen.

I. Tot de instituten, die indirect medewerken tot een betere credietvoorziening van den middenstand, kunnen op de allereerste plaats gerekend worden de bureaux van advies.

De groote waarde, die een goede en nauwkeurig gehouden boekhouding van een middenstandsbedrijf heeft, zoowel voor den eigenaar als voor de credietverleenende bank, is evident.

De rentabiliteitsberekening zal aanwijzen of het bedrijf levensvatbaarheid bezit en een eventueele aanvrage tot vergrooting van het crediet op dien grond kan worden toegestaan.

Vele middenstandsbanken eischen tegenwoordig, dat tegelijk met een credietaanvraag worden overgelegd een balans en verlies- en winstrekening, bij voorkeur samengesteld of gecontroleerd door een adviesbureau.

De kosten, die de adviesbureaux in rekening brengen, zijn gewoonlijk vrij laag, het maken van winst wordt niet beoogd, terwijl de inkomsten grootendeels bestaan uit subsidies, zoowel van de Regeering [1]) als van de middenstandsbanken.

De Regeering heeft ook haar financieelen steun verleend bij

---

[1]) Een reorganisatie van de adviesbureaux heeft in 1922 plaats gehad. De Regeeringssubsidie wordt sinds 1 Juli 1922 niet meer uitgekeerd, waardoor de bureaux zich op een meer commercieel standpunt dienen te plaatsen. De afdeelingen Klein-bedrijf van de Kamers van Koophandel kunnen oprichting en voortbestaan der bureaux bevorderen.

de oprichting en instandhouding der Borgmaatschappijen. De Algemeene Borgmaatschappij van den Middenstand, die in 1915 werd opgericht, ontving belangrijke subsidies van de Regeering. Vanaf 1916 bedroeg deze jaarlijks f 5000.—.

Een instituut, dat door de Regeering opgericht is en indirect van groote waarde voor de banken is, is dat der Rijksmiddenstandsadviseurs. In 1918 werden door de Regeering aan den dienst der Rijksnijverheidsconsulenten toegevoegd drie Middenstandsadviseurs, wier taak het is economische voorlichting aan den middenstand te geven. Waar het de taak der nijverheidsconsulenten is den middenstand technische voorlichting te verschaffen (adviseeren bij aankoop van machines, gereedschappen, grondstoffen enz.), kregen de middenstandsadviseurs de opdracht den middenstand voor te lichten omtrent credietbankwezen, organisaties, coöperatie, onderwijs enz. Het terrein der laatstgenoemde was geographisch beperkt, één adviseur werd aangewezen voor het Westen des lands, één voor het Zuiden en één voor het Noorden en Oosten.

Het instituut der Rijksmiddenstandsadviseurs, dat voor het middenstandsbankwezen van groote waarde is geweest [1]), werd door de Regeering met ingang van 1 Januari 1922 opgeheven.

II. Mede onder drang der sterk in omvang toenemende middenstandsorganisaties benoemde minister Kuyper in 1904 een Staatscommissie voor den Middenstand [2]). Deze uit circa 40 leden, waaronder vele uit Middenstandskringen, bestaande commissie heeft in de lange jaren van haar bestaan, slechts practische resultaten bereikt. Enkele publicaties, die, zij het dan ook zijdelings, belang voor het credietwezen hebben, mogen hier vermeld worden.

Door eenige leden der Staatscommissie werd een studiereis ondernomen naar Oostenrijk, waarvan aan de Commissie rapport werd uitgebracht onder den titel: ,,Middenstandsorganisatie en -Coöperatie in Oostenrijk. Rapport aan H. M. de Koningin betreffende eene studiereis, vanwege de Staats-

---

[1]) Jaarverslag Algemeene Centrale 1921, pag. 10.
[2]) K. B. 9 Juni 1904. No. 36.

commissie voor den Middenstand gemaakt door hare leden J. S. Meuwsen en Dr. J. Nouwens" [1]).

Verder werd gepubliceerd een ,,Ontwerp-wet ter oprichting van Middenstandskamers" [2]), waarin de publiekrechtelijke vertegenwoordiging van den Middenstand werd aanbevolen en ten slotte het ,,Rapport, inzake maatregelen tegen het langdurig uitstel van betaling van rekeningen in kleinhandel en nijverheid." [3])

Op voorstel van deze Commissie, die over te weinig materiaal beschikte om scherpomlijnde voorstellen en conclusies te kunnen geven, werd in 1908 benoemd een zelfstandige Commissie voor de Middenstandsenquête [4]). Deze Commissie heeft provinciegewijs veel belangrijk materiaal verzameld, dat vervat is in een Rapport, uitgebracht in Mei 1918.

Door verschillende enquêteurs werden de bedrijven behandeld, vragenlijsten werden rondgestuurd, experts op verschillend gebied geraadpleegd enz. Van meerdere bedrijven werd een afzonderlijk verslag opgesteld dat separaat aan het Rapport werd toegevoegd. Het credietvraagstuk kwam afzonderlijk niet ter sprake; wel werd bij de bespreking van den Middenstand in de verschillende gemeenten gewezen op de gewoonlijk onvoldoende credietvoorziening.

De bestaande plannen om, in aansluiting aan het Rapport der Enquêtecommissie, een verslag uit te brengen over het begrip middenstand, middenstandspolitiek, credietwezen, coöperatie enz. zijn niet tot verwezenlijking gekomen.

De thans bestaande Middenstandsraad is gedacht als een voortzetting in kleineren vorm van de toenmalige Staats-Commissie.

---

[1]) Verslagen en Mededeelingen van de Afdeeling Handel van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, jaargang 1910 No. 1.
[2]) Id. jaargang 1908 No. 3.
[3]) Id. jaargang 1911 No. 3.
[4]) K. B. 15 September 1908. No. 49.

HOOFDSTUK VII.

De Sociaal-Economische beteekenis van het Middenstandsbankwezen.

Wanneer de vraag naar de sociaal-economische beteekenis van een instituut een onderwerp van bespreking uitmaakt, wordt het terrein der wetenschappelijke objectiviteit verlaten om over te gaan tot een subjectieve waardeering.

De beoordeeling van het sociaal-economisch nut van het middenstandsbankwezen is terug te voeren tot de vraag of de middenstand in onze moderne samenleving reden van bestaan heeft.

Op dit vraagstuk kan hier niet ingegaan worden[1]). Enkele omstandigheden, die het weerstandsvermogen van den middenstand vergroot hebben, mogen hier echter in het kort besproken worden.

De voordeelen, die het grootbedrijf heeft boven het kleinbedrijf zijn gebleken noch onbeperkt, noch eenzijdig te zijn [2]). Speciaal de indirecte kosten spelen in het kostenelement een belangrijke rol ten gunste van het kleinbedrijf. Onderzoekingen hebben uitgewezen, dat het aantal beambten in sommige industrieele bedrijven in Duitschland met minder dan 1000 arbeiders naar verhouding voortdurend afneemt. Wanneer echter het aantal arbeiders boven 1000 komt, stijgt de ambtenarenstaf relatief zeer sterk [3]). De administratie- en contrôle-kosten zijn bij de groote bedrijven relatief hooger dan bij de middel- en kleinbedrijven.

De kleine gas- of electro-motor is in de laatste jaren voor de kleinnijverheid van zeer groot belang geworden, waardoor

---

[1]) Schönitz t. a. p. pag. 412. bespreekt zeer uitvoerig de bestaanskansen van de ambachtsnijverheid naar aanleiding van de „Untersuchungen des Vereins für Sozialpolitik über die Lage des Handwerks in Deutschland und Oesterreich mit besondrer Rücksicht auf seine Konkurrenzfähigkeit gegenüber der Grossindustrie". Band 62-71. Leipzig 1894-97.

[2]) Weyermann. Die ökonomische Eigenart der modernen gewerblichen Technik, pag. 184. Grundriss der Sozialökonomik VI.

[3]) Vgl. Haeder. Die Preisbildung in der Maschinenindustrie 1912, pag. 38.

de concurrentie-mogelijkheid met de groot-industrie met haar groote machines belangrijk verbeterd is.

De kosten van aanschaffing en exploitatie van een motor zijn betrekkelijk laag, waardoor de aankoop door den middenstand op ruime schaal mogelijk is [1]).

De handeldrijvende middenstand heeft getoond de concurrentie van warenhuizen en verbruikscoöperaties, door middel van coöperatieve inkoopvereenigingen, met succes het hoofd te kunnen bieden [2]).

De bestaanskansen van een krachtigen middenstand worden in den laatsten tijd door velen groot geacht, zelfs de socialisten schijnen hun pessimistische meening in dezen herzien te hebben [3]).

De waardeering van den middenstand uit een maatschappelijk oogpunt geschiedt uit andere overwegingen dan de beoordeeling van zijn economische bestaansreden.

Het maatschappelijk belang voor een staat bij een groote klasse van burgers, staande tusschen grooten rijkdom en groote armoede, werd reeds in de oudheid hoog aangeslagen.

Aristoteles (Politica IV, 11) zegt:

„..... wil een staat zooveel mogelijk uit gelijke en gelijksoortige menschen bestaan en dit laat zich het best verwezenlijken bij de gematigden [4]), zoodat noodzakelijkerwijze deze staat het best georganiseerd is, die uit zulke personen bestaat, van wie wij kunnen zeggen, dat zij van nature een staat samenstellen.

Ook zijn in de verschillende staten dezen (de gematigden) in de veiligste positie onder alle burgers. Zij zelven namelijk begeeren niet andermans goed, gelijk de armen, en anderen begeeren het hunne niet, zooals de armen het goed der rijken

---

[1]) Vgl. Nederbragt. Middenstand en Maatschappij, Prae-advies Middenstandscongres 1920, pag. 50. Ook Ir. Goudriaan, De doelmatigheid van de Amsterdamsche broodvoorziening, pag. 220 e.v.

[2]) Vgl. Wernicke, t. a. p. pag. 130 e.v.

[3]) Ritter. Beschouwingen over den Handeldrijvenden en Industrieelen Middenstand. Vragen van den Dag 1922.

[4]) Letterlijk staat er „gemiddelden". Om hier, gelijk *Stahr* en *Rolfes* in hun Duitsche vertalingen doen, te spreken van „middenstand", werd ons door Prof. Dr. Valckenier Kips, wien wij deze vertaling danken, ontraden.

begeeren ; en doordien zij alzoo niet aanvallen en niet aangevallen worden, leven zij buiten gevaar.

Daarom wenschte Phokylides terecht : ,,in vele opzichten zijn de gematigden er het best aan toe ; ik wil een gematigde in den staat zijn".

Het is dus duidelijk èn dat de staatsgemeenschap de beste is, die op de gematigden berust èn dat zoodanige staten goed geadministreerd kunnen worden, in welke nu eenmaal het gematigde deel talrijk is, liefst krachtiger dan beide andere, zoo niet, dan toch dan een van beide, want door zijn toetreding geeft het dan den doorslag en belet machtsmisbruik aan de tegenpartij".

Al is de middenstand van onze dagen anders samengesteld dan de klasse, waaraan Aristoteles dacht, toch vervult hij dezelfde rol.

Naast de technische en commercieele hulpmiddelen, die ter beschikking van den middenstand zijn gekomen, is de verkrijging van crediet, als factor voor vergrooting van concurrentiemogelijkheid tegenover het grootbedrijf, van zeer veel belang. De voorsprong, dien het groot-bedrijf tegenover het midden- en kleinbedrijf geruimen tijd gehad heeft bij het verkrijgen van ruim en goedkoop crediet, is door de actie van het middenstandsbankwezen belangrijk verminderd.

De banken, die door Schulze-Delitzsch ten bate van den handeldrijvenden- en industrieelen middenstand in Duitschland en in navolging van diens voorbeeld in alle Europeesche landen zijn opgericht, hebben in ruime mate aan de credietbehoefte voldaan.

Een belangrijke sociaal-economische taak van het bankwezen is het beheeren van het volksvermogen ; het belang van deze taak stijgt naarmate het toevertrouwde kapitaal toeneemt.

De verdienste van het Nederlandsche middenstandsbankwezen in dit opzicht is groot. Belangrijke sommen, die renteloos bij den middenstand lagen, heeft het tot zich getrokken en zoowel voor den deposant als voor zich zelve rendabel aangewend. De omstandigheid, dat de toeneming van het

eigen kapitaal van de meeste middenstandsbanken niet in verhouding is tot die der vreemde middelen, maakte reeds een punt van bespreking uit [1]).

De credietverleening aan den middenstand maakt het belangrijkste deel van de taak der banken uit [2]) en de vraag, of aan de voorwaarden van een gezonde credietpolitiek steeds voldaan wordt, kan hier nader beschouwd worden.

Schulze-Delitzsch en zijn opvolgers hebben steeds het standpunt verdedigd, dat de rentabiliteit van de middenstandsbanken, tengevolge van de geringe winst op de verleening van kleine credieten genoten, van zeer ondergeschikt belang is [3]). Op den voorgrond moet staan de credietverleening aan een commercieel onderlegden en technisch ontwikkelden middenstand, die goede kansen voor zijn voortbestaan biedt. Credietverleening aan bedrijven, die geen levensvatbaarheid vertoonen, maar dank zij gestelde zekerheid voor de bank geen verlieskansen bieden, vermeerdert onnoodig den middenstand met een aantal onnutte leden, die de bestaansvoorwaarden van anderen verzwaren. De middenstander, die de capaciteiten mist om zijn bedrijf op economische wijze te leiden, heeft geen recht op crediet. Het steunen van dergelijke bedrijven is een economisch kwaad en dient vermeden te worden [4]).

Waar de belangen van den middenstand primair zijn en de rentabiliteits-eischen eerst op de tweede plaats komen, draagt het middenstandsbankwezen eenigszins het karakter van een „Oeuvre", van een instituut met sociale beteekenis.

Terecht wijst Lambrechts op het gevaar, dat het Schulze-Delitzsch'sche bankwezen in zich bergt, dat, door het stellen der banken op een privaat-economisch standpunt, de tendens ontstaat, dat de rentabiliteitseischen teveel op den voorgrond komen [5]).

De neiging om te hooge winsten uit te keeren wordt door de meeste Nederlandsche middenstandsbanken tegengegaan

---

[1]) Zie pag. 65.
[2]) Vgl. Nolen. Het middenstandsbankwezen. Economisch-Statistische Berichten 16 Mei 1923.
[3]) Vgl. Schulze-Delitzsch-Crüger t. a. p. pag. 259.
[4]) Vgl. Treub. Voorrede voor de „Inleiding over het Middenstandsbank- en credietwezen" door C. Loeff (1921).
[5]) Lambrechts. Le problème social de la petite bourgeoisie, pag. 383.

door het statutair beperken van het uit te keeren dividend, waardoor practisch bereikt wordt, dat het dividend niet boven 7 à 8 % kan stijgen.

De Hanzebank te 's-Hertogenbosch bepaalt, dat allereerst uit de winst 6 % wordt uitgekeerd op de cumulatief-preferente aandeelen. Daarna wordt 20 % in het reservefonds gestort. Van de dan resteerende winst komt 6 % over het gestorte bedrag aan de aandeelhouders. Van het nog blijvende gaat 30 % als superdividend aan de gewone aandeelen tot een maximum van 2 %; het maximum dividend op de gewone aandeelen bedraagt dus 8 %.

De Hanzebank te Utrecht bepaalt, dat van de netto-winst allereerst 20 % gestort wordt in het reservefonds; daarna komt 6 % aan de aandeelhouders. Van het eventueel saldo gaat allereerst 15 % als tantième aan het personeel, het dan resteerende komt voor 20 % aan de aandeelhouders, terwijl de oprichters-bewijzen 5 % krijgen.

De statuten van de Hanzebank te Delft bepalen, dat zoo mogelijk eerst 5 % aan de aandeelhouders wordt uitgekeerd, van de overwinst komt 15 % aan de aandeelhouders. Wanneer het Statutair reservefonds meer dan 50 % van het geplaatst kapitaal bedraagt, gaat 50 % van de overwinst naar aandeelhouders.

De Algemeene Centrale te Amsterdam bepaalt, dat na de noodzakelijke betalingen op de preferente aandeelen en de onverplichte stortingen op de gewone aandeelen, op deze laatste kan worden uitgekeerd 6 % over de verplichte storting. Van de overwinst komt o.m. 75 % aan de aandeelhouders, zoowel de gewone als de preferente.

De Centrale Boazbank te Utrecht, wier leden de plaatselijke Boaz-banken zijn, bepaalt als volgt: van een voordeelig saldo gaat 40 % naar de reserve, totdat deze haar statutair maximum heeft bereikt, en 30 % aan de winstdeelende obligatieleening. Van het saldo wordt eerst 5 % dividend aan de leden uitgekeerd, van het alsdan resteerende is 35 % bestemd tot verhooging van dividend en 65 % voor tantièmes.

Bij de bepaling van de winstverdeeling komt het sociaal-economisch karakter van enkele middenstandsbanken naar

voren, n.l. door de bepaling, dat een deel van de overwinst ten goede komt aan de middenstandsorganisaties, die de banken steunden bij haar oprichting [1]). Bovendien bepalen de statuten der Hanzebank te Delft (art. 42), die der Hanzebank te 's-Hertogenbosch (art. 43) en die der Centrale Boazbank te Utrecht (art. 36), dat bij liquidatie een eventueel voordeelig saldo geheel of gedeeltelijk ten bate van de middenstands- of patroonsorganisatie komt.

Niet alleen door het brengen van het crediet onder den kleinhandelaar en den kleinnijvere [2]) hebben de middenstandsbanken nuttig werk verricht, maar bovendien door het stellen van enkele voorwaarden, waaraan het meerendeel der credietttrekkers dient te voldoen.

Vele Nederlandsche middenstandsbanken stellen bij de credietverleening o.a. als eisch, dat de debiteur verplicht is jaarlijks zijn debetsaldo met enkele procenten van het oorspronkelijk verleende bedrag te verminderen. Hierdoor tracht de bank te bereiken, dat de credietnemer een deel van zijn winst bespaart en als kapitaal in zijn onderneming gebruikt. Het middenstandsbankwezen kan door deze bepaling veelvuldig toe te passen, medewerken tot de vermeerdering van het nationaal vermogen.

Ook de eisch, dien de meeste banken stellen, dat de credietnemer verplicht is zijn boekhouding geregeld bij te houden en desnoods aan de contrôle van een adviesbureau te onderwerpen, stelt dezen in de gelegenheid om het financieele resultaat van zijn bedrijf met grooter nauwkeurigheid te bepalen, de onkosten te verminderen en den bedrijfsomzet te verbeteren. Micha in zijn „Rapport au XIIIe Congrès de la Fédération des Banques populaires" 1886 beschrijft genoemde voordeelen als volgt:

„Au point de vue moral, l'association de prêts élève l'ouvrier, qui se sent grandir par sa participation à un tel commerce de banque: il trouve là un appui sans que la liberté soit en

---

[1]) Statuten Hanzebank 's-Hertogenbosch art. 40, id. Hanzebank te Delft art. 28, id. Hanzebank te Utrecht art. 34.

[2]) „Avec les banques populaires le crédit est democratisé", d'Andrimont. Cit. Wolff t. a. p. pag. 28.

rien gênée ou amoindrie ; la banque fortifie le sentiment de sa dignité personnelle, en augmentant sa confiance en lui-même ; elle stimule son zèle, son assiduité au travail ; elle augmente aussi son désir d'épargner, son amour d'ordre, son respect des engagements contractés ; elle l'habitue à faire ses affaires lui-même, à s'en rendre compte ; elle forme son éducation et contribue à lui donner de saines notions économiques, propres à combattre toutes les mauvaises influences socialistes,et à détruire les haines fatales que des esprits égarés cherchent encore à formenter entre le travail et le capital ; deux choses qui ne peuvent pas vivre l'une sans l'autre."

Of de bestaande middenstandsbanken haar taak van credietverleening aan den kleinhandelaar en den kleinindustrieel zullen blijven vervullen, of dat zij zich op commercieele basis zullen plaatsen en in de rij van de gewone banken zullen treden, hangt minder van de statuten en bepalingen af dan van directie, commissarissen en deelhebbers [1]).

De leiders van een middenstandsbank hebben in laatste instantie de leiding van de credietpolitiek in handen. Van hun onpartijdig en onbevangen oordeel hangt niet alleen de bloei van de bank, maar ook die van een deel van den middenstand af.

De middenstandsbank heeft slechts reden van bestaan, in zooverre zij — daartoe het rentabiliteitsprincipe terugdringend binnen enge grenzen — het naar boven komen van die ondernemingen mogelijk maakt, waarvan de oprichters de zóó zeldzame eigenschappen toonen te bezitten, die den waren ondernemer kenmerken : organisatie- en oriënteeringsvermogen, moed en energie, zuinigheid, die van iedere schraapzucht wars is, snelheid van oordeel en nauwgezetheid [2]).

---

[1]) Vgl. Schönitz t. a. p. pag. 445.

[2]) Vgl. ook K. Wiedenfeld, Das Persönliche im modernen Unternehmertum. 1920.

BIJLAGEN

Bijlage I^A

GEGROEPEERDE BALANSEN

(IN GULDENS

DEBET

		Liquiditeiten 1e orde			Liquiditeiten 2e orde					Handelsdebiteuren				
		Kas, Kassiers	Bankiers	Disconto	Effecten	Coupons en Vreemde Valuta's	Prolongatie en Beleening u/g	Deposito Holl. Geld u/g	Deposito Vreemde Valuta u/g	Rekening houders	Accepten	Gebouwen en Terreinen, Inrichting en Meubilair	Diverse Rekeningen	Verlies-sald
Hanzebank, 's-Hertogenbosch	1915	154.069	281.805	—	595.729	26.401	—	—	373.371	2.623.751	—	133.304	16.688	—
	1916	329.030	106.844	—	682.524	42.503	50.000	—	806.259	5.821.232	—	207.858	—	—
	1917	611.784	717.209	200.000	1.802.425	150.047	825.000	—	1.005.041	13.485.225	—	321.239	—	—
	1918	990.134	1.099.751	—	1.008.999	89.094	—	—	1.720.937	24.821.719	—	563.573	—	—
	1919	1.044.377	216.797	—	1.172.352	107.755	—	—	—	29.448.558	4.569.000	742.971	—	—
	1920	857.109	188.775	40.178	1.705.553	85.940	193.050	—	—	28.341.831	7.158.500	883.736	211.385	—
	1921	873.695	1.459.640	268.898	3.452.762	55.636	735.639	—	—	30.653.281	6.158.000	1.039.074	392.374	—
Hanzebank, Utrecht	1915	99.120	—	—	100.682	33.279	35.500	541.685	—	1.172.837	13.414	29.905	12.042	—
	1916	206.020	628.454	—	149.175	67.620	—	40.000	680.621	1.219.633	—	39.167	12.022	—
	1917	263.525	194.943	—	487.909	61.021	—	350.000	856.360	1.492.817	—	124.895	12.650	—
	1918	369.797	1.781.332	—	1.066.962	91.740	—	129.915	—	2.741.337	—	238.445	7.641	—
	1919	361.916	1.952.262	—	465.410	66.683	110.488	—	—	5.662.743	54.500	437.073	6.723	—
	1920	329.318	1.132.167	—	453.806	58.282	111.680	—	—	6.258.879	—	462.032	13.819	—
	1921	312.088	622.634	—	592.130	21.128	93.681	—	392.544	6.610.881	—	559.142	2.126	—
Hanzebank, Delft	1915	231.399	—	—	21.366	—	767.931	—	—	1.948.558	—	13.035	36.850	—
	1916	246.986	—	22.530	91.144	15.189	2.545.160	—	—	2.263.807	—	21.453	35.364	—
	1917	— [1])	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	1918	895.238	—	148.667	2.475.035	—	800.000	—	—	7.176.787	—	309.798	554.675	—
	1919	474.839	13.488	2.000.000	1.893.556	—	600.000	—	299.846	13.148.751	—	759.299	553.586	—
	1920	1.572.654	19.705	— [2])	1.763.395	—	—	—	829.732	15.802.275	—	1.241.992	304.321	—
	1921	1.179.640	12.252	4.800.000 [2])	1.680.381	—	—	—	569.755	14.427.139	—	2.237.755	293.653	—
Algemeene Centrale Bankvereen. voor den Middenstand, Amsterdam	1915	43.350	—	—	—	—	—	20.000	—	—	456.832	1.725	—	20.5
	1916	24.429	—	—	—	—	—	20.000	—	422.832	225.375	2.381	1.925	19.2
	1917	6.415	—	—	—	—	—	—	—	950.986	—	2.842	1.983	15.8
	1918	16.791	—	—	—	—	50.000	—	—	1.264.509	1.692.347	3.661	6.425	11.0
	1919	66.747	10.793	—	2.518	—	—	—	—	4.812.765	2.526.760	8.348	112.376	—
	1920	239.143	263.710	—	11.303	2.729	92.387	—	—	6.776.883	7.131.042	42.665	291.469	—
	1921	470.810	420.925	—	13.400	8.531	34.400	—	—	10.165.814	9.450.767	96.402	275.025	—
Coöperatieve Centrale Spaar- en Voorschotbank Boaz, Utrecht	1915	39.514	—	—	9.450	—	—	43.000	—	23.775	—	539	3.050	—
	1916	168	—	—	32.644	—	—	120.500	—	122.013	4.850	482	3.005	—
	1917	39.828	—	—	135.924	—	—	132.000	—	143.199	3.250	796	4.068	—
	1918	79.936	—	—	151.382	—	—	—	—	135.394	96.500	670	15.104	—
	1919	17.959	—	—	183.274	—	—	—	—	404.869	757.500	581	29.683	—
	1920	75.092	—	—	170.942	—	—	—	—	370.205	2.229.000	1.804	42.238	—
	1921	99.371	—	—	173.874	—	—	—	—	478.236	2.330.000	4.000	29.840	—
Totaal	1915	567.452	281.805	—	727.227	59.680	803.431	604.685	373.371	5.768.921	470.246	178.508	68.630	20.5
	1916	806.633	735.298	22.530	955.487	125.312	2.595.160	180.500	1.486.880	9.849.517	230.225	271.341	52.316	19.2
	1917	921.552	912.152	200.000	2.426.258	211.068	825.000	482.000	1.861.401	16.072.257	3.250	449.772	18.701	15.8
	1918	2.351.896	2.881.083	148.667	4.702.378	180.834	850.000	129.915	1.720.937	36.139.746	1.788.847	1.116.147	583.845	11.0
	1919	1.965.838	2.193.340	2.000.000	3.717.110	174.438	710.488	—	299.846	53.477.686	7.907.760	1.948.272	702.368	—
	1920	3.073.316	1.604.357	40.178	4.104.999	146.951	397.117	—	829.732	57.550.073	16.518.542	2.632.229	863.232	—
	1921	2.935.604	2.515.451	5.068.898	5.912.547	85.295	863.720	—	962.299	62.335.351	17.938.767	3.936.373	993.018	—
Banken aangesloten bij de Alg. Centr. Bankvereen. voor den Middenstand, Amsterdam	1915	—	—	—	—	—	—	—	—	4.968.583	—	—	—	—
	1916	—	—	—	—	—	—	—	—	7.036.772	—	—	—	—
	1917	—	—	—	—	—	—	—	—	10.751.498	—	—	—	—
	1918	—	—	—	—	—	—	—	—	11.217.046	—	—	—	—
	1919	—	—	—	—	—	—	—	—	17.367.158	—	—	—	—
	1920	—	—	—	—	—	—	—	—	21.693.422	—	—	—	—
	1921	—	—	—	—	—	—	—	—	22.302.773	—	—	—	—

[1]) Door reorganisatie dit jaar geen balans gepubliceerd.
[2]) Schatkist-biljetten en promessen.

PER ULTIMO 1915-1921

AFGEROND)

CREDIT

Eigen Middelen		Gelden van Particulieren					Gelden van Bankiers					
Gestort Kapitaal	Reserves	Rekening-houders	Deposito Holl. Geld o/g	Spaar-gelden	Deposito Vreemde Valuta o/g	Oblig.-leening	Bankiers en Kassiers	Prol. en Be-leening o/g	Accepten in Herdis-conto	Pen-sioen-fonds	Diverse Reke-ningen	Winst-saldo
231.250	4.615	1.672.824	1.160.782	401.185	373.371	—	324.988	—	—	—	2.828	33.276
416.400	31.946	3.518.632	2.483.630	674.793	806.259	—	53.144	—	—	—	4.169	57.277
1.796.500	18.035	8.940.340	5.332.087	1.464.387	1.005.041	—	345.209	—	—	6.233	6.809	203.330
3.295.550	59.137	12.557.131	9.723.696	2.234.640	1.720.937	—	388.604	—	—	29.840	6.598	278.074
3.783.750	50.431	10.393.659	13.927.241	2.753.930	—	—	1.303.194	—	4.569.000	62.138	10.789	447.681
4.156.700	164.621	10.318.423	16.185.628	3.610.497	—	—	556.443	279.000	3.648.000	75.409	107.070	564.267
4.235.850	390.463	8.848.183	15.204.453	7.000.947	—	—	3.630.709	3.002.700	1.955.000	123.840	269.465	427.390
118.786	1.712	459.154	233.893	350.311	809.827	50.800	—	—	—	—	1.155	12.828
110.550	11.370	685.609	465.382	733.867	967.284	54.200	—	—	—	—	—	13.450
162.700	19.887	862.120	712.649	1.022.586	970.059	54.200	—	—	—	—	17.024	22.896
739.050	32.636	1.450.165	1.295.236	1.615.698	1.160.745	60.000	—	—	—	—	11.471	62.170
754.025	70.608	3.218.860	2.507.626	2.389.838	—	60.000	—	—	—	—	22.753	94.088
753.025	125.399	3.007.267	2.211.843	2.479.340	—	56.500	—	—	—	—	21.489	165.120
1.031.850	251.690	1.666.972	2.543.569	3.166.330	392.544	54.000	—	—	—	—	27.720	71.680
148.336	13.906	878.102	1.776.346	171.331	—	—	—	5.000	—	—	18.997	7.121
209.460	20.558	1.696.363	2.577.317	726.591	—	—	—	—	—	—	2.973	8.373
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
240.520	—	3.250.197	6.024.812	2.644.712	168.675	—	—	—	—	6.000	5.000	20.283
282.880	50.000	5.212.843	8.971.430	4.238.294	299.846	—	655.685	—	—	10.000	8.046	14.340
542.120	250.000	5.524.645	10.179.330	4.164.600	829.732	—	—	—	—	15.000	7.134	21.513
727.680	300.000	6.424.209	12.619.903	4.490.579	569.755	—	—	—	—	20.000	13.896	34.554
70.440	—	237.042	—	—	—	—	95.773	—	126.050	—	13.171	—
99.760	—	153.588	233.195	—	—	—	—	—	225.375	—	4.312	—
114.280	—	245.459	493.500	—	—	—	123.000	—	—	—	1.799	—
132.880	—	675.914	535.650	—	—	—	—	—	1.692.348	—	8.012	—
791.289	16.805	1.142.240	2.280.724	—	4.043	—	933.842	—	2.282.985	—	22.204	66.172
1.436.941	32.463	2.128.941	2.913.330	—	240.311	—	399.714	339.000	7.110.875	—	149.376	99.376
1.641.568	60.893	4.316.340	3.829.186	1.289.709	419.347	—	426.449	512.000	7.981.418	5.414	268.855	184.894
7.900	275	11.763	99.390	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8.300	1.888	10.244	250.690	—	—	—	11.432	—	—	—	1.061	045
8.800	1.946	55.144	392.374	—	—	—	—	—	—	—	0.700	100
22.100	2.255	785	275.820	—	—	124.250	—	50.000	—	—	1.511	2.264
29.500	3.133	1.660	369.085	—	—	218.750	—	194.000	572.500	—	1.213	4.027
44.300	30.041	2.922	389.515	—	—	229.000	—	62.000	2.129.000	—	3.603	—
51.100	53.425	13.806	622.144	—	—	248.500	5.926	100.000	2.010.000	—	10.419	—
576.712	20.508	3.258.885	3.270.411	922.827	1.183.198	50.800	420.761	5.000	126.050	—	36.151	53.225
844.470	65.762	6.064.436	6.010.214	2.135.251	1.773.543	54.200	64.576	—	225.375	—	12.514	79.145
2.082.280	39.868	10.103.063	6.930.610	2.486.973	1.975.100	54.200	468.209	—	—	6.233	26.332	226.326
4.430.100	94.028	17.934.192	17.855.214	6.495.050	3.050.357	184.250	388.604	50.000	1. 692.348	35.840	32.592	362.791
5.641.444	190.977	19.969.262	28.056.106	9.382.062	303.889	278.750	2.892.721	194.000	7.424.485	72.138	65.005	626.308
6.933.086	602.524	20.982.198	31.879.646	10.254.437	1.070.043	285.500	956.157	680.000	12.887.875	90.409	288.672	850.276
7.688.048	1.056.471	21.269.510	34.819.255	15.947.565	1.381.646	302.500	4.063.084	3.614.700	11.946.418	149.254	590.335	718.518
509.814	30.028	—	5.434.306	—	—	—	—	—	—	—	—	—
612.829	43.680	—	9.065.985	—	—	—	—	—	—	—	—	—
807.211	77.541	—	13.922.809	—	—	—	—	—	—	—	—	—
967.440	71.532	—	11.325.096	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1.561.882	183.086	—	13.097.926	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2.176.249	231.709	—	14.909.113	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2.518.865	382.448	—	16.289.194	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Bijlage I^B

GEGROEPEERDE RESULTATENREKENINGEN PER ULTo 1915—1921

(IN GULDENS AFGEROND)

		Bruto-Winst	Intrest	Provisie	Diversen	Verlies-saldo	Onkosten	Afschrijvingen	Koersverschillen	Reserves	Saldo te verdeelen	Aantal bijkantoren 4)	Dividend
Hanzebank, 's-Hertogenbosch	1915	75.971	52.908	22.068	995	—	38.533	4.163	—	27.330	5.945		4%
	1916	192.222	82.512	54.754	54.956	—	101.525	20.667	12.753	12.921	44.356		6 ,,
	1917	426.547	214.649	107.331	104.567	—	205.921	17.296	—	71.522	131.808		6 ,,
	1918	716.828	432.436	230.552	53.840	—	394.880	28.952	14.921	70.863	207.212		6 ,,
	1919	1.075.870	636.098	283.069	156.703	—	581.574	46.615	—	191.336	256.345		6 ,,
	1920	1.502.786	1.032.246	334.343	136.198	—	938.519	49.586	—	218.324	296.357		6 ,,
	1921	1.614.823	954.680	348.906	311.237	—	1.019.051	168.381	—	189.008	238.382	22	5 ,,
Hanzebank, Utrecht	1915	34.768	23.770	9.498	1.500	—	21.940	1.280	—	8.441	3.107		4 ,,
	1916	61.021	30.040	29.481	1.500	—	47.572	1.810	—	7.891	3.748		4 ,,
	1917	102.979	40.717	60.762	1.500	—	63.058	17.025	—	11.794	11.103		6 ,,
	1918	154.328	45.076	109.252	—	—	82.351	9.807	—	38.586	23.584		6 ,,
	1919	298.359	95.664	202.695	—	—	184.042	20.228	—	54.373	39.716		6 ,,
	1920	452.141	141.931	310.210	—	—	268.531	18.489	—	125.961	39.159		6 ,,
	1921	365.164	194.193	170.971	—	—	265.988	27.496	—	29.757	41.923	14	6 ,,
Hanzebank, Delft	1915	48.967	29.661	19.306	—	—	39.027	4.827	—	2.038	3.075		3 ,,
	1916	95.602	95.602 3)	—	—	—	83.125	4.104	—	3.247	5.126		3 ,,
	1) 1917	93.517	93.517 3)	—	—	—	84.137	3.860	—	—	5.520		—
	1918	297.798	293.010 3)	—	4.788	—	220.964	39.176	17.895	6.000	14.763		7½% 2)
	1919	503.544	495.126 3)	—	8.418	—	344.558	100.064	583	44.000	14.340		5%
	1920	861.503	829.949 3)	—	31.554	—	522.372	115.292	2.325	200.000	21.513		5 ,,
	1921	874.182	874.102 3)	—	80	—	628.392	160.429	807	50.000	34.554	28	5 ,,
Algemeene Centrale Bankvereen. voor den Middenstand, Amsterdam	1915	3.617	3.563	54	—	20.568	16.221	7.965	—	—	—		—
	1916	24.951	4.754	197	20.000	19.288	23.670	20.568	—	—	—		—
	1917	29.474	10.026	248	19.200	15.812	25.997	19.288	—	—	—		—
	1918	38.087	21.632	655	15.800	11.072	33.346	15.812	—	—	—		—
	1919	141.020	120.494	20.526	—	—	74.847	7.347	—	10.000	48.826		5% gewone aandeelen 6 ,, cum. prefer. aand.
	1920	361.882	241.724	98.673	21.484	—	262.506	13.375	—	20.000	66.001		5 ,, gewone aandeelen 6 ,, cum. prefer. aand.
	1921	661.179	410.727	245.891	4.561	—	476.285	52.000	—	30.000	92.634	89	6 ,, gewone aandeelen 6 ,, cum. prefer. aand.
Coöperatieve Centrale Spaar- en Voorschotbank Boaz, Utrecht	1915	3.453	431	—	3.000	22	3.314	138	1	—	—		—
	1916	4.755	1.833	1.422	1.500	—	3.162	1.547	—	—	46		—
	1917	5.629	2.585	1.044	2.000	—	4.833	134	562	—	100		—
	1918	9.903	5.887	516	3.500	—	7.196	443	—	—	2.264		—
	1919	15.549	10.097	3.188	2.264	—	10.916	606	—	—	4.027		—
	1920	34.238	24.354	9.883	—	—	19.635	4.481	—	10.122	—		—
	1921	73.584	73.584	—	—	—	50.395	2.930	—	20.259	—	56	—

1) Verlies- en Winstrek. over 2e halfjaar 1917.
2) Hierin 2½% over 2e halfjaar 1917.
3) Intrest en Provisie wordt in één bedrag opgegeven.
4) Exclusief agentschappen.

Bijlage I^C

VREEMDE MIDDELE

(IN GULDE

Deposito's

		Totaal	1-10 dg.	10 dg. tot 1 mnd.	3 mnd.	6 mnd.	1 jaar	2 jaar
Hanzebank, 's-Hertogenbosch	1915	1.160.782	—	53.965	187.641	—	919.176	—
	1916	2.483.630	—	152.705	428.917	—	1.902.007	—
	1917	5.332.087	—	491.130	1.404.001	—	3.436.955	—
	1918	9.723.696	—	970.599	1.476.032	—	7.277.065	—
	1919	13.927.241	—	1.123.450	3.063.630	—	9.740.160	—
	1920	16.185.628	—	1.029.409	2.608.871	1.190.157	9.187.980	2.171.211 [2]
	1921	15.204.453	—	932.153	1.829.900	631.900	7.729.100	4.081.400 [2]
Hanzebank, Utrecht	1915	233.893	—	—	—	—	—	—
	1916	465.382	—	—	—	—	—	—
	1917	712.649	—	—	—	—	—	—
	1918	1.295.236	—	126.488	97.280	166.245	905.222	—
	1919	2.507.625	—	119.129	119.350	361.225	1.907.891	—
	1920	2.211.843	—	166.310	129.127	179.835	1.736.571	—
	1921	2.543.569	—	—	—	—	—	—
Hanzebank, Delft	1915	1.776.346	349.793	334.106	329.545	323.685	439.217	—
	1916	2.577.316	128.820	160.456	186.814	460.787	1.640.440	—
	1917	3.917.311	229.064	135.039	257.017	510.076	2.786.115	—
	1918	6.024.812	305.104	203.114	467.309	535.601	4.513.683	—
	1919	8.971.430	408.465	336.108	795.489	763.180	6.519.334	23.757
	1920	10.179.330	757.149	405.858	745.184	889.570	5.564.815	1.279.888
	1921	12.619.903	633.066	581.411	970.472	1.693.443	5.270.891	2.989.509
Algem. Centrale Bankvereeniging voor den Middenstand, Amsterdam	1915	—	—	—	—	—	—	—
	1916	233.195	—	—	—	—	—	—
	1917	493.500	69.000	42.000	381.600	—	—	—
	1918	535.650	420.000	61.550	22.600	31.500	—	—
	1919	2.280.724	938.005	431.856	78.083	799.574	33.206	—
	1920	2.913.330	1.690.899	687.500	291.239	107.466	136.226	—
	1921	3.829.186	1.448.040	502.555	496.022	1.382.570 [1]	—	—
Coöp. Centrale Spaar- en Voorschotbank, Boaz Utrecht	1915	99.390	—	99.390	—	—	—	—
	1916	250.690	—	250.690	—	—	—	—
	1917	392.374	—	392.374	—	—	—	—
	1918	275.820	—	275.820	—	—	—	—
	1919	369.084	—	202.584	166.500	—	—	—
	1920	389.514	—	166.518	272.996	—	—	—
	1921	622.144	—	44.152	577.992	—	—	—
Middenstands bank voor Limburg, Maastricht	1915	—	—	—	—	—	—	—
	1916	55.104	—	—	—	—	—	—
	1917	120.067	—	—	—	—	—	—
	1918	375.080	9.243	—	26.363	304.036	35.437	—
	1919	767.279	40.050	—	50.997	652.641	23.591	—
	1920	1.046.039	44.344	—	52.289	762.359	187.047	—
	1921	1.140.755	67.279	—	34.201	536.036	503.239	—

[1] 6 maanden en langer.
[2] tweejarige 5% deposito-obligaties.

PER ULT° 1915-1921.

AFGEROND)

			Spaargelden			Cred.-Saldi	
Langer	Aantal Deposito's	Gemiddeld per deposito	Totaal Spaar-gelden	Aantal boekjes	Gemiddeld per boekje	Crediteuren-saldi	Totaal vreemde middelen
—	1.218	953	401.184	2.735	147	1.672.824	3.234.790
—	2.263	1.097	674.792	4.003	169	3.518.632	6.677.054
—	3.483	1.531	1.464.387	5.196	281	8.940.340	15.736.814
—	5.952	1.634	2.234.639	8.171	274	12.557.131	24.515.416
—	8.108	1.718	2.753.929	10.206	270	10.393.659	27.074.829
—	9.208	1.758	3.610.497	11.455	315	10.318.423	30.114.548
—	9.001	1.689	7.000.947	14.754	475	8.848.183	31.053.583
—	—	—	350.311	1.720	204	459.154	1.043.368
—	—	—	733.867	2.612	281	685.609	1.884.858
—	—	—	1.022.585	2.920	350	862.120	2.607.354
—	—	—	1.615.698	4.157	389	1.450.165	4.361.099
—	—	—	2.389.837	5.857	408	3.218.860	8.115.322
—	—	—	2.479.339	6.264	396	3.007.267	7.698.449
—	—	—	3.166.329	8.086	391	1.666.972	7.376.870
—	—	—	171.331	3.601	48	878.102	2.825.779
—	—	—	726.591	7.438	98	1.696.363	5.000.270
—	3.043	1.287	1.271.783	9.666	131	2.056.378	7.245.473
—	4.114	1.464	2.644.712	13.438	197	3.250.197	11.919.721
125.098	4.805	1.868	4.238.294	20.926	203	5.212.843	18.422.567
536.865	6.523	1.561	4.164.600	24.323	171	5.524.645	19.868.575
481.110	7.923	1.593	4.490.579	25.434	175	6.424.209	23.534.691
—	—	—	—	—	—	237.042	237.042
—	—	—	—	—	—	153.888	387.083
—	—	—	—	—	—	245.459	738.959
—	—	—	—	—	—	675.914	1.211.564
—	—	—	—	—	—	1.142.240	3.422.964
—	—	—	—	—	—	2.128.941	5.042.271
—	—	—	1.804.928	4.963	364	4.316.340	9.435.234
—	—	—	—	—	—	11.763	111.153
—	—	—	—	—	—	10.244	260.934
—	—	—	—	—	—	55.144	447.518
—	—	—	—	—	—	785	276.605
—	—	—	—	—	—	1.660	370.744
—	—	—	—	—	—	2.922	392.436
—	—	—	—	—	—	13.806	635.950
—	—	—	—	—	—	—	—
—	45	1.224	6.307	60	105	—	61.411
—	88	1.364	20.484	293	70	—	140.551
—	265	1.415	64.876	654	99	1.454.095	1.894.051
—	535	1.434	137.509	1.090	126	1.681.939	2.586.727
—	662	1.580	188.887	1.389	136	2.072.514	3.307.440
—	752	1.518	232.623	1.528	152	1.999.916	3.373.294

Bijlage I[D]

VERLEENDE CREDIETEN VERDEELD VOLGENS DE GROOTTE.

(IN GULDENS AFGEROND)

	Gedurende het jaar	Aangevraagd Crediet	Verleend Crediet	tot 1000	1001 tot 2000	2001 tot 5000	5001 tot 10000	Daarboven	Totaal der Credieten	Gemiddeld Crediet	Bijzonderheden
Hanzebank, 's-Hertogenbosch	1915	1.658.926	1.416.156	—	—	—	—	—	585	2421	1) *uitstaande* credieten.
	1916	4.132.590	3.871.880	—	—	—	—	—	852	4544	2) credieten tot f 2000.
	1917	8.494.106	8.297.006	—	646 2)	307	142	140	1235	6719	3) per Maart 1922.
	1918	10.809.431	10.445.526	—	505 2)	272	154	144	1075	9717	
	1919	5.317.440	4.775.890	—	402 2)	207	100	100	809	5903	
	1920	—	4.273.295	—	272 2)	154	86	89	601	7113	
	1921	—	3.301.465	—	—	—	—	—	577	5722	
Hanzebank, Utrecht	1915	1.775.383	1.302.341	281	68	84	37	10	480	2713	
	1916	1.086.077	755.286	166	32	51	14	14	277	2727	
	1917	1.411.272	991.888	126	33	42	19	27	247	4016	
	1918	2.553.210	2.311.285	230	67	99	55	36	487	4746	
	1919	3.821.564	3.627.174	159	57	104	50	43	413	8783	
	1920	2.790.860	2.655.960	63	31	53	25	33	205	12956	
	1921	5.399.708	5.323.240	113	75	70	41	75	374	14233	
Hanzebank, Delft (Credieten in Rekening-Courant)	1915	—	2.066.489 1)	—	—	—	—	—	—	—	
	1916	—	2.794.032 1)	—	—	—	—	—	—	—	
	1917	—	4.231.580 1)	—	—	—	—	—	—	—	
	1918	—	9.449.813	312	321	326	151	157	1177	8029	
	1919	—	15.287.550	348	308	509	262	289	1716	8909	
	1920	—	18.279.467	336	336	578	293	343	1886	9692	
	1921	—	18.283.287	374	371	593	282	351	1971	9276	
Hanzebank, Delft (Voorschotten)	1915	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	1916	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	1917	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	1918	—	236.600	247	35	22	—	—	304	778	
	1919	—	624.524	495	80	52	6	—	633	987	
	1920	—	762.369	448	126	69	16	—	659	1157	
	1921	—	411.653	314	88	25	9	—	436	930	
Algemeene Centrale Bankvereen. voor den Middenstand, Amsterdam	1915	—	1.162.000	—	—	—	—	—	—	—	
	1916	—	1.921.000	—	—	—	—	—	—	—	
	1917	—	2.557.500	—	—	—	—	—	—	—	
	1918	—	3.703.000	—	—	—	—	—	—	—	
	1919	—	7.339.524 1)	—	—	—	—	—	—	—	
	1920	—	13.907.924 1)	—	—	—	—	—	—	—	
	1921	—	19.650.981 1)	—	—	—	—	—	2960 3)	5274 3)	
Middenstandsbank voor Limburg, Maastricht	1915	375.311	269.966	—	—	—	—	—	103	2621	
	1916	513.700	355.970	—	—	—	—	—	104	3423	
	1917	461.000	357.860	—	—	—	—	—	111	3224	
	1918	1.406.975	1.069.425	—	—	—	—	—	191	5599	
	1919	2.303.080	1.801.200	—	—	—	—	—	218	8262	
	1920	1.638.485	1.423.125	—	—	—	—	—	107	13300	
	1921	1.720.900	1.393.600	—	—	—	—	—	156	8262	

Bijlage I[E]

VERLEENDE CREDIETEN INGEDEELD NAAR DE ONDERPANDEN.

(IN GULDENS AFGEROND)

	per 31 Dec.	Borg-stelling	1e Hypotheek	2e Hypotheek event. m. borgen	Polissen Levens-verz.	Effecten	Incasso-Wissels met borgst.	Cessies	Koop-mans-goederen	Pro-messen	Totaal
Hanzebank, Utrecht	1915	290.140	252.450	59.275	2.850	665.276	7.500	24.850	61.100	—	1.302.341
	1916	224.785	114.750	107.800	3.170	101.481	42.500	99.700	65.100	—	755.286
	1917	375.530	25.950	129.400	1.000	199.008	122.000	114.000	25.000	—	991.888
	1918	623.530	219.250	255.700	235	423.245	40.800	712.350	36.175	—	2.311.285
	1919	757.720	436.650	482.200	9.980	92.060	174.250	1.025.400	648.914	—	3.627.174
	1920	590.825	168.850	602.000	300	479.726	46.500	813.758	17.000	—	2.718.960
	1921	2.540.888	535.300	754.950	1.000	139.381	51.000	964.500	21.220	315.000	5.323.240
Hanzebank, Delft (Credieten in Rekening-courant)	1918	3.061.260	2.319.170	1.087.350	24.360	473.418	—	2.198.905	285.350	—	9.449.813
	1919	5.306.570	4.104.390	2.376.601	27.163	915.215	—	2.557.610	—	—	15.287.550
	1920	5.621.092	5.547.448	3.271.868	34.714	915.490	—	2.888.855	—	—	18.279.467
	1921	5.221.014	5.641.013	4.204.075	40.630	431.710	—	2.744.845	—	—	18.283.287
Hanzebank, Delft (Voorschotten)	1918	172.306	43.510	5.425	11.480	3.879	—	—	—	—	236.600
	1919	507.982	58.811	34.740	8.330	5.274	—	9.387	—	—	624.524
	1920	648.109	79.729	17.208	7.880	4.745	—	4.698	—	—	762.369
	1921	352.904	38.581	5.933	7.300	1.335	—	5.600	—	—	411.653
Middenstands-bank v. Limburg Maastricht	1919	991.850	1.765.400 [1]	—	—	—	—	39.795 [2]	43.900	—	2.840.945
	1920	783.475	2.282.600 [1]	—	2.700	27.700	135.700	201.750	48.900	—	3.482.825
	1921	879.250	2.637.550 [1]	—	4.800	30.200	72.500	177.350	50.000	—	3.851.650
Alg. Centr. Bankver. v. d. Middenstand, Amsterdam	Mrt. 1922	5.381.340	1.498.500	6.710.235	—	—	—	2.021.482 [3]	—	—	15.611.557

[1]) In jaarverslagen aangeduid onder: 1e, 2e en verdere hypotheken.
[2]) In jaarverslag 1919 aangeduid onder: Diversen.
[3]) In jaarverslag 1921 aangeduid onder: Pand, Cessies, Effectenonderpand enz.

COMMISSIE-CONTRACT, afgesloten door de Barmer Bankverein met een harer debiteuren, tot meerdere zekerheid van een dubieuse vordering.

Nadat § 1 de zakenrelatie der beide contractanten nader vaststelt, luidt het contract verder als volgt :

§ 2. Zur Sicherung des Barmer Bankvereins für alle Forderungen, welche demselben aus diesem Geschaftsverkehr oder aus irgend einem anderen Grunde gegen C. K. bereits zustehen und noch erwachsen werden, sowie zur Sicherheit des Ausfalles, welchen der Barmer Bankverein bei Auflösung der Geschäftsverbinding bei etwa mitverpflichteten dritten Personen erleiden könnte, und endlich zur Sicherheit sämtlicher zur Einziehung seiner Forderung von dem Barmer Bankverein aufzunehmenden gerichtlichen und aussergerichtlichen, auch durch Vertretung entstehenden Kosten, welche Herr C.K. sich nebst den mit der gegenwärtigen Erklärung jetzt und in Zukunft zusammenhängenden Kosten einseitig zur Last stellt, übereignet Herr C.K. dem Barmer Bankverein hiermit die sämtlichen, in anliegendem Verzeichnis näher aufgeführten und auf dem Warenlager seiner Firma befindlichen Waren. Als Wert der Waren gelten die in dem anliegenden Verzeichnis ebenfalls zu den einzelnen Warenposten angegebenen Preise.

§ 3. Die Herbeiführung des Eigentumsüberganges der übereigneten Waren auf den Barmer Bankverein als erforderliche Besitzübertragung wird durch die Vereinbarung ersetzt, dass der Barmer Bankverein dem Herrn C. K. diese Waren als Kommissionsgut auf diesem Lager belässt. Herr C. K. ist somit zu einer Verfügung über die Waren nur berechtigt in seinen Eigenschaften als Kommissionär des Barmer Bankvereins.

§ 4. Die Vertragschliessenden bestimmen, dass Herr C. K. nicht berechtigt ist, die Kommissionswaren unter denjenigen Werten weiter zu veräussern, die in dem anliegenden Verzeichnis angegeben sind. Am 1. jeden Monats hat Herr C. K. dem Barmer Bankverein eine genaue Aufstellung über die verkauften oder sonst von dem Lager abhanden gekommenen Waren zu übersenden und an den Barmer Bankverein die jenigen Beträge in bar abzuführen, welche dem Verzeichniswert der nicht auf dem Lager befindlichen Waren entspricht. An Stelle von Provision erhält K. die Ueberpreise, welche er über diese Werte erzielt. Herr K. ist berechtigt, statt den Erlös verkaufter Waren an den Barmer Bankverein abzuführen, in Höhe desselben Ersatzwaren anzuschaffen. Die Ersatzstücke müssen jedoch stets dem Werte der verkauften Waren entsprechen, sodass die Warenvorräte insgesamt

stets den Gesamtwert der diesem Vertrage zugrunde liegenden behalten, abzüglich der an den Barmer Bankverein bezahlten Barbeträge. Die Ersatzteile müssen ohne Verzögerung beschafft werden und gehen stets mit der Besitzergreifung durch Herrn C. K. in das Eigentum des Barmer Bankvereins über, indem die Parteien darüber einig sind, dass die zum Eigentumserwerb erforderliche Besitzübertragung dadurch entfolgt, dass Herr K. die betreffenden Gegenstände als Bevollmächtigter und im Auftrage des Barmer Bankvereins in diesen ankauft, erwirbt, und in Empfang nimmt, und dass, soweit erforderlich, die Besitzübertragung durch die Vereinbarung ersetzt wird, dass Herr K. die neuen Gegenstände lediglich als Kommissionär in derselben Weise wie die heute vorhandenen gemäss der vorstehenden Abmachungen besitzen soll.

Soweit Herr K. für verkaufte Waren noit sofort Ersatz anschafft, ist er verpflichtet, den Kauferlös bei den monatlichen Abrechnungen an den Barmer Bankverein abzufüheren.

§ 5. Herr K. ist verpflichtet, das Kommissionslager auf eigene Kosten gegen Feuersgefahr zu versichern. Von jeder etwaigen Pfändung des Warenlagers von dritter Seite hat Herr K. dem Barmer Bankverein sofort Nachricht zu geben. Für Nachteile, welche aus einer verzögerten Benachrichtigung erfolgen, hat Herr K. dem Barmer Bankverein gegenüber aufzukommen.

§ 6. Soweit Herr K. Waren des Kommissionslagers bei der Abrechnung verkauft hat, ohne den Kaufpreis an den Barmer Bankverein bar abzuführen, gilt er als Selbstverkäufer dieser Waren zum Verzeichniswert. Er tritt schon hiermit alle Forderungen, die ihm aus dem Verkauf von Kommissionswaren an die Abnehmer zustehen werden, an den Barmer Bankverein ab. Mit dem Empfang des Verzeichniswertes jedes verkauften Warenstückes seitens des Barmer Bankvereins fällt jedoch die Zession des entsprechenden Forderungsbetrages hin.

§ 7. Herr K. ist berechtigt, diesen Kommissionsvertrag jederzeit zu kündigen. Dem Barmer Bankverein steht anderseits ein jederzeitiges Kündigungsrecht nur unter Einhaltung einer vierwöchentlichen Kündigungsfrist zu. Die Einhaltung der Kündigungsfrist fällt fort, falls C. K. den von ihm übernommenen Verbindlichkeiten nicht pünktlich nachkommt. Wird der Kommissionsvertrag unter Anwendung vorstehender Bestimmung aufgehoben, so ist Herr K. verpflichtet, das restierende Kommissionslager unverzüglich an den Barmer Bankverein herauszugeben oder seine sämtlichen Verbindlichkeiten an den Barmer Bankverein, zu deren Sicherheit die Eigentumsübertragung des Warenlagers laut § 2 erfolgt ist, sofort zu erfüllen.

§ 8. Im übrigen findet der Kommissionsvertrag sein Ende, sobald der Barmer Bankverein durch den Verkauf der Kommissionswaren für seine sämtlichen Forderungen gemäss § 2 gedeckt ist.

Loi sur le crédit professionel en faveur de la petite bourgeoisie commerçante et industrielle — 25 octobre 1919.

CHAPITRE Ier. **Du gage du fonds de commerce.**

ART. 1er. Le fonds de commerce peut être donné en gage dans les conditions déterminées par la présente loi.

ART. 2. Le gage comprend l'ensemble des valeurs qui composent le fonds de commerce et notamment la clientèle, l'enseigne, l'organisation commerciale, les marques, le droit au bail, le mobilier de magasin et l'outillage, le tout sauf stipulation contraire.

Il peut comprendre les marchandises en stock à concurrence de 50 p.c. de leur valeur.

ART. 3. Le gage est constitué par acte authentique ou sous seing privé.

ART. 4. L'acte de gage est rendu public par l'inscription qui en est faite au bureau de la conservation des hypothèques dans un registre special tenu à cette fin.

Pour opérer l'inscription, le créancier présente, soit par lui-même, soit par un tiers, au conservateur une expédition de l'acte de gage si celui-ci est authentique ou l'un des doubles s'il est sous seing privé. Il y joint deux bordereaux écrits sur papier timbré dont l'un peut être porté sur l'expédition du titre. Ces bordereaux contiennent :

1°. Les noms, prénoms, domicile et professions du créancier, avec élection de domicile dans l'arrondissement du bureau,

2°. Les noms, prénoms, domicile et profession du débiteur,

3°. L'indication spéciale du fonds de commerce donné en gage avec mention si le gage comprend ou non le stock des marchandises,

4°. L'indication spéciale de l'acte qui constitue le gage et la date de l'acte,

5°. Le montant du capital et des accessoires à concurrence desquels l'inscription est requise et le terme pour lequel le gage est donné.

ART. 5. Le conservateur fait mention sur son registre du contenu des bordereaux. Il remet au requérant l'expédition des titres et l'un des bordereaux au pied duquel il certifie avoir fait l'inscription dont il indique la date, le volume et le numéro de l'ordre.

L'omission de l'une ou de plusieurs formalités prescrites ci-dessus n'entraînera la nullité que lorsqu'elle portera préjudice aux tiers.

ART. 6. L'inscription peut garantir un an d'intérêts.

ART. 7. Le gage sur le fonds de commerce ne peut être consenti qu'à des banques ou établissements de crédits agréés par le Gouvernement et se soumettant pour ce genre d'opération aux conditions déterminées par l'arrêté d'agréation.

ART. 8. Le gage est nul, relativement à la masse, lorsqu'il consenti depuis l'époque déterminée par le tribunal comme étant celle de la cessation des payements ou dans les dix jours qui auront précédé cette époque, ou au profit d'un créancier ayant connaissance du mauvais état des affaires du débiteur.

ART. 9. L'inscription conserve le gage pendant trois ans.

ART. 10. La clause d'interdiction de cession de bail n'est pas opposable au créancier gagiste ou à ses ayants droit continuant dans l'immeuble loué le même commerce et le garnissant de meubles suffisants.

ART. 11. A défaut de payement à l'échéance de la créance garantie par le gage, le créancier peut, huit jours après une mise en demeure signifiée à l'emprenteur et en s'adressant par requête au président du tribunal de commerce, obtenir l'autorisation de faire vendre le gage soit publiquement, soit de gré à gré, au choix du président et par la personne qu'il désignera à cet effet.

ART. 12. Il ne sera statué sur cette requête qu'un mois après qu'elle aura été signifiée au débiteur avec invitation de faire dans l'intervalle, parvenir au président les observations s'il y échet.

L'ordonnance ainsi obtenue n'est exécutoire qu'après avoir été signifiée à l'emprenteur avec indication du jour, de l'heure et du lieu de la vente.

La dite ordonnance devient définitive et en dernier ressort si, dans les dix jours de cette signification, le débiteur n'y forme pas opposition avec assignation devant le tribunal de commerce.

Le délai pour interjeter appel du jugement rendu sur cette opposition sera de huit jours.

CHAPITRE II. **De l'escompte et du gage de la facture.**

ART. 13. Le droit à l'encaissement du prix de vente de produits manufactures ou de marchandises négociées en bourse et portées aux mercuriales, peut être cédé, ou donné en gage par endossement de la facture, dûment signée par le vendeur.

ART. 14. L'endossement n'est valable que s'il est fait au profit d'une banque ou d'un établissement de crédit agréé par le Gouvernement ou des fournisseurs du commerçant ou de l'industriel titulaire de la facture.

Art. 15. Le débiteur qui a reçu avis de l'endossement, ne peut se librer qu'entre les mains du cessionaire du prix de vente ou du créancier gagiste.

Art. 16. Celui qui, après avoir disposé du prix de vente par l'endossement, en opère l'encaissement, est passible des peines prévues à l'article 5 de la loi du 20 juin 1873 sur les chèques.

Art. 17. La peine ne sera pas appliquée si le créancier a, avant toutes poursuites, versé la somme encaissée au porteur de la facture.

CHAPITRE III. **De l'expertise.**

Art. 18. Les marchandises et produits ouvrés livrés par les détaillants et les industriels fournissant directement à la consommation, sont censés agréés si, dans un délai d'un mois à partir de la livraison, il n'a été ni présenté d'observations par écrit ni reclamé d'expertise. Le délai est interrompu s'il est procédé à des réfections ou à des réparations, mais recommence à courir après que ces réparations ou réfections ont été faites.

Art. 19. L'expertise peut être reprise sur simple requête adressée au président du tribunal de commerce. L'ordonnance sera exécutoire sur minute. Elle est communiquée en copie par lettre recommandée à l'autre partie, avec indication des jours, lieu et heure de l'expertise.

Art. 20. L'opposition est portée devant le president qui fera convoquer les parties par simple lettre.

CHAPITRE IV. **Recouvrement des factures.**

Art. 21. Les détaillants et industriels, fournissant directement à la consommation et sans stipulation de payements échelonnés, peuvent, pour les factures ne dépassant pas 500 francs, obtenir du président du tribunal de commerce une cédule ordonnant au débiteur de comparaître à une date fixée devant le président ou devant le juge qu'il désignera.

Art. 22. Le requérant doit déposer au greffe sa facture en double. Par les soins du greffe, copie de la cédule et de la facture est envoyée par lettre recommandée au débiteur avec indication du jour ou celui-ci aura à comparaître.

Art. 23. Le dispositif de l'ordonnance statuant sur la demande est transmis par le greffe sous pli recommandé au débiteur avec avis qu'il peut prendre connaissance de l'ordonnance au greffe et qu'il a le droit d'interjeter appel devant le tribunal de commerce par déclaration faite au dit greffe dans un délai de huit jours.

ART. 24. Les déclarations d'appel sont inscrites dans un registre spécial signé par le greffier ou le commis greffier et le requérant ou son mandataire. Indication de la date à laquelle la cause sera appelée est mentionnée dans la déclaration d'appel par le greffier ou commis greffier. Avis en est donné par lettre à l'autre partie. Il est statué par le tribunal sans remise et il est donné connaissance de sa décision à l'intimé dans les formes prévues à l'article 23.

ART. 25. L'exécution forcée peut être requise sur une expédition du dispositif de l'ordonnance ou du jugement rendu sur l'appel.

Toutes les droits et salaires dus à la raison des procédures prévues à la présente loi sont réduits de moitié.

CESSIE-OVEREENKOMST [1]).

De ondergeteekende, Credietvereeniging ,,DE HANZEBANK", gevestigd en kantoor houdende te ....
ter eenre en ....

....
ter andere.

Overwegende voornemens te zijn de ondergeteekende ter eenre om vorderingen van ondergeteekende ter andere te koopen en deze om zoodanige vorderingen aan de ondergeteekende ter eenre te verkoopen.

Verklaren te zijn overeengekomen als volgt :

ARTIKEL EEN : Deze overeenkomsten van koop en verkoop geschieden voor een prijs gelijkstaande met het volle bedrag van de vordering, die verkocht en gekocht zal worden, onder aftrek van het plaatsverlies volgens het door de Credietvereeniging ,,DE HANZEBANK" vastgesteld en door den contractant ter andere goedgekeurd tarief en van de kosten op de koopovereenkomst en de inning der verkochte vordering vallende, hieronder begrepen die van protest, beteekening, zegelrecht, registratie, boete en procedure.

De verkooper staat in voor de tegenwoordige en toekomstige gegoedheid van de schuldenaars der verkochte vorderingen.

ARTIKEL TWEE : Tot inning van elke verkochte vordering wordt door den contractant ter andere aan de Credietvereeniging ,,DE HANZEBANK" toegezonden òf eene aan haar order luidende òf aan haar geendosseerde wissel òf quitantie, alle het bedrag der vordering en den schuldenaar vermeldende en door hem onderteekend en zulks wat wissels aangaat, met uitdrukkelijke machtiging bij deze door den contractant ter andere aan de Credietvereeniging ,,DE HANZEBANK" verleend om die door de betrokkenen te doen accepteeren onder belofte van algeheele approbatie ingevolge de wet.

ARTIKEL DRIE : De verkoop en overdracht geschieden door franco toezending per post of terhandstelling door den contractant ter andere aan de Credietvereeniging ,,DE HANZEBANK" van eene verklaring van verkoop en overdracht met beschrijving van het bedrag, den oorsprong en den schuldenaar der verkochte vordering. De overeenkomst zal zijn voltooid, indien binnen 2 × 24 uren na de ontvangst van bedoelde verklaring door de Credietvereeniging ,,DE HANZEBANK" geen bericht aan den contractant ter andere is verzonden, dat de koop door haar wordt geweigerd.

[1]) Hanzebank, 's-Hertogenbosch.

Artikel Vier : De verkoop en koop eener vordering zal ontbonden zijn, indien zij op den vervaldag niet mocht zijn betaald, door de Credietvereeniging ,,De Hanzebank'' van deze non-betaling aan den contractant ter andere zal zijn kennisgegeven en mede de ter inning gegeven wissel of quitantie aan hem zal zijn teruggezonden.

De Credietvereeniging ,,De Hanzebank'' zal niet verplicht zijn eenige verdere poging in het werk te stellen tot inning der vordering ; zullende door het enkele feit der non-betaling, gepaard aan de bedoelde kennisgeving en terugzending de ontbindende voorwaarden vervuld zijn. In elk geval zullen alle kosten op de koopovereenkomst, de overdracht of de inning der verkochte vordering gevallen en te vallen, daaronder begrepen die van protest, beteekening, zegelrecht, registratie, boete en procedure, zijn voor rekening van den contractant ter andere.

Artikel Vijf : Tusschen de Credietvereeniging ,,De Hanzebank'' en den contractant ter andere zal een rekening-courant worden geopend. Hierop zal de contractant ter andere gedebiteerd worden voor de bedragen, die hij eventueel op rekening van den koopprijs zal ontvangen alsmede voor alles wat verder door hem aan de Credietvereeniging ,,De Hanzebank'' verschuldigd zal worden en gecrediteerd voor de bedragen door de Credietvereeniging ,,De Hanzebank'' van de verkochte vorderingen ontvangen. Over het aldus te vormen debet zal door de Credietvereeniging ,,De Hanzebank'' eene rente worden berekend als door haar zal zijn vastgesteld en worden geregeld naar gelang van den algemeenen rentestandaard en over het crediet door haar een rente worden vergoed, tot nadere wijziging toe, van........

Artikel Zes : De contractant ter andere zal nimmer het recht hebben om op rekening van de door de Credietvereeniging ,,De Hanzebank'' verschuldigde koopprijzen meer te disponeeren dan zijn credit in de in het vorige artikel bedoelde rekening-courant bedraagt, onverminderd de bevoegdheid van de Credietvereeniging ,,De Hanzebank'' om hem daartoe vrijheid te verleenen.

Artikel Zeven : Indien de contractant ter andere zijde zijn debet op voormelde rekening-courant aangezuiverd heeft, ook uit anderen hoofde niets meer aan de Credietvereeniging ,,De Hanzebank'' schuldig is, en verklaart, den verkoop van de alsdan nog niet geïnde vorderingen te willen ontbinden, zal deze ontbinding plaats hebben zoodra de bedoelde verklaring door de Credietvereeniging ,,De Hanzebank'' zal zijn ontvangen.

...., den .... 19 .

CESSIE-CONTRACT VOOR INCASSO'S [1]).

De ondergeteekenden:

1. ....

....

gevestigd te .... hierna aan te duiden als „de Bank",

ter eene zijde, en

2. ....

....

hierna aan te duiden als „de Verkooper"

ter andere zijde

in aanmerking nemende, dat de partijen het wenschelijk achten, de bank om vorderingen van den verkooper op derden te koopen, de verkooper om zoodanige vorderingen aan de bank te verkoopen.

Verklaren met elkander te zijn overeengekomen als volgt:

ARTIKEL 1. De hiervoor bedoelde koop en verkoop geschiedt telkens voor eenen prijs, gelijkstaande met het volle bedrag der vorderingen, na aftrek van tusschen partijen overeengekomen plaatsverlies en commissie, van zegelrecht, boete en registratie en alle door de Bank gemaakte inningskosten (gerechtskosten incluis).

ARTIKEL 2. De verkooper verbindt zich om ter inning van elke verkochte vordering aan de Bank toe te zenden een aan haren order luidenden of aan haar geëndosseerden wissel, of eene kwitantie, door den verkooper onderteekend, en het bedrag der vordering en den naam van den schuldenaar vermeldend, en verder de noodige bewijsstukken dier vorderingen te verschaffen, zoo de bank dit mocht wenschen (tenzij de bank mocht goedvinden dat hiervan wordt afgeweken), met machtiging om desverlangd de wissels door de betrokkenen te doen accepteeren of de cessie der vordering ook namens den verkooper en voor diens rekening aan de schuldenaars te doen beteekenen, een en ander onder belofte van goedkeuring als volgens de wet.

ARTIKEL 3. De koop, verkoop en overdracht geschieden door toezending door den verkooper aan de Bank van eene verklaring (in den door de Bank verlangden vorm) van verkoop en overdracht met omschrijving van het bedrag en den oorsprong der vordering, alsmede van den naam en de woonplaats van den schuldenaar. De overeenkomst zal geacht worden te zijn voltooid, indien binnen 24 uur na ontvangst dier verklaring de Bank aan den verkooper geen bericht

[1]) Algemeene Centrale Bankvereeniging voor den Middenstand.

heeft gezonden, dat de koop en overdracht door haar wordt geweigerd. Ontbinding van den koop en verkoop treedt in, indien op den vervaldag de vordering niet mocht worden betaald, van die niet-betaling door de Bank aan den verkooper is kennisgegeven en de desbetreffende wissel of kwitantie aan den verkooper is teruggezonden. Op de bank rust geen verdere verplichting tot inning der vordering, zullende door het enkel feit der niet-betaling, gepaard aan voornoemde kennisgeving en terugzending de ontbindende voorwaarde vervuld zijn. De Bank blijft echter bevoegd de inning van vorderingen, wier koop en verkoop niet ontbonden is, te bewerkstelligen op de wijze als haar zal goeddunken en voor rekening van den verkooper.

Artikel 4. Door de Bank zal aan den verkooper op tusschen hen overeengekomen voorwaarden eene rekening worden geopend. De verkooper zal daarop door de Bank worden gedebiteerd voor de eventueel op rekening van den koopprijs ontvangen bedragen en gecrediteerd voor hetgeen door de Bank uit de verkochte vorderingen wordt ontvangen, terwijl cedent zich het recht voorbehoudt om na inning van de Bank terug te vorderen, hetgeen cedent mocht kunnen bewijzen, dat door cedent te veel is betaald of den cedent te veel in rekening is gebracht.

Artikel 5. De verkooper zal nimmer het recht hebben om op rekening meer te disponeeren dan % van de door de Bank verschuldigde koopprijzen, onverminderd de bevoegdheid der Bank om tot een verder disponeeren vrijheid te verleenen.

Gedaan en geteekend te ...., den .... 19 .

REGLEMENT houdende Algemeene Voorwaarden van Credietverleening vastgesteld door de algem. vergaderingen van aandeelhouders van 7 Juli en 20 Dec. 1919.

§ 1. Door de ALGEMEENE CENTRALE BANKVEREENIGING VOOR DEN MIDDENSTAND, gevestigd te Amsterdam, hierna te noemen de Algemeene Centrale, kan crediet worden verleend:

a. aan Middenstands-Credietinstellingen,

b. aan verdere Middenstandsinstellingen, alsmede aan handeldrijvende- en industriëele Middenstanders.

Bij twijfel of een instelling een Middenstandsinstelling is, een handelaar of een industriëel tot den middenstand behoort, dan wel of iemand, die maatschappelijk tot den Middenstand behoort, als handelaar of industriëel kan worden aangemerkt, beslist de Algemeene Centrale.

§ 2. Credieten aan de hiervoor sub *a* bedoelde credietinstellingen worden slechts verleend, indien deze instellingen voldoen aan de volgende voorwaarden:

a. De credietinstellingen zullen krachtens hare statuten alleen credieten mogen verleenen aan Middenstandsinstellingen, alsmede aan handelaren en industriëelen, die geacht kunnen worden tot den middenstand te behooren.

b. De door de credietinstellingen te verstrekken credieten zullen gedekt moeten zijn door bijzondere persoonlijke of zakelijke zekerheid, behoudens machtiging van de Algemeene Centrale tot het verleenen van blanco credieten in zeer bijzondere gevallen.

c. De credietinstellingen zullen alleen aan hare aandeelhouders credieten mogen verstrekken, behoudens ontheffing van de verplichting tot nakoming dezer bepaling door de Algemeene Centrale in zeer bijzondere gevallen.

d. Het totaal der door een credietinstelling te verstrekken credieten zal niet mogen overschrijden een bedrag van 5 maal het geplaatste kapitaal plus 5 maal de reserve.

e. Door de credietinstellingen moet worden deelgenomen in het gewone aandeelenkapitaal der Algemeene Centrale tot een bedrag, uitmakende 10 pCt. van het haar geopende crediet.

f. De credietinstellingen mogen voor eigen rekening geen handel drijven in effecten.

Aankoop van effecten voor tijdelijke geldbelegging kan echter geschieden met machtiging van de Algemeene Centrale.

g. De statuten en huishoudelijke reglementen der credietinstellingen moeten zijn goedgekeurd door de Algemeene Centrale.

h. In de statuten der credietinstellingen moet de bepaling voorkomen dat wijziging der statuten niet kan plaats vinden zonder goedkeuring der Algemeene Centrale.

i. De credietinstellingen zullen geene credieten mogen toestaan, welker grootte een voor ieder harer door de Alg. Centr. te bepalen bedrag zal overschrijden, behoudens machtiging van de Algemeene Centrale.

j. De credietinstellingen zullen zich onderwerpen aan de meest uitgebreide contrôle welke de Algemeene Centrale voor rekening dezer instellingen zal — óf zal doen — uitoefenen.

Zij verbinden zich aan de Algemeene Centrale en de door deze aangewezen personen alle gewenschte inlichtingen te verstrekken.

k. Door de credietinstellingen zal jaarlijks aan de Algemeene Centrale een crediet-provisie worden vergoed, door de Hoofddirectie, onder goedkeuring van den Raad van Toezicht, vast te stellen tot een maximum van anderhalf per mille van het bedrag van het door die instellingen aan cliënten geopend crediet.

Deze provisie wordt aan het eind van ieder kwartaal vastgesteld en verrekend.

Wanneer de winst van de Algemeene Centrale voldoende is om, zonder deze provisie, 6 % dividend op hare aandeelen uit te keeren en ten minste 20 % aan het reservefonds toe te voegen van de in art. 27 der statuten omschreven winst met inbegrip van het ter reserveering noodig geoordeelde bedrag, zal deze provisie niet berekend worden en evenmin zal dat geschieden, wanneer en zoolang het reservefonds 50 % bedraagt van het op gewone aandeelen gestorte bedrag.

§ 3. Credieten aan de sub 1*b* bedoelde instellingen en personen, worden alleen verleend, onder bijzondere persoonlijke of zakelijke zekerheid en indien deze instellingen en personen houders zijn van gewone aandeelen der Algemeene Centrale, tenzij de Algemeene Centrale van deze bepaling in bijzondere gevallen mocht willen afwijken.

§ 4. De verdere voorwaarden van credietverleening, o.a. betreffende rente, provisie en kosten, worden door de Algemeene Centrale voor ieder crediet in het bijzonder bepaald.

§ 5. De rechten van de Algemeene Centrale worden uitgeoefend door de Hoofddirectie onder goedkeuring van den Raad van Toezicht. Deze Raad kan voor bepaalde categorieën van beslissingen eene algemeene machtiging aan de Hoofddirectie geven.

De Hoofddirectie is bevoegd zonder voorafgaande machtiging van den Raad van Toezicht credieten toe te staan, welke door den Plaatselijken Raad van Commissarissen zijn goedgekeurd, mits deze credieten f 25,000.— niet overschrijden.

Voor zoover het bepaalde onder § 2*g* en *h* betreft, heeft de betrokken instelling bij weigering der goedkeuring recht van beroep op den Raad van Commissarissen.

§ 6. De bevoegdheid der Directeuren van kantoren der Algemeene Centrale inzake credietverleening wordt geregeld door hunne instructie, vast te stellen door de Hoofddirectie onder goedkeuring van den Raad van Toezicht.

Hun kan de bevoegdheid worden verleend in bepaalde gevallen en tot bepaalde bedragen zonder voorafgaande machtiging van de Hoofddirectie credieten te verleenen onder goedkeuring van den Plaatselijken Raad van Commissarissen.

§ 7. De instructie van Agenten wordt vastgesteld door de Hoofddirectie onder goedkeuring van den Raad van Toezicht.

§ 8. Ingeval van geschil tusschen de Hoofddirectie en een credietaanvrager, een Directeur of een Plaatselijken Raad van Commissarissen beslist de Raad van Toezicht.

Indien de Raad van Toezicht zijn goedkeuring onthoudt aan de beslissingen der Hoofddirectie, kan deze in beroep komen bij den Raad van Commissarissen.

Geaccepteerd.
De Provinciale Bank.

Delft, den 4en Maart 1923. Goed voor *f* 10.000,—

Drie maanden na dato gelieve UEd. te betalen tegen dezen Wissel-brief aan de Incassobank te Amsterdam of order, de Somma van

TIEN DUIZEND GULDEN

Waarde in rekening.

Aan
de Provinciale Bank
te
's-Gravenhage.

P. PAALTJES.

Zegel *f* 5.—
4/3 1923.

Geaccepteerd.
J. Boertjes.

Purmerend, den 4en Mei 1923. *Goed voor f 5.000,—*

Drie maanden na heden gelieve UEd. te betalen tegen dezen Wisselbrief aan de order van ons zelve, de Somma van

VIJF DUIZEND GULDEN

Waarde in rekening.

De Heer J. Boertjes
Monnikendam.

Algemeene Centrale
Bankvereeniging voor den Middenstand.
Kantoor PURMEREND.

Betaalbaar te Amsterdam bij de Algemeene Centrale Bankvereeniging voor den Middenstand.

Zegel f 2,50
4/5 '23

Voor ons aan de Algemeene Centrale Bankvereeniging voor den Middenstand, te Amsterdam of order. Waarde in rekening.

Purmerend, den 6en Mei 1923.

Algemeene Centrale
Bankvereeniging voor den Middenstand.
Kantoor PURMEREND.

Algemeene Centrale Bankvereeniging
voor den Middenstand.
HOOFDKANTOOR.

Halfweg, den 4en Mei 1923. *Goed voor f 3.000,—*

Drie maanden na dato neem ik aan te betalen aan **Algemeene Centrale Bankvereeniging voor den Middenstand. Kantoor HAARLEM.** *of order*

de Somma van DRIE DUIZEND GULDEN

Waarde genoten. *Goed voor Drieduizend gulden plus rente en kosten.*

Zegel ad
f 1,50

Betaalbaar bij de
Algemeene Centrale Bankvereeniging voor den Middenstand
te Amsterdam

J. Pieterse.

4/5 1923.

wonende te ....

Voor ons aan de Algemeene Centrale Bankvereeniging voor den Middenstand, te Amsterdam of order. Waarde in rekening.

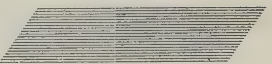
Haarlem, den 6en Mei 1923.

Algemeene Centrale
Bankvereeniging voor den Middenstand.
Kantoor HAARLEM.

Algemeene Centrale Bankvereeniging
voor den Middenstand.
HOOFDKANTOOR.

Deze promesse, afgegeven volgens machtiging van de COMMISSIE VAN UITVOERING d.d. .... No. .... betreft een crediet ten behoeve van den kleinen Middenstand, waarop door de Regeerings-Commissie inzake het Middenstands-Crediet de Staatsgarantie is bewilligd.

REGEERINGS-COMMISSIE INZAKE HET MIDDENSTANDSCREDIET
'S-GRAVENHAGE.

Promesse No.

............, den .... 192 .

Op den ....
negentienhonderd en .... neemt de ondergeteekende
....
gevestigd te .... aan te betalen aan
....
gevestigd te .... of order
de somma van .... gulden
[zegge *f* ....]. Waarde genoten.

Handteekening :

Mod. 42.

LITERATUUROPGAVE [1]).

AENGENENT, J. D. J.: Leerboek der Sociologie, 1918.

ARNOLD, E. G.: Untersuchungen ueber die Diskontierung von Buchforderungen und ihre volkwirtschaftliche Bedeutung in Deutschland, Muenchen und Leipzig, 1913.

COSTER, K. I. B. A. DE: Korte schets van de ontwikkeling van het Middenstandscrediet in Nederland. Jaarboek der Handelsvereeniging Rotterdam, 1917.

DESLOGES, H.: Epargne et crédit populaires à l'Etranger et en France, Paris 1899.

DUFOURCQ LAGELOUSE: Le crédit et les banques-Conférences faites aux étudiants américains à l'école interalliée des hautes études sociales. Paris 1919.

DUFOURMENTELLE: Les prêts sur l'honneur. Paris 1913.

EISFELD, CURT.: Das Niederländische Bankwesen, Haag 1916.

FABIUS, MR. G. J.: Voordrachten over Munt-, crediet- en bankwezen. Volksuniversiteit 's-Gravenhage, 1916—1917.

GOEMAN BORGESIUS, MR.: Over coöperatieve voorschotvereenigingen. 1873.

HECHT, FELIX: Organisation des langfristigen industriellen Kredits. Veröffentlichungen des mitteleuropäischen Wirtschaftsvereins in Deutschland, Heft 7. Berlin 1908.

HEIM, VAN DER, JHR. MR.: De hulpbank als middel tot voorkoming van armoede beschouwd, 1854.

HENDRIX, A. J. M.: Bouwborgtocht, tevens onderzoek naar het wezen van den borgtocht in het algemeen. Diss. Amsterdam, 1918.

HENRIEL: Het Provinciaal bankbedrijf en de Concentratie. Overdruk uit de Provinciale Beurscourant 1917 (niet in den handel).

HERTLEIN, A.: Die Statistik im Dienste der Bankorganisation. Leipzig. 1920.

HIRSCH, J.: Organisation und Formen des Handels und der staatlichen Binnenhandelspolitik-Grundriss der Sozialökonomik VI. Tübingen 1918.

HIRSCHFELD, H. M.: Het ontstaan van het moderne bankwezen in Nederland. Diss. Rotterdam 1922.

HOENIGER, H.: Die Diskontiering von Buchforderungen. Ihre Rechtsnatur und Rechtswirkungen. Mannheim und Leipzig. 1912.

—,—: Die Sicherungsübereignung von Warenlagern. Mannheim u. Leipzig. 1912.

---

[1]) Hierin is opgenomen de literatuur, die meer direct met het behandelde onderwerp in verband staat.

HUGENBERG, A.: Bank- und Kreditwirtschaft des deutschen Mittelstandes. Muenchen. 1906.

JAGER, A.: Crediet op vorderingen. Diss. Utrecht. 1915.

JENNE, WILLY: Die Spar- und Leihkassen der Schweiz. Zurich 1914.

JONGH, B. H. DE: Beschouwingen over eenige effecten- en credietvormen in hun beteekenis voor de financiering der onderneming, Diss., Rotterdam 1921.

KAEFERLEIN, H.: Der Bankkredit und seine Sicherungen. Nurnberg 1919.

KAT, MR. O. DE: Effectenbeheer, 1920.

KELLENAERS, A.: Het Handboek voor den Middenstand, 1919.

KETEL, VAN, EN VAN HORSSEN: Krediet. 1917 (overdruk van het Maandblad voor het Boekhouden).

LAMBRECHTS, H.: Le problème social de la petite bourgeoisie, envisagé au point de vue belge. Bruxelles, 1902.

LANDRY, A.: Le crédit industriel et commercial. Paris 1914.

LANSBURGH, A.: Die Massnahmen der Reichsbank zur Erhöhung der Liquidität der deutschen Kreditwirtschaft. Stuttgart. 1914.

LEVY, MR. J. A.: Rekening-Courant. 1873.

—,—: Contante betaling. Het boek van den Middenstand. Handelsver. Rotterdam, 1911.

LICHT, STEFAN: Mittel und Wege zur genossenschaftlichen Organisation des kleingewerblichen Kredits in Oesterreich. Brünn 1901.

MARTINEAU, P.: L'état et le crédit au petit et moyen commerce et à la petite et moyenne industrie. Paris, 1914.

MERING, O. VON: Die Liquidität der deutschen Kreditbanken. Jena 1916.

MINISTÈRE du Commerce et de l'Industrie. Le crédit aux petits commerçants, petits fabricants et artisans démobilisés (Loi du 24 Octobre 1919). Paris 1920.

NIJST, J.: Samenwerking tusschen landbouw- en middenstandscrediet. Sociaal-economische Geschriften. 1919.

OBST, G.: Das Bankgeschäft. Leipzig. 1914.

OVEREEM, M. VAN: Leerboek van het Handelsrekenen. Deel I. Crediet. 1916.

POLAK, N. J.: Eenige grondslagen voor de financiering van de onderneming. Diss. Rotterdam 1921.

PREUSSISCHE Zentralgenossenschaftskasse, Die. -Ihre Aufgaben und ihr Wirken. Aus 25 jähriger Tätigkeit. Berlin 1922.

PYFFEROEN, O.: La petite bourgeoisie aux Pays-Bas. Rapport présenté à M. le Ministre de l'industrie et du travail. Bruxelles, 1902.

ROZUMEK, P.: Das Kreditgeschäft im Bankbetriebe. Berlin 1921.

SAVORNIN LOHMAN, JHR. MR. W. H. DE: Samenwerking op maatschappelijk gebied, inzonderheid door volksbanken. 1895.

SCHÄR. J. FR.: Die Bank im Dienste des Kaufmanns. Leipzig, 1921

SCHÖNEBERGER, V.: Wirtschaftliche Betriebsführung der Kreditgenossenschaften. Berlin 1920.

SCHÖNITZ, H. : Der kleingewerbliche Kredit in Deutschland. Freiburger Volkswirtschaftliche Abhandlungen, Karlsruhe 1912.

SCHULZE-DELITZSCH-CRÜGER : Vorschuss-und Kreditvereine als Volksbanken. Berlin, 1915.

SCHULZE-GAEVERNITZ, G. VON : Die Deutsche Kreditbank-Grundriss der Sozialökonomik V, 2, Tübingen, 1915.

SOCIAAL JAARBOEK voor Nederland. Deel I, Middenstandsbeweging. 1918.

SOMARY, F. Bankpolitik, Tübingen 1915.

STERNHEIM, A. : Proeve van onderzoek naar bedrijfshuishoudkundige tendenzen. Diss. Rotterdam. 1921.

TIENHOVEN, MR. J. D. VAN : Provinciale banken en bijzondere credietinstellingen. Nederland in den aanvang der XXe eeuw, Bankwezen II, 1910.

—,— : Industrie en banken, (de handel volgt de banken), 1917.

TREUB, MR. M. W. F. : Oorlogstijd, herinneringen en indrukken. 1916.

—,— : De economische toestand van Nederland. Nederland in Oorlogstijd, 1920.

VERRIJN STUART, MR. G. M. : Bankpolitiek. 1921.

VISSER, A. F. : Crediet- en bankhypotheek. Diss. Leiden 1922.

VISSERING, Mr. G. Credietverleenen in Nederland. Jaarbeursnummer Telegraaf. 1917.

VRIES, M. DE : Tien jaren geschiedenis van het Nederlandsche bankwezen en de Nederlandsche conjunctuur 1866—'76. Diss. Rotterdam 1921.

WALDECKER, L. : Die Stand der Gezetsgebung über Erwerbs-und Wirtschaftsgenossenschaften in den wichtigsten Kulturländern bei Kriegsausbruch 1914. (Schriften des Vereins für Sozialpolitik C.LI, 3) München 1919.

WERNICKE, J. : Kapitalismus und Mittelstandspolitik. Jena 1922.

WESTERMAN, W. : Crediet. (Voordrachten Nederlandsche Handelshoogeschool.) 1914.

—,— : Het giroverkeer voor den Middenstand. Jaarboek Handelsvereeniging Rotterdam, 1911.

WESTERMAN, MR. W. M. De concentratie in het bankwezen. 1920.

WETTER, E. : Die Lokal-und Mittelbanken der Schweiz. Zürich 1914.

WOLFF, HENRY W. : People's banks. London 1910.

WTTEWAAL, MR. G. : De Nederlandsche rekening-courant. 1900.

WYGODZINSKI, W. : Das Genossenschaftswesen in Deutschland. Leipzig u. Berlin 1911.

CONGRESSEN ENZ.

Nederlandsch Landhuishoudkundig Congres. 1900.

WESTERDIJK. De Rijkspostspaarbank als Centrale der coöperatieve credietvereenigingen.

Katholiek Congres voor Sociale Aangelegenheden. 1900.

PASSTOORS, Middenstand.

DOBBEN, Voorschotbanken.

Congrès international du Crédit populaire, Paris 1900.

CRÜGER, Solidarité de la cooperation de crédit avec les autres branches de la cooperation.

CRÜGER, Connexité du crédit populaire agricole avec le crédit urbain. Utilité d'un mélange de commerçants, d'industriels et d'agriculteurs dans les banques populaires.

DEL VO. Le prêt d'honneur en Italie.

Nationaal Congres voor de Ambachtsnijverheid. Amsterdam 1907.

Eerste afdeeling. Credietwezen.

Prae-adviezen TUTEIN NOLTHENIUS EN MR. MEIJERS.

I. Verdient voor de ambachtsnijveren het stelsel Raiffeisen of het stelsel Schulze-Delitzsch de voorkeur ?

II. Moeten de ambachtsnijveren zich vaksgewijze vereenigen of hebben de voorkeur meer uitgebreide vereenigingen ; en wel vereenigingen, waarin behalve ambachtsnijveren ook winkeliers, landbouwers enz. worden opgenomen ?

Prae-advies VAN DER CRUYSSEN.

Het Krediet der middenstanden in België.

Vereeniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek. 1907.

Welke beteekenis moet worden toegekend aan de coöperatie van kleine ondernemers op het gebied van landbouw, handel en nijverheid ? Heeft deze coöperatie van Staatswege bevordering noodig ? Zoo ja, waarin zou die dan kunnen bestaan ?

Handelingen der Nederlandsche Juristenvereeniging. 1887.

Op welke wijze en met welke rechtsgevolgen behoort een afzonderlijk zakelijk verband gevestigd te kunnen worden op te veld staande vruchten en op in het bezit des pandgevers blijvend vee en landbouwgereedschap.

Idem 1921.

Welke bepalingen ten opzichte van de rechtsverhoudingen uit rekening-courant moeten in de wet worden opgenomen ?

Vergadering van den Nederlandschen Spaarbankbond.

1909. Prae-advies. MR. TETRODE. Belegging van spaarbankgelden.

1917. Prae-advies. Mr. de Vries. Geven de gebeurtenissen sedert Juni 1914 aanleiding tot wijziging van inzichten omtrent de belegging van spaarbankgelden en omtrent den omvang van de taak van de bijzondere spaarbanken ?
1921. Verhandeling Mr. Roelofsz. Spaarbank en Voorschotbank.

Vergadering Provinciaal Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen. 1911.
van Goudoever. Middenstandscredietvraagstuk.

Congressen van den Nederlandschen Middenstandsbond.
1902. Prae-Advies. Mr. Wienecke. Het crediet.Hoe verschaft de handeldrijvende middenstand zich crediet ?
1903. id. Mr. Wienecke. Middenstand en Credietbanken.
id. Akkerhuys. Credietbanken van den handeldrijvenden middenstand.
1909. id. Dr. Nouwens. Het Credietvraagstuk van den Middenstand. Het te geven crediet.
id. Nederhoed. Credietbanken voor en door den Middenstand.
id. v. d. Maesen. Het Credietvraagstuk van den Handeldrijvenden en Industrieëlen Middenstand.
id. Mr. Korthals Altes. Het Credietvraagstuk in verband met de behoeften en wenschen van den Middenstand.
1920. id. Dr. Nederbragt. Middenstand en Maatschappij.
1921. id. Loeff. Het middenstandsbank- en credietwezen.

Publicatiën der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.
Leiddraad tot de oprichting van Volksbanken, 1892.
De rechtskundige vormen van spaarbanken, productieve en credietassociaties in Nederland, 1902.
Rapport over de Banken van leening, 1904.

TIJDSCHRIFTEN.

Economist :
1853. Mr. de Bruyn Kops.Over Hulpbanken.
1913. Mr. Mees. Disconteering van boekvorderingen.
1913. Mr. Deking Dura. Aansprakelijkheid der leden van coöperatieve vereenigingen.
1913. Mr. Levy. Artikel 19 der wet op de coöperatieve vereenigingen.
1916. Mr. Levy. De autonomie der bijzondere spaarbanken.
1922. Dr. Kleine-Natrop. De coöperatieve vereenigingen in Duitschland, in het bijzonder de coöperatieve credietvereenigingen.
1923. Posthumus Meyjes. Bankpolitieke studiën. (Crediet en liquiditeit).

Economisch-Statistische Berichten.
1923. Prof. Mr. Bruins. De Postchèque- en girodienst.
1923. Mr. Nolen. Het middenstandsbankwezen.

Vragen van den Dag.
1918. GREVERS. De middenstand en zijn credietorganisatie.
1922. RITTER. Beschouwingen over den Handeldrijvenden en Industrieelen Middenstand.

Tijdspiegel.
1898. VAN ZANTEN. Volkscrediet.
1918. VAN DER MANDERE. Een bankcentrale der coöperaties in Denemarken.

Maandblad voor het Boekhouden.
1916—17. VAN KETEL EN VAN HORSSEN. Over bankbalansen.
1917—18. VAN DER VELDEN. Credietpolitiek en bankconcentratie.
1919—20. VAN KETEL EN VAN HORSSEN. Liquiditeitspositie.

Tijdschrift der Maatschappij voor Nijverheid.
1914. VOLMER. Kapitaalbehoeften en kapitaalverschaffing aan de nijverheid.

Vragen des Tijds.
1906. DR. BOS. Het middenstandsvraagstuk.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.
1910. EICHHORN. Die Liquidität der Kreditgenossenschaften.
1910. MÜFFELMANN. Bekämpfung des Borgunwesens.
1915. CRÜGER. Die deutschen Genossenschaften während des Krieges.
1917. WYGODZINSKI. Kreditgenossenschaftliche Fragen.
1919. KREBS. Entwicklung des deutschen Genossenschaftswesens seit Erlass des Genossenschaftsgesetzes 1889.

Plutus. Pag.
1919. HAUFF. Kreditgewährung durch Genossenschaftsbanken.. 326
1920. CRÜGER. Kreditgewährung durch Genossenschaftsbanken. 99
1920. CRÜGER. Verschmelzung der Genossenschäftsverbände.... 226
1920. JORDAN-MALLINCKRODT. Kreditgenossenschaft der deutschen Gewerbe 85
1921. — Die Zentralgenossenschaftskasse............. 415

Die Bank.
1910. LANSBURGH. Die Beleihung von Buchforderungen......... 595
1913. WUTTIG. Zur genossenschaftlichen Zentralkassenbewegung 532
1913. id. Diskontierung von Buchforderungen.............. 1131
1916. EVIDENZ-ZENTRALE. Diskontierung von Buchforderungen. 628, 713
1917. LANSBURGH, Sparkassen und Kreditgenossenschaften.... 795
1918. id. Die Aufsaugung von Kreditgenossenschaften... 536
1920. CRÜGER. Kreditgenossenschaften und Banken........... 255
1921. DEUMER. Umwandlung von Kreditgenossenschaften in Aktiengesellschaften.. 137
1921. id. Hypothekenbanken und Genossenschaftswesen. 490

Bank-Archiv. Pag.

1908—09. HALLBAUER. Die Sicherungsübereignung als Kreditmittel. 325

1908—09. DIEHL. Der Plan einer neuen Organisation des langfristigen, industriellen Kredits. 188

1908—09. THORWART. Die Diskontierung von Buchforderungen... 316

1909—10. KALÄHNE. Noch einige Worte über die Diskontierung von Buchforderungen. 35

1909—10. MÜLLER. Zur Diskontierung von Buchforderungen.. 223

1909—10. CRECELIUS. Die Stellung der Kreditgenossenschaften zur Diskontierung der Buchforderungen.. 251

1910—11. HALLBAUER. Die Sicherungsübereignung eines Warenlagers 307

1911—12. MOLL. Zur Frage der Organisation des langfristigen, industriellen Kredits. 137

1918—19. KOCH. Warenlager als Gegenstände der Sicherungsübereignung 26

Finance-Univers.

1913 FÉVRIER-AOÛT. L'industrie française peut-elle utiliser de nouveaux capitaux ? Peut-elle se les procurer ?

Sociological Review.

1911. — WOLFF. Co-operative Credit 110
(a paper read before the Sociological Society, March 1911).

JAARVERSLAGEN.

Voor de bewerking der Statistiek werd gebruik gemaakt van de volgende jaarverslagen :

N. V. Algemeene Centrale Bankvereeniging voor den Middenstand, Amsterdam	1915 t/m 1921.
Credietvereen. de Hanzebank, 's-Hertogenbosch.	1915 t/m 1921.
N. V. Hanzebank, Utrecht.	1915 t/m 1921.
N. V. Hanzebank in het Bisdom Haarlem, Delft.	1915 t/m 1921.
Coöperatieve Centrale Boazbank, Utrecht.	1915 t/m 1921.
N. V. Middenstandsbank voor Limburg, Maastricht.	1918 t/m 1921.